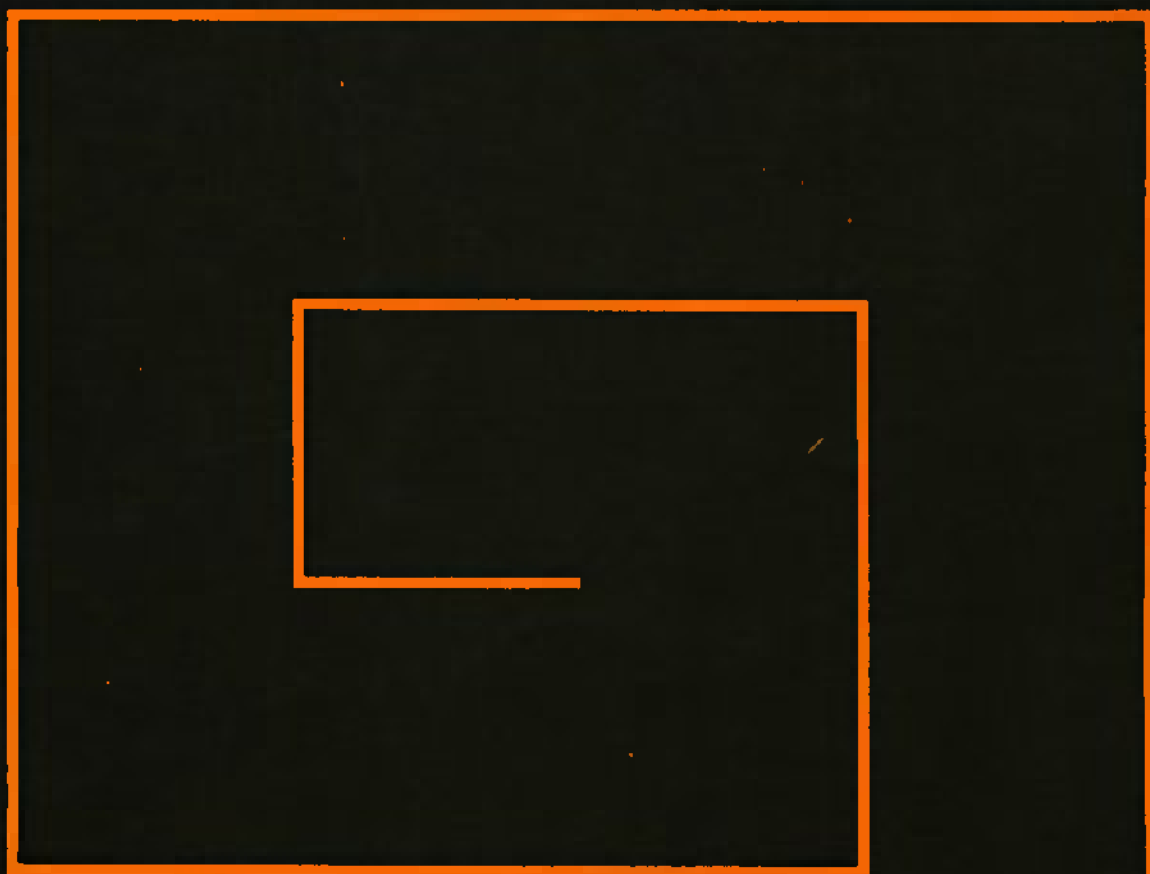
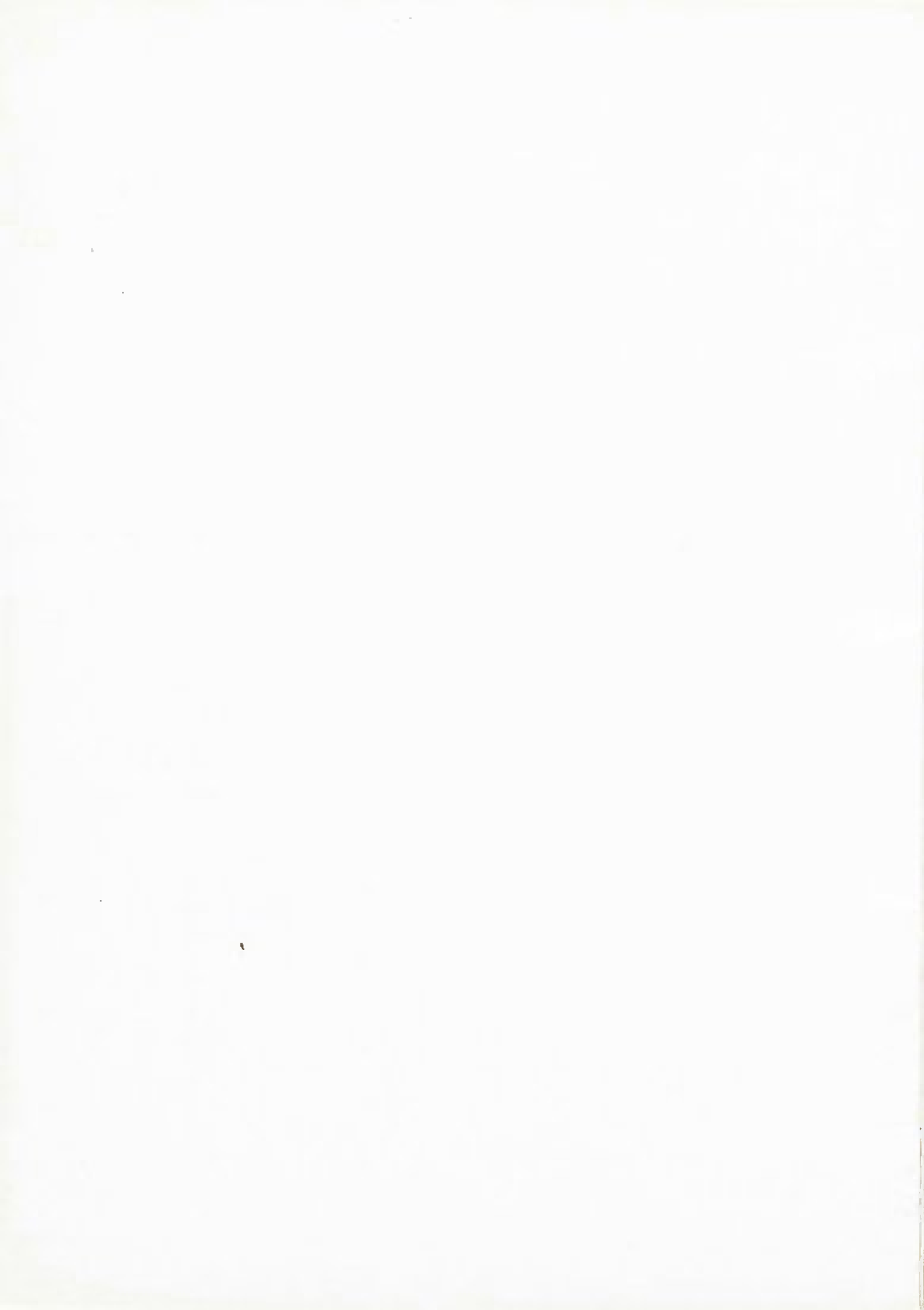

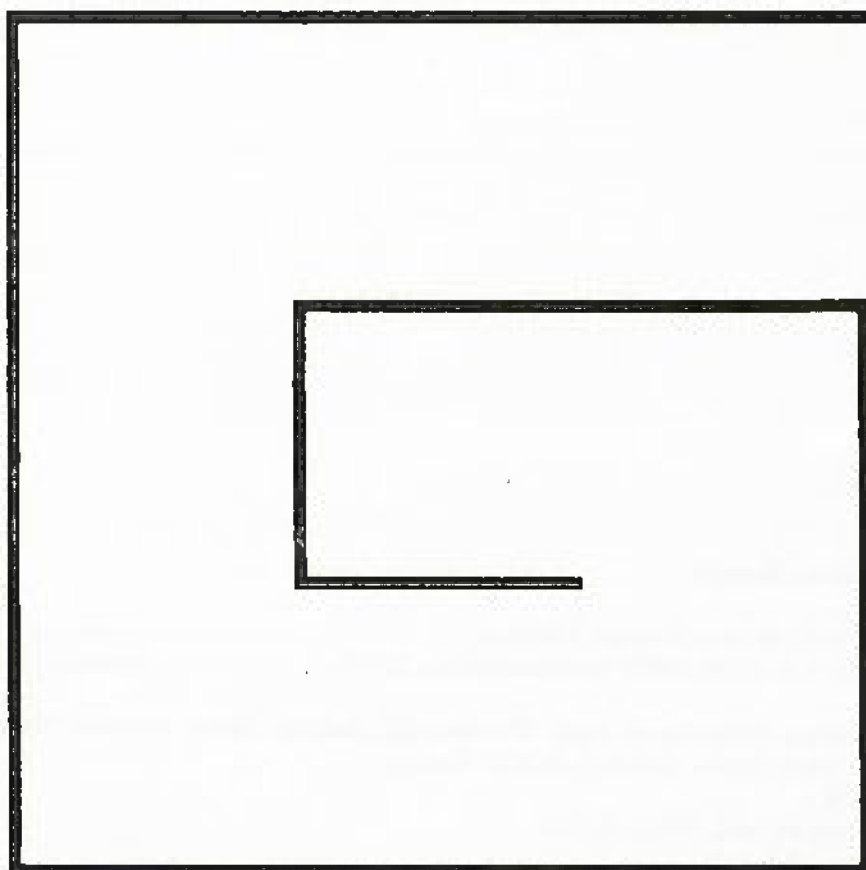
arhivi

arhivi

Arhivski
18. 5. 1978

ARHIVI

Glasilo Arhivskega društva Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana.

Uredništvo: Zvezdarska 1, b. p. 70, 61001 Ljubljana, telefon 20 552.

Uredniški odbor: Ljudmila Bezljaj-Krevel, Janez Kos (tehnični urednik), Antoša Leskovec, Marija Oblak-Čarni (odgovorna urednica), Ema Umek (glavna urednica), dr. Jože Žontar.

Oprema: Tomaž Marolt

Lektorja: dr. Breda Pogorelec, mag. Milček Komelj

Prevod povzetkov: Doris Debenjak

Za strokovnost prispevkov odgovarjajo avtorji.

Tisk: Tiskarna Kresija, Ljubljana, 1979.

Po mnenju republiškega komiteja za kulturo št. 4210-91/78 z dne 7. 3. 1978 je publikacija oproščena plačila temeljnega davka od prometa proizvodov.

Sofinanciranje: Kulturna skupnost Slovenije.

K A Z A L O

Arhivom na pot (Uredniški odbor)	5
Ob prvi številki (Marjan Drnovšek)	5
Članki in razprave	7
Dvajset let Arhivskega društva Slovenije (Marija Oblak-Čarni)	7
Usklajevanje dela arhivov s programom zgodovinopisja (Bogo Grafenauer)	11
Raziskovanje, evidentiranje in snemanje arhivskega gradiva v tujih arhivih (Ema Umek)	14
O virih za freisinško in briksenško posest na Slovenskem (Pavle Blaznik)	17
Gradivo za starejšo zgodovino Ljubljane v nekaterih italijanskih in avstrijskih arhivih (Božo Otorepec)	19
Pregled arhivov na Tržaškem (Samo Pahor)	21
Gradivo za našo zgodovino industrije od 1720 do 1860 v nekaterih avstrijskih arhivih (Jože Šorn)	23
Evidentiranje virov za zgodovino Prekmurja (Franc Šebjanič)	27
Viri za zgodovino delavskega gibanja pri Slovencih v avstrijskih arhivih (Franc Rozman)	28

Gradivo za zgodovino Slovencev v upravnih fondih, ki jih hranita Županijska arhiva v Szombathelyju in Zalaegerszegu (Antoša Leskovec)	29
Viri za preučevanje revolucionarnega leta 1919 v Prekmurju (Julij Tittl)	31
Gradivo za zgodovino Slovencev med dvema vojnama v jugoslovanskih arhivih zunaj Slovenije (Miro Stiplošek)	32
Viri za sodobno zgodovino Slovencev izven SR Slovenije (Dušan Biber)	35
Gradivo za zgodovino narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem v arhivih zunaj Slovenije (Tone Ferenc)	36
Arhivsko gradivo za preučevanje zgodovine slovenskega jezika (Breda Pogorelec)	39
Zaključki iz referatov slovenjgraškega arhivskega posvetovanja o raziskovanju in evidentiranju virov za slovensko zgodovino (Ema Umek)	41
Delo arhivov in arhivskih organizacij	43
VII. zborovanje slovenskih arhivarjev v Slovenj Gradcu (Nada Kobal)	43
VIII. zborovanje arhivskih delavcev Slovenije v Kočevju od 20. do 22. oktobra 1977 (Meta Kuščer in Marjan Zupančič)	44
Posvetovanje o arhivskem gradivu kot viru za zgodovino KPJ – ZKJ 3. oktobra 1977 v Novem Sadu (Darinka Benedičič)	45
Pismo o stanju arhivske službe v SR Sloveniji ter o predlogih Komisije za zgodovino revolucionarnega gibanja pri UK ZKS in Arhivskega društva Slovenije za izboljšanje obstoječega stanja	45
Razprava o arhivih v Skupščini Socialistične republike Slovenije (Marija Oblak-Čarni)	47
Študij arhivistike na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani (Ema Umek)	48
O delu strokovne komisije za arhivistiko pri Področni raziskovalni skupnosti za humanistične in zgodovinske vede (Jože Žontar)	49
Nacionalni arhiv v Parizu in arhiv maršala Marmonta v Chatillon/Seine (Majda Smole)	50
Mednarodni arhivski tečaj v Parizu (Ivan Nemanič)	52
Obisk pri madžarski arhivski direkciji (Antoša Leskovec)	54
Obisk v Univerzitetnem arhivu v Jeni (Ema Umek)	57
Obisk v skopskih arhivih (Peter Ribnikar)	58
Stoletnica arhiva v Piranu (Maks Furlan)	59
Tečaj za arhivske delavce v registraturi (Kristina Šamperl)	60
Razstavi Pokrajinskega arhiva Maribor jeseni 1974 v Slovenj Gradcu in na Ravnah na Koroškem (Antoša Leskovec)	61
Razstava „Piran v ohranjeni in zapisani besedi“ (Maks Furlan)	61
Ocene, poročila o publikacijah	62
Lexikon Archivwesen der DDR (Ema Umek)	62
Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije (Franc Štukl)	62
Kancelarijsko poslovanje v svetlu arhivskih propisa (Vladimir Kološa)	63
Obvestila o pomembnejšem gradivu v domačih in tujih arhivih	64
Popis arhiva maršala Marmonta v Municipalni knjižnici v Chatillon sur Seine (Majda Smole)	64
Nove pridobitve v slovenskih arhivih 1976	70
Arhiv SR Slovenije	70
Zgodovinski arhiv Ljubljana	70
Pokrajinski arhiv Maribor	71
Bibliografija arhivskih delavcev za leto 1976	72
Osebne vesti	73
Arhivski delavci v letih 1945–1977 (Janez Kos)	73
Jakob Richter (Antoša Leskovec)	85
Boris Žitek (Jože Žontar)	85
Ema Črnologar (Marjeta Adamič)	86
Ludvik Zorzut (Ljudmila Bezlaj-Krevel)	86
Povzetki	88
Zwanzig Jahre des Archivvereins Sloweniens (Marija Oblak-Čarni)	88
Erforschung, Sichtung und Anfertigung von Mikrofilmen des Archivguts in ausländischen Archiven (Ema Umek)	88

Naša arhivistika doživlja v zadnjih desetletjih pospešen razvoj, kajti naloge, ki jih postavlja sodobna družba arhivski službi, so vse večje in zahtevnejše. Bogato napisani kulturni dediščinu preteklosti moramo ohraniti in posredovati sedanjim in prihodnjim raziskovalcem. O današnjem času pa moramo zhrati in ohraniti tiste vire, ki najbolj odsevajo rast in razvoj naše družbe z vseh vidikov.

Zavedamo se, da so za racionalno in uspešno arhivsko službo potrebne razširjene in poglobljene teoretične raziskave, ki naj bodo zasnovane meddisciplinsko. Za uspešno in delovno gradivo v arhivih se kaže potreba pri pritegnitvi izsledkov in skupnih raziskavah v vseh panogah zgodovine in drugih družboslovnih znanosti, za uspešno posredovanje podatkov iz arhivov za raziskovalce s področja družbenih in drugih znanosti in za druge družbene potrebe pa je potrebno uporabljati predvsem izsledke informatike. Načela, po katerih danes delamo, so v veliki meri rezultati naše prakse in zahtevajo, da jih teoretično splošimo. Ob glasilu ARHIVI moramo združiti arhivske delavce in jih spodbuditi, da bodo arhivska vprašanja tudi teoretično obdelovali, objavljali dosežke, izmenjavali izkušnje in polemizirali o rešitvah. Glasilo naj spremlja razvijanje raziskovalnih dosežkov v praksi, govori naj o živih in perečih vprašanjih, s katerimi se srečujemo ob delu vsak dan; od organizacije in načrtovanja dela v arhivih, vrednotenja gradiva, urejanja in popisovanja do uporabe. ARHIVI naj načrtno razširjajo in razglašajo napredne izkušnje, tudi tnje, obveščajo naj ne le o domačih, ampak tudi o tujih dosežkih.

Doslej so slovenski arhivisti objavljali svoje prispevke v skupnem jugoslovanskem časopisu Arhivist, ki ga izdaja Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije. Toda arhivski problemi so jugoslovanskim narodom skupni le do neke mere, kajti arhivistika je veda, ki izrazito kaže značilnosti prakse, na kateri temelji. Arhivistika pa republikah in pokrajinah je odsev njihove zgodovine, družbeno-političnih, gospodarskih in kulturnih razmer in jo je treba razvijati v okvirih, v katerih je nastajalo arhivsko gradivo, zato imajo republiške arhivske službe svoja glasila. Arhi-

vist kot skupno glasilo pa jih povezuje v skupnih in splošnih vprašanjih.

Potrebo po lastnem glasilu smo občutili že dalj časa. Na VI. zbornovanju slovenskih arhivarjev v Sluvenj Gradcu leta 1974 in dvajsetletnici Arhivskega društva Slovenije smo sprejeli sklep, da bomo izdajali glasilo, katerega prva številka naj prinese referate zborovanja. Tako začinjamo arhivsko glasilo s prispevki na aktualno temo „Sodelovanje arhivarjev pri raziskovanju slovenske zgodovine“, obravnavano v Sluvenj Gradcu.

Ime glasilu so izbrali članj Arhivskega društva Slovenije. Glasilo ima naslednje dele:

- Razprave in članki; v tem najobsežnejšem in osrednjem delu bomo objavljali prispevke s področja arhivistike, in je o zbiranju, obdelovanju, varovanju, vrednotenju, uporabi ter o paleografskih in diplomatskih lastnostih arhivskega gradiva, objavljali pa bomo tudi fontološke študije ter študije o organizaciji in načrtovanju dela v arhivih.
- Z Obvestili o pomembnejšem gradivu v domačih in tujih arhivih bomo opozarjali na tisto arhivsko gradivo, ki je za slovensko zgodovino zelo pomembno, a neznano.
- V rubriki Delo arhivov in arhivskih organizacij bomo poročali o razrešitvah pomembnejših problemov, ki se pojavljajo ob vsakdanjem delu arhivov, o problemih, obravnavanih na domačih in tujih strokovnih posvetovanjih, in o tistih rezultatih, sklepih in dogovorih teh posvetovanj, ki utegnejo imeti spodbudne posledice za razvoj naše arhivske službe; zavzemali pa se bomo tudi za vse napredne izkušnje.
- Z Ocenami in poročili o domačih in tujih arhivskih publikacijah bomo opozarjali na tisto literaturo, ki lahko koristi našemu teoretičnemu in praktičnemu napredku.
- V rubriki Bibliografija bomo objavljali podatke o nastajajočih delih slovenskih arhivskih delavcev in delih o slovenski arhivski službi.
- V Osebnih vesteh bomo objavljali kadrovske spremembe, prispevke v spomin umrlih članov društva in podobnih.

Uredniški odbor

OB PRVI ŠTEVILKI

Rast in napredek vsake stroke nujno potrebuje možnost za izražanje mnenj, raznih idej, načrtov in problemov v pisani obliki; tako se ohranijo tudi njena prizadevanja v določenem prostoru in času. Najprimernejša oblika za doseg tega je stalno izhajajoče glasilo, ki ga slovenski arhivski delavci že dolgo časa pogrešamo.

Posamezni arhivi, Arhivsko društvo Slovenije in Skupnost arhivov Slovenije izdajajo precej strokovne in znanstvene literature, ki kaže, da si prizadevajo prikazati arhivsko delo in rezultate tega dela očjim uporabnikom in širši javnosti. Potreba po večji povezanosti delavcev vseh slovenskih arhivov, ki se je ponovno izrazila tudi na VIII. zbornovanju arhivskih delavcev Slovenije v Kočevju oktobra 1977. leta, ni samo želja, temveč tudi nujni imperativ napredka naše stroke. Brez priznavanja skupnih interesov, brez enotnih prizadevanj in uresničevanj načrtov bomo ostali zaprti vsak v svoj slonokoščeni stolp individualnih prizadevanj, ki mungokrat ne rodijo zelenih rezultatov.

Zborovanja in posvetovanja, skupni delovni sestanki in druge oblike komuniciraju so že oblike skupnega delovanja. Narediti pa moramo korak naprej in omogočiti takojšnje objavljane rezultatov naših skupnih prizadevanj.

Glasilo naj in okrepi zvezo tudi s tistimi, pri katerih nastaja registraturno in arhivsko gradivo. Ker je razpon ustvarjalcev gradiva zelo širok, so tudi problemi in razni interesi zelo različni in se med sebj tudi prepletajo. Reševati pa bi se lahko tudi preko arhivskega glasila, ki bi s tem pridobil določeno strokovno-izobraževalno funkcijo.

Ne na zadnjem mestu je potrebno razmisliti o mnenju, da je naša stroke zaprta in da je naše delo premalo znano širši družbeni javnosti. Mnogokrat slišimo tudi to o nepopularnosti arhivskega dela. Zakaj? Eden od vzrokov tiči v tem, da prilhajajo specialna dela arhivske stroke le v ruke izvedencev, katerih krog je seveda zelo ozek, nič pa ne vidimo širšemu krogu ljudi. Deloma ta trditve ne drži, ker se rezultati našega dela posredno širijo med ljudi preko objavljenih del uporabnikov – raziskovalcev arhivske

ga gradiva. Ne smemo pa se tudi zadovoljiti s trditvijo, da je pač značaj naše stroke tak, da ni zanimiva za širše kroge. Arhivalija je lahko zanimiva kot predmet – listina, rokopisna knjiga, fotografija, načrt, zemljevid itd, predvsem pa je njena vrednost v vsebini, ki se jo da na zanimiv in poljuden način razložiti in prikazati širšemu krogu ljudi. Arhivsko glasilo naj bi imelo tudi popularizacijsko nalogo.

Našteli bi lahko še vrsto dejstev, ki bi potrdila nujnost izhajanja lastnega strokovnega glasila. Želimo, da bi prva številka postala temelj za nadaljnje izhajanje in s tem uredništev dolgoletnih prizadevanj arhivskih delavcev po lastnem glasilu.

Ljubljana, 20. 12. 1977

Marjan Dmovšek
predsednik Arhivskega
društva Slovenije

članki in razprave

DVAJSET LET ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Marija Oblak Čami

Letos 27. aprila je minilo dvajset let od ustanovnega običnega zbora Arhivskega društva Slovenije. (Društvo se je od 1954 do 1960 imenovalo Društvo arhivskih delavcev Ljudske republike Slovenije, od 1960 Društvo arhivarjev Slovenije in nato Arhivsko društvo Slovenije).¹ Društvo je svoje samostojno delovanje moglo že takoj na začetku postaviti neposredno na izkušnje Zgodovinskega društva, iz katerega je nastalo, posredno pa na dediščino arhivskega delovanja na slovenskem ozemlju, ki je stara že stoletja. Bogastvo arhivskega gradiva v slovenskih arhivih ni moglo biti ohranjeno zgolj po naključju. Menim, da je ta dediščina premalo prisotna, ko obravnavamo, načrtujemo ali ocenjujemo arhivarstvo na Slovenskem. Čeprav arhivarstvo na Slovenskem še čaka raziskovalca in sistematične obdelave, so nekatera dejstva vsaj deloma že znana in je prav, da se jih bežno dotaknemo.

Spoznanje o pomenu arhivov za zgodovino se, kolikor je znano, pojavi na našem ozemlju že v 17. stoletju. Kasnejši koprski škof Balthasar Bonifacius v svojem delu *De Archivis* (1632) je namreč poudarjal, da so arhivi pomembni za zgodovino kraja. Redovnik Wolfgang Scharf, doma iz Škofje Loke, ki je umrl leta 1686, je začel na podlagi arhivskih virov raziskovati zgodovino stiškega samostana. Podatke iz arhivskih virov so uporabljali Janez Vajkard Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689), zgodovinar Janez Gregor Dolničar (1655-1719), historiograf stiškega samostana Pavel Pucej (1669-1721), Andrej Tidler (1736-1802) v knjigi *Avstrija Sacra* in drugi.

Bogata je arhivska tradicija naših mest, zlasti primorskih, pa tudi samostanov na našem ozemlju. Ti so po tradiciji in po pravih svojih redov skrbno varovali svoje arhive. In ne samo tiste, ki so jih še potrebovali zaradi njihovega praktičnega pomena, ampak tudi one, ki so imele samo zgodovinski značaj. Tudi pri deželnoknežjih uradih in deželnih stanovih se je od 16. stoletja dalje uveljavljala skrb za arhive. Listine in spisovno gradivo hranijo in urejajo, pri tem pa se v registraturah uveljavljajo pravila, ki postanejo kasneje osnova arhivski vedi. Iz 16. in 17. stoletja, celo iz 15. stoletja imamo ohranjene ali omenjene inventarje arhivskega gradiva. Tako na primer omenja urbar stiškega samostana iz leta 1505 register arhivskega gradiva iz leta 1445. Iz starejših ohranjenih popisov Vicedomskega urada za Kranjsko, ki so bili izdelani za potrebe v registraturi, moremo n.p.r. rekonstruirati sisteme ureditve. Prav tako bo zanimivo raziskati, če je in koliko je vplival omenjeni Bonifacius, ki je bil najstarejši arhivski teoretik na našem ozemlju, na ureditev arhivov naših primorskih mest.

V 18. stoletju je gradiva vedno več in ne zadoščajo več običajni načini vodenja pisarniškega poslovanja. Zato iščejo nove načine vodenja tekočega dopisovanja in urejanja arhivskega gradiva, vendar še vedno v okviru registrature. Delo, ki se danes nalaga arhivom, so tedaj opravljali registrotorji. V Ljubljani so tedaj urejali starejše arhive registrotorji iz družine Perizhoffer. Takratno uredi-

tev, opretno in popis nekaterih fondov uporabljamo še danes.

Že tedaj so razlikovali med tekočo registraturo in med arhivom, ki ima le še zgodovinski pomen. Ob ukinitvi samostanov so vprašanje arhivov urejale okrožnice dvora (12. januarja 1782, 15. januarja 1782, 23. septembra 1782).² Iz teh okrožnic je razvidno, da so razlikovali gradivo, ki ima gospodarski značaj in je bilo uporabno za upravne namene, od arhivskega gradiva, pomembnega za zgodovino. Preseneča določilo o tem, komu je dovoljeno zaupati popisovanje arhivov. Dvor je zahteval, naj samostanskih arhivov ne popisujejo bivši redovniki, ampak sposobni uradniki pod nadzorstvom kresijskega glavarja.

Pomembna je v tem času ustanovitev Kranjske kmetijske družbe v Ljubljani (1767), ki si je med svoje naloge postavila tudi zbiranje arhivskega gradiva. Sem je pribajalo arhivsko gradivo ukiniteljnih samostanov, in to le arhivsko gradivo, pomembno za zgodovino, ki ni imelo več gospodarskega pomena. Ta center pri kmetijski družbi bi mogli imeti za zametek osrednje arhivske ustanove. Žal je družba leta 1787 prenehala delovati.

V 19. stoletju je zbiranje arhivskega gradiva bolj sistematično, kar je pogojeno z ustanavljanjem deželnih muzejev (Gradec leta 1811, Ljubljana 1821) in deželnih arhivov (Gradec leta 1868, v Ljubljani oddelek pri Dežel-nem muzeju leta 1887, leta 1877 arhiv pri knjižnici v Piranu, ljubljanski mestni arhiv 1898). Za organizirano zbiranje in shrambo arhivov so si predvsem prizadevala strokovna društva, muzejska in historična.

V drugi polovici prejšnjega stoletja je opaziti pri nas že širše uveljavljeno zavest o pomenu arhivov sploh in posebno še o njihovem pomenu za narodno zgodovino. Konec petdesetih let zasledimo živabna, žal brezuspešna prizadevanja za ustanovitev deželnega arhiva za Kranjsko. V šestdesetih letih je Deželni odbor pripravljala akcijo za vnitev arhivov kranjskih samostanov, ki so bili odpeljani iz dežele.³ V slovenskem delu Štajerske so organizirali zbiranje arhivov neodvisno od Gradca in na prelomu stoletja ustanovili slovensko Zgodovinsko društvo v Mariboru (1903).⁴

Tudi v arhivih na slovenskem ozemlju je proti koncu prejšnjega stoletja mogoče opaziti na strokovnem področju podobna trena, kakor so se pojavljala v svetu ob razpravah o načinu urejanja starejših spisov. Del arhivarjev je zastopal tedaj moderno načelo, da je treba gradivo urediti po snovi, ne glede na ureditev, ki je nastala v registraturi.

Nasprotovali so jim zagovorniki načela, ki se je komaj uveljavilo, namreč, da je treba ohraniti tak red, kot je nastal v pisarni, in ga po potrebi celo obnoviti. To še danes veljavno in pravilno načelo arhivske ureditve je zagovarjal tudi pesnik Antou Aškerc, arhivar v ljubljanskem mestnem arhivu v letih 1898 do 1912.⁵

Večjih organizacijskih sprememb v naši arhivski službi do konca Avstroogrske monarhije ni bilo. Prinesla jih ni niti ustanovitev Jugoslavije, kljub velikim upravnim spremembam. Leta 1926 ustanovljeni Državni arhiv v Ljubljani je ostal v sklopu muzeja in je njegovo delovanje ostalo omejeno predvsem na področje bivše Kranjske. Pomembnejša je bila ustanovitev arhiva v Mariboru leta

1929. Osrednji državni arhiv je bil ponovno ustanovljen po osvoboditvi leta 1945.

Ko govorimo o tradiciji arhivske službe na Slovenskem, ne moremo mimo arhivov v narodnoosvobodilnem boju. Udeleženci narodnoosvobodilnega boja so nam izročili bogate arhivske fonde. Nastajajoča ljudska oblast pa je posvetila enako skrb tudi starejšemu arhivskemu gradivu.⁶ Njibovo prizadevanje, ohraniti arhive tudi za ceno življenj, nas danes obvezuje. Partizanski Znanstveni inštitut, ustanovljen sredi boja januarja 1944, je imel svoj arhiv in od poletja 1944 tudi arhivarja.

Osvoboditev so naši arhivi dočakali delno izropani po okupatorjih, delno uničeni v vojni, brez strokovnega kadra in v neustreznih prostorih. Na osnovi odloka Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov, izdanega še v času vojne, januarja 1945, ki bi ga mogli po pomenu primerjati s toliko citiranim Leninovim odlokom o organizaciji in centralizaciji arhivske službe v Sovjetski zvezi z dne 1. junija 1918, se je po osvoboditvi celo pri zbiranju arhivov nadaljevalo s pravo partizansko zavzetostjo. Marsikaj je bilo na ta način rešeno pred uničenjem. Tako se je znašlo slovensko arhivarstvo po osvoboditvi v dokaj protislovnem položaju: po bogastvu arhivskega gradiva je bilo med prvimi v državi, po organizacijski in materialni plati pa je daleč zaostajalo.

Občni zbor Zgodovinskega društva, ki se je novembra 1946 prvič sestalo pod tem imenom, prej je bilo to Muzejsko društvo, je temeljito pretresel aktualne arhivske probleme: škodo, ki so jo na arhivskem gradivu povzročili okupatorji bodisi z uničenjem ali ropanjem; problem še vedno nevmjenih arhivov po arhivski konvenciji iz leta 1923; vprašanje restitucije med vojno naropanega in v Avstriji deponiranega gradiva, kjer je naša restitucijska komisija imela velike težave zlasti v ameriški in angleški okupacijski coni. Govorili so o neustreznih arhivskih prostorih, o prepotrebni novi zgradbi, o kadrovskih vprašanjih, o partizanskem arhivskem gradivu, o nujnosti evidence nad celotnim arhivskim gradivom. Občni zbor je sprejel resolucijo o arhivih z naslednjimi zahtevami: 1) čimprej uzakoniti uredbo o ustanovitvi Osrednjega državnega arhiva Slovenije ter ustanoviti arhivski svet za koordinacijo dela v arhivih, 2) čimprej izdelati načrt za inventarizacijo vseh javnih in zasebnih arhivov na ozemlju Ljudske republike Slovenije, 3) uvrstiti gradnjo arhivskega poslopja med prednostne gradnje prosvetnih ustanov v začetem petletnem načrtu. Občni zbor je dal tudi pobudo, naj bi o specialnih arhivskih vprašanjih razpravljali arhivarji na posebnih sestankih.⁷

Vsebinsko tega občnega zbora sem natančneje povzela zato, ker menim, da so bili njegovi zaključki osnova slovenskemu arhivarstvu po vojni. Ob primerjanju današnjega stanja s takrat postavljenimi nalogami pa moremo ugotoviti, da smo strokovne naloge z velikimi napori vsaj zadovoljivo reševali, čeprav je ostala začetna slabost: nezadovoljiva organizacijska in materialna osnova. Po tridesetih letih se še vedno borimo za prostore, arhivskega poslopja iz prvega petletnega načrta še vedno nismo dogradili!

Naslednja leta sta se ukvarjala z arhivsko problematiko arhivska sekcija Zgodovinskega društva za Slovenijo in Arhivski svet LRS. Ta dva sta po ustanovitvi Zveze društev arhivskih delavcev Jugoslavije leta 1953 dala pobudo za ustanovitev Arhivskega društva Slovenije.

Arhivsko društvo si je postavilo v svoj program, da bo spodbujalo in pospeševalo proučevanje arhivistike, razvoj

arhivske službe, uporabljanje arhivskega gradiva za potrebe zgodovinoopisja in drugih znanosti in strokovno izpopolnjevanje kadrov. Poleg tega si je zadalo nalogo spodbujati zavest o pomenu arhivskega gradiva in seznanjati javnost z arhivsko službo in drugimi dejavnostmi arhivov. Od ukinjenega Arhivskega sveta je društvo prevzelo še nalogo usklajevanja arhivske službe v okviru republike. To nalogo je društvo opravljalo do ustanovitve Skupnosti arhivov Slovenije 11. marca 1966, ko se je še bolj načrtno usmerilo k nalogam, zaradi katerih je bilo ustanovljeno.

Društvo je svoj program uresničevalo s sestanki, posvetovanji in tečaji, z zborovanji in publikacijami. Ob posebno pomembnih vprašanjih je organiziralo posebne akcije in zato pritegnilo sodelavce z drugih področij.

V okviru društva so bila na številnih sestankih in posvetovanjih obravnavana in razjasnjena mnoga strokovna vprašanja, kot inventarizacija, objavljanje arhivskega gradiva in posebnosti arhivov gospodarskih organizacij. Društvo je organiziralo predavanja iz arhivistike, poslovanja registratur, pomožnih zgodovinskih ved, zgodovine ustave, uprave in denarstva, o zgodovini in delovanju posameznih arhivov, o restituciji arhivskega gradiva po drugi svetovni vojni, o telniki izdajanja zgodovinskih virov. V okviru finančnih možnosti je omogočilo članom udeležbo na arhivskih srečanjih v drugih republikah in inozemstvu, ti pa so nato na sestankih seznanjali članstvo z zaključki in vsebino teh srečanj in s svojimi zapošanji.

Za pomoč mlajšim delavcem, ki so se pripravljali na strokovne izpite, je društvo priredilo tečaje iz arhivistike. Iskalo je tudi že možnosti za sistematično izobraževanje arhivskih delavcev, tako na nižji kot na višji in visoki stopnji. Opravljeni so bili prvi razgovori in izmenjava mnenj na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani o možnostih študija arhivistike na tem oddelku.

Do leta 1966 je društvo kot usklajevalec arhivske službe s pobudami, mnenji in predlogi sodelovalo pri izdelavi osnutkov zveznih in republiških predpisov in zakonov za arhivsko stroko, pri uveljavljanju družbenega upravljanja v arhivskih zavodih, pri ustanavljanju arhivov, pri usklajevanju in načrtovanju arhivske službe in drugih tekočih vprašanjih.

Za kompleksnejšo obravnavo vprašanj iz arhivske problematike je prirejalo društvo zborovanja. Doslej je priredilo sedem zborovanj. I. zborovanje leta 1962 v Novem mestu, II. zborovanje leta 1963 v Celju in III. zborovanje leta 1966 v Kopru so bila pripravljena na temo Problemi arhivov in dela v arhivih. IV. zborovanje v Ptuj (1968) je obravnavalo objavljanje virov in posebne vrste arhivskega gradiva (film, fotografija, zvočni zapisi). Na V. zborovanju, ki ga je Društvo pripravilo skupaj z Zvezo društev arhivskih delavcev Jugoslavije in je imelo tudi zvezni značaj, sta bili obravnavani temi Razvoj pisarniškega poslovanja na ozemlju Jugoslavije in Računalniki in arhivi. VI. zborovanje, ki ga je Društvo priredilo ob proslavi 20-letnice našega najmlajšega mesta v Novi Gorici (1972), je obravnavalo temo Mesta in arhivi. Na današnjem VII. zborovanju bomo obravnavali usklajevanje našega dela s programom zgodovinoopisja in evidentiranje arhivskega gradiva, ki zadeva Slovenijo in Slovence, pa je izven naših meja. Pri tem gre za gradivo, ki ne pride v poštev za vmitev po konvencijah.

Spočetka je Društvo publiciralo posamezna predavanja, predvsem zato, da bi olajšalo pripravlanje na strokovne izpite delavcem v arhivih. Prva obsežnejša publikacija je bila objava referatov s I. zborovanja v Novem me-

stu. Leta 1965 je izšel Vodnik po arhivih Slovenije, temeljno delo za vse raziskovalce v slovenskih arhivih. Vodnik je Društvo v sodelovanju z arhivskimi zavodi pripravljalo od leta 1961.

Po ustanovitvi Skupnosti arhivov Slovenije leta 1966 je Društvo izdelalo načrt, po katerem naj bi svoje osnovne naloge izpolnjevalo s sistematičnim objavljanjem publikacij, in sicer v dveh serijah. V prvi bi izhajale publikacije, ki bi približale arhive in njihovo dejavnost širši javnosti, druga pa bi bila serija učbenikov za delavce v arhivih. V prvi seriji sta doslej izšli knjižnica *Arhivi* (1969), ki naj bi seznanjala širše kroge o tem, kaj arhivi so, oziroma kaj naj bi bili, in *Arhivi v Sloveniji* (1970) z informacijo o slovenskih arhivih, bogato ilustrirana z reprodukcijami najlepših in najdragocenejših dokumentov iz vseh slovenskih arhivov. Obe knjižici sta v sodelovanju z društvenim odborom oziroma arhivskimi zavodi sestavila in uredila Sergij Vilfan in Jože Žontar. V tej seriji naj bi izhajale publikacije o posameznih slovenskih arhivih, ki bi jih ti pripravili ob svojih jubilejih. V seriji učbenikov je leta 1972 kot delo skupine avtorjev izšla *Arhivska tehnika*, ki obravnava tehnična vprašanja, s katerimi se srečuje delavec v arhivu pri svojem delu, od sestave papirja, opreme gradiva, opreme skladišč in konzervacije do arhivskih čitalnic in razstav. Upoštevani so tudi dosežki v domači arhivski praksi. Drugi v tej seriji je izšel 1973 učbenik *Arhivistika* Sergija Valfana in Jožeta Žontarja. Delo obravnava temeljna vprašanja s področja arhivistike v ožjem pomenu besede, pojasnjuje osnovne pojme, govori o urejanju, skartiranju, arhivskih evidencah, varstvu arhivskega gradiva do prevzema v arhiv in drugem. Tudi to delo upošteva v veliki meri izkušnje slovenskih arhivarjev. V tej seriji bo še letos izšel *Priročnik za arhivarje v registraturah* (delovni naslov), ki bo delo skupine avtorjev, v prihodnjem letu, kolikor bo mogoče zagotoviti finančna sredstva, pa *Zgodovina arhivov in arhivske službe*, ki jo je pripravila Majda Smole.

Prav letos pričanja Društvo z novo serijo *VIRI ZA SLOVENSKO ZGODOVINO*. Imenovan je uredniški odbor. Zagotovljena so tudi finančna sredstva za pripravo in za tisk prvega zvezka, za katerega ho dr. Janko Pleterški pripravil poročilo avstrijske vladne komisije o političnem preganjanju Slovencev v letih 1914 do 1917. Napisal bo obširnejšo uvodno študijo. V tej seriji naj bi bili objavljeni krajši, a pomembni viri, ne glede na čas, v katerem so nastali (srednjeveški viri, viri iz obdobja narodnoosvobodilnega boja itd.).

Vse bolj se tudi kaže potreba po domačem strokovnem časopisu, v katerem bi slovenski arhivarji objavljali svoje izsledke, izmenjavali in dopolnjevali svoje izkušnje. Doslej so delavci v slovenskih arhivih objavljali svoje prispevke v zveznem glasilu *Arhivist*, v *Kroniki* in *Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja*. A to ne zadošča več, kajti arhivska problematika je specifična in vse obsežnejša. Za njeno uspešno reševanje so potrebni že tudi teoretični zaključki na podlagi domače arhivske prakse. Prispevkov ne bo manjkalo, le denar hi bilo treba najti.

Arhivsko društvo je izpeljalo tudi nekatere akcije, ki ne spadajo izključno na arhivsko področje. Take so bila posvetovanja o programu edicij virov za slovensko zgodovino, ki jih je Društvo organiziralo skupaj s Sekcijo za občo in narodno zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Take akcije omogoča tudi sestava društvenega članstva, saj Društvo vključuje poleg delavcev v

arhivih tudi zgodovinarje in druge člane, ki so zainteresirani za arhive in njihovo delo. Tako smo sklicali posvetovanje na osnovi resolucije in referatov IV. zborovanja arhivarjev v Ptujju leta 1968. Sodelovalo je okrog 40 udeležencev, in sicer profesorjev zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani, ravnateljev slovenskih arhivov in drugih poznavalcev virov za slovensko zgodovino. Na sejah 11. novembra in 22. decembra 1969 ter 16. januarja 1970 so podrobno pretresli vire za posamezna obdobja in nato na podlagi elaborata, ki je bil izdelan po zapisnikih sej, 12. septembra 1972 sprejeli program edicij virov za slovensko zgodovino. Program je Društvo objavilo v posebni brošurci (Program edicij virov za slovensko zgodovino, Ljubljana 1972).

Številne sodelavce je Društvo pritegnilo v akcijo ob petdesetletnici podpisa še danes neizpolnjenega Arhivskega sporazuma med Jugoslavijo in Avstrijo. Sporazum, sklenjen leta 1923, določa, da Avstrija vrne arhive, ki so nastali na današnjem jugoslovanskem ozemlju in bili preneseni na ozemlje današnje Avstrije (npr. arhivi v 18. stoletju ukinjenih samostanov) ter spise iz arhivov centralnih uradov, ki so še imeli pomen za administracijo nove jugoslovanske države. Poleg tega je bila Avstrija dolžna vrniti arhive in ostalo kulturno premoženje, ki je bilo odneseno z ozemlja Sibije in Črne gore v letih 1915–18, ter kulturnozgodovinske predmete, odnesene s tistega dela avstro-ogrškega teritorija, ki je po prvi svetovni vojni pripadalo Jugoslaviji. Kot je znano, Avstrija do druge svetovne vojne arhivov Jugoslaviji ni izročila, čeprav je enake sporazume izpolnila do vseh ostalih nasledstvenih držav, tako do Italije, Čehoslovaške, Poljske, Madžarske in Romunije. Avstrija je pogajanja načrtno razbila že na prvem sestanku 7. januarja 1926 in jih kljub jugoslovanskim prizadevanjem do 2. svetovne vojne ni več obnovila. Po drugi svetovni vojni je bilo na podlagi zavezniskega odloka vrnjeno Jugoslaviji nekaj gradiva, ki ga je okupator v Jugoslaviji naropal in prenesel v Avstrijo. Leta 1958 pa je bilo s Protokolom o sporazumno rešenih vprašanjih med delegacijama jugoslovanske in avstrijske vlade določeno tudi, da se dokončno vrnejo arhivalije odnesene med drugo svetovno vojno, in da se potrdi Sporazum iz leta 1923, glede na to, da še ni bil izpolnjen. Protokol sta potrdili vladi obeh držav. Marca 1960 je bil Avstriji predložen seznam jugoslovanskih zahtev na podlagi Sporazuma iz leta 1923 in zahtevki po restituciji predmetov, odnesenih med drugo svetovno vojno. Aprila 1961 so se sestali predstavniki obeh držav, da bi o njih razpravljali. Toda pogajanja so bila maja 1961 že prekinjena, predno so začeli razpravljati o konkretnih zahtevah po sporazumu iz leta 1923.⁸

Avstrija pripravljenosti, da bi sporazum izpolnila, ni pokazala, saj doslej ni vrnila niti predmetov, ki so jih odnesli med drugo svetovno vojno, čeprav je bil sporazum o tem že dosežen. Resolucija z zahtevo po rešitvi tega vprašanja je bila sprejeta na zveznem arhivskem zborovanju v Kranju leta 1970 in ponovno na zborovanju v Novi Gorici leta 1972. Obkrat je bila poslana Uradu za mednarodno sodelovanje Izvršnega sveta SRS in Zveznemu sekretariatu za zunanje zadeve v Beograd. Ob petdesetletnici podpisa Sporazuma, 26. junija 1973, pa je Društvo sklicalo številne poznavalce tega vprašanja in uovinarje, povabilo je tudi predstavnika Arhiva Jugoslavije in Zveze društev arhivskih delavcev Jugoslavije. Na sestanku je bilo sprejeto besedilo *Odpri tega pisma o neizpolnjenem arhivskem sporazumu med Jugoslavijo in Avstrijo*, v katerem je bil prikazan problem vztrajnega neizpolnjevanja mednarodnih obveznosti. Pismo so pod-

pisali Svet jugoslovanskih akademij, Skupnost jugoslovanskih univerz, Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije ter vsa republiška in pokrajinska arhivska društva in Zveza društev zgodovinarjev Jugoslavije ter vsa republiška in pokrajinska zgodovinska društva.

Skupaj torej enaindvajset podpisnikov, ki predstavljajo vso jugoslovansko kulturo in javnost. Skupnost jugoslovanskih univerz je k podpisu pristavila, da daje akciji vso podporo v imenu jugoslovanskih univerz in študentov. Odprto pismo je kot svoj dokument sprejela tudi skupščina Zveze zgodovinskih društev Jugoslavije oktobra 1973 v Budvi.

Pismo je bilo tiskano v slovenskem, srbskem oziroma hrvaškem, francoskem in ruskem jeziku v devetsto izvodih in poslano na razne naslove doma in v tujini, med drugim npr. veleposlaniku republike Avstrije v Jugoslaviji, generalnemu sekretarju Organizacije združenih narodov in Mednarodnemu arhivskemu svetu, ki ima svoj sedež v Parizu. Poleg tega seveda zveznim in republiškim svetom in skupščinam oziroma njihovim ustreznim odborom in komisijam. Zvezni sekretar za zunanje zadeve Miloš Minić se je Arhivskemu društvu zahvalil in izrazil prepričanje, da bo takšna akcija, zlasti seznanjenje Mednarodnega arhivskega sveta s problemom neizpolnjenih arhivskih sporazumov, olajšala prizadevanja jugoslovanske vlade za njihovo izpolnitev. Pismo je bilo objavljeno tudi v dnevnem tisku in je bilo tudi sicer deležno velike pozornosti javnosti.

Na podlagi odprtega pisma so bili arhivski sporazumi med Jugoslavijo in Avstrijo predmet poslanskega vprašanja v naši zvezni skupščini 23. novembra 1973 in v avstrijskem parlamentu (Nationalratu) na Dunaju 5. decembra 1973. Na Dunaju je takratni zunanji minister, sedanji predsednik republike dr. Rudolf Kirchschlager v odgovoru na poslansko vprašanje dejal, da: „Jugoslaviji izpolnitve tega sporazuma še ne bi bilo mogoče obljubiti, ker med avstrijskimi oblastmi doslej še ni prišlo do enotnih stališč.“⁹ Mednarodni arhivski svet se je na našo prošnjo, naj na strokovni ravni v vprašanju neizpolnjenega arhivskega sporazuma posreduje med Jugoslavijo in Avstrijo, obrnil na Generalno direkcijo avstrijskega državnega arhiva na Dunaju in ponudil tako posredovanje. Avstrijci posredovanja niso sprejeli. Zavrnili so ga z utemeljitvijo, da deželi Koroška in Štajerska nista spremenili svojih stališč.¹⁰ Dalje od priznanja, da je Avstrija kriva, da pogodbene niso izpolnjene, niso prišli.¹¹

Očitno bodo potrebni še veliki naporji za realizacijo arhivskega sporazuma. Z akcijo je treba seveda nadaljevati. Dane so bile že pobude, da bi vprašanje predložili UNESCO. Zavzemanje za izpolnitev sporazuma iz leta 1923 in Protokola iz leta 1958 bo tudi vnaprej ena prvih nalog Arhivskega društva Slovenije.

Po kratkem pregledu dvajsetletnega delovanja Arhivskega društva Slovenije lahko ugotovimo, da je bilo v Društvu marsikaj zamišljeno, načrtovano in izpolnjeno, predvsem pa lahko sledimo ves čas od ustanovitve načrtnemu razvijanju arhivske vede na domači arhivski praksi. S tem je Društvo vneslo nov moment v razvoju slovenskega arhivarstva.

Viri in literatura:

1. Arhivsko društvo Slovenije, fasc. J, Arhiv SR Slovenije
2. E. Umek, Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična, Publikacije Arhiva Slovenije, Ljubljana 1974, str. 9.
3. J. Žontar, Deželni arhiv, v Ljubljani pred letom 1918, Kronika časopis za slovensko krajevno zgodovino 1968, leto XVI, šte. 3, str. 154.
4. Antoša Leskovec, Franjo Baš in mariborski arhiv, Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta 5. (XI.), 1969, str. 113 – 118.
5. 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, 1959 Ljubljana, str. 96
6. Primerjaj okrožnici odseka za narodno vzgojo in prosveto Upravne komisije za osvobodeno slovensko ozemlje z dne 20. oktobra 1943 o zavarovanju starejših arhivov, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, fase. 440/11.
7. F. Bregar, Zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Slovenski poročevalec 1946, šte. 301 (24. decembra), str. 5 in šte. 304 (29. decembra) str. 5.
8. F. Zwitter, Arhivska konvencija z Avstrijo in vprašanje njene izvedbe, ČZN, nova vrsta, 3. (XXXVIII.) letnik, 1967, str. 270 – 286.
9. Die Presse, 10. decembra 1973 (Dunaj), časopisni izrezek v arhivu Arhivskega društva Slovenije.
10. Kopija pisma Generalne direkcije avstrijskega državnega arhiva na Dunaju z dne 6. maja 1974 Mednarodnemu arhivskemu svetu, v arhivu Arhivskega društva Slovenije.
11. Julija 1975 je Avstrija restituirala v Jugoslavijo nekaj arhivskega gradiva, muzealij, umetniških in arheoloških predmetov in knjig, kar je bilo med drugo svetovno vojno naropano v Jugoslaviji in odpeljano na ozemlje Avstrije in pristala na razgovore z Jugoslavijo o izpolnitvi Sporazuma iz leta 1923 in Protokola iz leta 1958. Formiranih je bilo pet ekspertskih skupin, ki preučujejo vprašanja vrnitve arhivov in muzejskih predmetov. V letih 1976 in 1977 je bilo nekaj gradiva že vmjenega. Pogajanja še trajajo.

Bogo Grafenauer

Naloge, ki je postavljena pred moj uvodni referat, je v bistvu le uvod v razpravo o razmerju zgodovinarjev v drugih institucijah in v arhivih ob sodelovanju pri njihovem skupnem delu, posvečenem raziskovanju poti slovenskega naroda v preteklosti. Naniemoma pri tem postavljani na začetek omejitve zgodovinarjevi zahtev glede arhivarjevega dela, kot jih je pred kratkim opredelil – izhajajoč tudi iz stanja naših arhivov – Sergij Vilfan s tezo, da je „treba postaviti neke meje pričakovanjem, ki so za zdaj gotovo preuagljena, ki pa jim skoraj gotovo tudi v prihodnje ne bo mogoče v celoti ustreči“. Če izhajamo iz temeljne predpostavke, da se začenja vsako uresodno zgodovinsko raziskovalno delo od sledov preteklosti (tj. od virov) in da že njihovo odbiranje relevantnih od nerelevantnih za obravnavano vprašanje pomeni bistveni temelj za to delo, potem je gotovo ne le nesporni, marveč celo metodološka napaka, „če uporabnik ineni, da je arhivski zavod že sam po sebi informator o vseh mogočih podrobnostih, preuagljeno pa bi bilo pričakovanje, naj ima arhivist na vsako zgodovinarjevo vprašanje že vnaprej izdelan odgovor“. „V resnici je arhiv dolžan v okviru svojih – praviloma omejenih – možnosti postopoma doseči kar največjo preglednost gradiva in izdelovati pripomočke za njegovo uporabo. Toda takoj bomo videli, da ima vse to delo v vsakem primeru svoje meje in da bo normalni način uporabljanja arhivskega gradiva ostal v tem, da si vsak uporabnik sam nabere podatke iz gradiva, ki si ga je naročil v čitalnico.“ (Prispevki ZDG 10, 1970, 237). Vsake večje zgodovinarjeve zahteve v resnici prelagajo njegovo lastno delo na tuja ramena na podoben način, kot se kaže včasih v mislih sociologov ali ekonomskih zgodovinarjev, da je naloga zgodovinarjev, da samo nabirajo „dejstva“, s katerimi bi nato oni gradili svoje „teorije“.

Z druge strani je treba prav v zvezi s temi nalogami poudariti, da so arhivarji dali že odlične instrumente za zgodovinarjevo delo (Vodnik po arhivih Slovenije, 1965, in obe prejšnji knjigi o Mestnem arhivu ljubljanskem, 1959, ter o fondih Arhiva Slovenije, 1960), da so sami sprožili obravnavanje načrtnega izdajanja virov za slovensko zgodovino, ki je bilo nato pretreseno in izdelano pred dvema letoma ob sodelovanju društva in dovolj velikega števila zgodovinarjev (Program edicij virov za slovensko zgodovino, Ljubljana, 1972); že pred enajstimi leti je poleg tega prof. F. Gestrin obravnaval vlogo arhivov v načrtnem zgodovinskem delu (Arhivist 1963, 7-19), kjer je razpravjal posebej o potrebi izdelave osebnih, krajevnih in predmetnih kartotečnih pregledov gradiva, dalje o mikrofilmiranju gradiva zunaj naših meja, zlasti pa o sodelovanju pri objavljanju gradiva; zadržal se je še pri arhivarskem načrtu upravne zgodovine slovenskih dežel in pri širšem sodelovanju arhivarjev pri načrtnem zgodovinarskem delu.

Glede na že opravljeno delo ob načrtu izdajanja slovenskih zgodovinskih virov ni treba, da bi se vnovič vračali na to vprašanje. Prav tako so arhivarji vključeni v naše znanstveno delo ne le kot posamezniki, marveč tudi v pripravo različnih velikih zgodovinskih projektov (prin. Gospodarsko in družbeno zgodovino Slovencev, Agrarne panoge I, 1970) in tudi kot kolektiv – spomnimo se le na

pomembne rezultate sistematičnega iskanja slovenskih besedil v naših arhivih leta 1970/71 (Slovenščina v dokumentih skozi stoletja, 1971), ki še zdaj prinaša nova in nova odkritja (gl. Jezik in slovstvo 1974), prav tako kot iskanje virov za kmečke upore v letu 1972 (Situla 13, 1973, kjer gre le za skromen prikaz veliko bogatejšega odkritega gradiva).

Naloga pričujočega uvoda v razpravo seveda ne more biti naštevanje vprašanj, ki bi jih sam izbral in zanje želel v podobnih akcijah doseči večjo viroslovno jasnost. Za podlago te razprave jemljem štiri večje načrte nalog slovenskega zgodovinarstva – ob njih pa opozarjam le na tiste naloge, ki imajo posebej ozek stik z arhivi, njihovim gradivom in delom arhivarjev. Tu mislim

- a) na popis določenih vrst virov,
- b) na fontološko obravnavo nekaterih posebej važnih skupnih virov,
- c) na zbiranje virov in obravnavo nekaterih vprašanj, ki jih je najlaže rešiti v arhivu.

Omejitve razprave ne izhaja iz mnenja, naj arhivarji ne presegajo okvira dela, kolikor ni neposredno zvezano z arhivi – toda to delajo pač kot posamezniki po lastni izbiri in želimo samo to, da bi bilo takega dela čim več.

Širši načrti, ob katerih moremo uučeti razpravo o razmerju med zgodovinarjem in arhivarjem in še posebej o nalogah arhivarjev v zgodovinskem znanstvenem raziskovanju slovenske preteklosti, pa so naslednji: Milko Kos, O nekaterih nalogah slovenskega zgodovinarstva, ZČ 2-3, 1948-49, 135-143; kolektivno kserografirano poročilo „Stanje in problemi zgodovinske znanosti v Sloveniji“, datirano 15. III. 1971 (avtorji P. Blaznik, T. Ferenc, B. Grafenauer, J. Pleterski z uporabo elaboratov F. Gestrina in D. Druškoviča), 27 str.; raziskovalni načrt „Zgodovina Slovencev“ 1918-1945, cikl., Ljubljana 1973, 76 str. (delo Inštituta za zgodovino delavskega gibanja); o kvimi načrt „Gospodarska in družbeno zgodovina Slovencev“, Inštitut za občo in narodno zgodovino pri SAZU, cikl. 1952, 18 str. (avtorji B. Grafenauer, S. Vilfan, J. Žontar st.; prim. Zgodovina agrarnih panog I, Ljubljana 1970, VII).¹

Milko Kos je nakazal probleme evidentiranja virov glede na naloge, ki so 1948 že tekle na tedaj še zasnovanem Inštitutu za občo in narodno zgodovino (zdaj Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa) SAZU s posebnim ozirom na gospodarsko in družbeno zgodovino Slovencev: a) Historično-topografski leksikon srednjeveške Slovenije kot dokumentacija vseh dostopnih oziroma ohranjenih krajevno-imejskih oblik „na sedanjem in nekdanjem slovenskem jezikovnem ozemlju do leta 1500“, kar pa je z navedbo datuma in naltajališča virov pomenilo obenem tudi evidentiranje največjega dela listinskega gradiva in seveda tudi drugih vrst pisanih virov (1975 je bil izdan kot „delovni pripomoček“ prvi del, M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), Ljubljana 1975, I-III, 883 str., kseroks; v pripravi je podobna publikacija P. Blaznika za slovensko Štajersko, b) Kritična izdaja starejših urbarjev za slovensko ozemlje (do okr. 1500), ki naj bi v svoji obdelavi (in znanstvenih uvodih k izdaji) vedno upoštevala „tudi mlajše urbarje, to je one od 16. stoletja dalje“. Kot nujno podlago za to nalogo je Kos spričo tega postavil, da „bi bil nujno potreben natančen seznam, opis in popis vsebine ter ureditve urbarjev za slovensko ozemlje od 16. do 18. stoletja, pa bodisi da se ti nahajajo v domačih ali tujih arhivih“ (za del uednaujega slovenskega ozemlja teče to delo v leksikalni publikaciji štajerskega deželnega arhiva Die Urbare,

urbanih Aufzeichnungen und Grundbücher der Steiermark — z izključitvijo jugoslovanskega dela nekdanje Štajerske —, delo F. Pichlerja, W. Sittga in W. Brunnerja, doslej dve knjigi, do črke R, Graz 1967 in 1977).

V to skupino virov, ki bi zahtevala enak način obdelave (do okr. 1500 objava v celoti, za kasnejšo dobo pritegnitev v komentar in zato popis in opis) je štel še „jazne računske in fevdne knjige“.

V drugo skupino je združil mlajše viře, ki se „posebno od 16. stoletja dalje kopičijo tako po številu kot po obsegu“, tako da se ne glede na njihov pomen „za poznavanje zgodovine zemljiške posesti in gospodarskih, socialnih in pravnih odnosov“ postavlja kot poglavitna naloga „iskati in najti posebne načine objave“, ker večinoma pač ne bo mogoče zajeti „teksta v celoti“. Kot viste je naštel „imenjske in giltnje knjige, pravna napotila, fevdne sezname, davčne knjige, inventarje ob smrti zemljiških gospodov, gorske bukve in zapisnike o vinogorskih zbornih, rudarsko-pravne kodifikacije, mestne knjige vseh vrst, deželno desko, zemljiško knjigo, katastre, sezname ognjišč in duš, matrike in druge cerkvene knjige, desetinske zapisnike itd.“ (140) Kot pot do njihove uporabe pa je nakazal: 1) znanstveno evidentiranje teh virov (seznam, opis, pregled vsebine in oceno po vrednosti); 2) objavo bodisi v celoti, v posameznih delih ali le v izvlečku; 3) obdelavo teh virov glede na njihovo vsebino, vrednost in pomen s pregledom vprašanj, ki jih je z njihovo pomočjo mogoče v celoti ali delno reševati.

V tretjo skupino pa je uvrstil posebne izdaje virov za posamezna široka zgodovinska vprašanja, tako za zgodovino slovenskih kmečkih uporov, za problem zgodnjekapitalističnega gospodarstva (posebej za rudnik živega srebra v Idriji, za trgovino, obrt, rudaistvo, promet in finance od druge polovice 17. stoletja naprej, za založništvo, manufakture, gospodarsko statistiko, posamezne podjetnike in trgovski promet), gradivo za zgodovino let 1848 in 1849 med Slovenci.

Del teh nalog je zajet tudi v načrtu prve knjige Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev („Viri in literatura za gospodarstvo in socialno zgodovino Slovencev“). Zajemale naj bi z ene strani sistematski, splošen pregled vseh vrst virov, z druge strani pa specialen pregled po posameznih vidih (urbarji in tradicijske knjige; javne knjige in registri; katastri; listine in akti; zapisniki sej in poročila ustanov; zakonodaja; statistični viri; pripovedni viri; arheološki viri; geografsko etnografski viri; za vsako od naštetih skupin so v načrtu uvedene različne vrste virov, ki spadajo vanjo). Ker ta uvodna knjiga v celotno zbirko do izida prve knjige tega dela (Zgodovina agrarnih panog, I. Agrarno gospodarstvo, Ljubljana 1970) še ni bila vzeta v delo, je bilo tej knjigi dodano posebno uvodno poglavje o „virih in literaturi“ (str. 3-23), ki pa je lahko podalo seveda le kratek oris „virov za agrarno zgodovino“, bolj v smislu sistematičnega pregleda in navedbe že doslej opravljenega dela, ne pa v smislu specialnega pregleda kot temelja za njihovo prihodnje izdajanje v različnih oblikah.

V pregledu „stanja in problemov zgodovinske znanosti v Sloveniji“ iz leta 1971 so bile prvič zajete vse zgodovinske institucije — poleg Zgodovinskega inštituta Milka Kosa pri SAZU tudi Inštitut za narodnostna vprašanja, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja in pedagoško-znanstvena enota za zgodovino na filozofski fakulteti — in s posebnim poudarkom glede na evidentiranje virov in njihovo izdajanje tudi Društvo arhivarjev. Med inštitutskimi potrebnimi je poudarjena predvsem potreba po usta-

novitvi študijskega centra na Dunaju za raziskovanje arhivskega gradiva v Avstriji ter posebnega študijskega centra za zgodovinske raziskave ob naši zahodni meji (s sedežem v Novi Gorici ali Kopru — ali pa tudi v Rimu ali Benetkah), ki bi se oprl na arhive v Trstu, Gorici, Vidmu, Benetkah (in Rimu); posebej bo treba misliti tudi na uporabo gradiva v arhivih na Madžarskem za zgodovino Slovencev med Muro in Rabo.

Načrtno delo za izdajanje virov za starejšo zgodovino z organizacijskim središčem na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa se mora opirati na fontološki pregled gradiva, ki je že rezultat zlasti arhivskega skupinskega dela: z ene strani na pregled spisovnega gradiva v večini domačih arhivov (Vodnik po arhivih Slovenije s tam navedenimi starejšimi publikacijami), z druge strani na evidentiranje starejšega gradiva po arhivih v tujini (M. Kos, B. Otorepec). Ob sodelovanju Društva arhivarjev je bil pripravljen tudi načrt za izdajanje virov za vsa obdobja, za zgodovino do 19. stoletja v glavnem v smislu starejšega Kosovega načrta, vendar dopolnjen z načrtom problemski edicij virov tudi za starejšo zgodovino mest, za zgodovino narodnega prebujenja v 19. stoletju ter za jugoslovansko gibanje pri Slovencih pred prvo svetovno vojno in med njo, ugotovljena pa je bila tudi potreba po našem sodelovanju pri skupni jugoslovansko-italijanski akciji za izdajanje virov o povezavi med deželami na obeh straneh Jadranskega morja. Inštitut za narodnostna vprašanja se usmerja zlasti na zgodovino zamejskih Slovencev od prve svetovne vojne naprej s posebnim poudarkom na njihovi sodobni problematiki, tako da prihaja v poštev bolj zbiranje primarne in sekundarne dokumentacije, manj pa izdajanje virov, ki za to obdobje v sistematični obliki še ni mogoče. Pač pa spada sistematično zbiranje in izdajanje virov v delovni načrt Inštituta za zgodovino delavskega gibanja; doslej se je usmerjalo predvsem na zgodovino NOB, treba pa ga bo razširiti na celotno zgodovino Slovencev v zadnjih sto letih; zaostajanje pri obravnavanju in izdajanju virov za zgodovino do 1941, zlasti za dobo stare Jugoslavije, je po mnenju piscev poročila zvezano s „pomanjkanjem in dolgoletno nedostopnostjo arhivskega gradiva“, tako da je pogoj za izboljšanje stanja izboljšanje arhivskega položaja glede prostora in ureditev organizirane dokumentacijske službe za evidentiranje arhivskega gradiva.

V bistvu enako — čeprav v mnogo obsežnejši obliki — se presoja stanje v raziskovalnem načrtu „Zgodovina Slovencev 1918-1945“, vendar s konkretnimi nalogami, s katerimi naj se doseže „pregled nad arhivskim gradivom“ v Sloveniji, v drugili republikah ali v tujini tako za obdobje med obema vojnama kot za čas druge svetovne vojne oz. NOB; obenem se načrtuje vrsta sistematičnih objav pomembnejših skupin virov za dobo 1918-1941 ter pospešitev objavljanja virov za obdobje 1941-1945.

Za sklep naj se vnovič vrnem posebej k vlogi arhivarjev pri vsem obsežnem delu, ki ga zajemajo navedeni načrti. Posebne arhivarske naloge pri tem sem nakazal že zgoraj in vsi vemo, da se delo teh vrst v naših arhivih stalno opravlja in razvija (npr. popis matičnih knjig, fondov nekaterih samostanov, arhiva centralnih uradov Ilirskih provinc, objavljanje slovenskih besedil /priseg/, evidentiranje spisovnega gradiva za slovensko zgodovino v dunajskih državnih arhivih ter v stajeskem in koroškem deželnem arhivu itd.). Glede tega, kaj je v tem pogledu dosegljiva naloga arhivarjev, je prišlo na simpoziju ob desetletnici Inštituta za zgodovino delavskega gibanja sicer do rahlega razhajanja med željami zgodovinarjev in sodbo arhivarjev, da glede na stvarne možnosti „ne smemo postavljati po-

drobnemu evidentiranju po snovi prevelikih zahtev", drugačno pa stoji vselej pred kočljivim vprašanjem „prave meje med pomembnim in nepomembnim v spisovnem gradivu“ (S. Vilfan, n.n.m. 238 sl.). (Tudi v razpravi k temu predavanju je M. Britovšek še podčrtal nevarnost izločanja gradiva pri objavljanju arhivskih virov, ker se morejo kazati pri tem različne vnaprejšnje hipoteze o zgodovinski problematiki. M. Verbič pa je podčrtala, da bi bili uporabnikom najbolj koristni kartotečni pregledi vsebine spisovnega gradiva, da pa je za nastajanje takšnih pomagal seveda potrebno izredno dolgotrajno delo.)

Brez dvoma je treba podpirati arhivarje tudi pri njihovem lastnem objavljanju virov in arhive pri oblikovanju posebnih izdaj spisovnega gradiva v njihovem lastnem okviru (prim. delo Ljubljanskega mestnega arhiva za izdajo „Gradiva“ za zgodovino mesta in podobno delo Pokrajinskega arhiva v Mariboru, delo Arhiva SR Slovenije za izdajo deželnih stanovskih aktov, še posebej pa delo arhivarjev v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja), saj poneni vse delo te vrste obenem z arhivarskim delom v domačih ustanovah resnični temelj vsega zgodovinarskega raziskovanja.

Gotovo pa so pri tem še nekatere razlike, zvezane z značajem in obsegom virov in posebej spisovnega gradiva na eni strani za srednji vek, na drugi strani za dobo po okr. 1500, ko se v naših razmerah spisovno gradivo hitro bistveno poveča. Za izdajanje srednjeveških virov je potrebno obvladovanje vrste posebnih pomožnih zgodovinskih ved, ki so se razvile od 17. stoletja naprej prav v zvezi s temi viri. Njihovo izdajanje bo zaradi tega pač vselej v rokah specialistov, kakršne potrebujejo arhivi le v zelo majhnem številu, in še to le največji domači arhivi – pač glede na obseg gradiva, ki ga hranijo za srednji vek in za poznejša obdobja (tudi pri nas je zaradi tega sistematično zbiranje gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku in priprava njegovih edicij predvsem naloga Zgodovinskega inštituta Milka Kosa).

Poglavitne edicijske naloge arhivarjev so zaradi tega zvezane s spisovnim gradivom od leta 1500 naprej, zlasti s takšnimi fondi, ki se nahajajo v posameznem arhivu in ki so tesneje zvezani z zgodovino njegovih fondov (npr. stanovski akti ali zapisniki sej kranjskih deželnih stanov v Arhivu SR Slovenije). Tudi v tem gradivu do našega časa – če ga gledamo pod perspektivo družbene zgodovine – ugotavljajo metodološka raziskovanja različne oblike in stopnje po njihovi izpovednosti (prim. simpozij *L'Histoire sociale, Sources et méthodes*, Paris 1967). Do srede

17. stoletja se z njimi še vedno povezujejo vprašanja, ki so blizu problematiki srednjeveških virov, pozneje z zgoščevanjem mreže virov pa vedno manj; vselej – vse do našega časa – pa je za uporabo virov pomemben „slovar“, ki ga viri uporabljajo, če jih hočemo prav razumeti (mogli bi reči celo „slovarji“, kajti isti izrazi pomenijo v ustih pripadnikov različnih družbenih slojev različne stvari). To je vzrok, zaradi katerega kvantifikacija velikih vprašanj in gospodarskih procesov pomeni v sodobni socialni zgodovini le eno izmed njenih velikih metodoloških nalog. Druga naloga je iskati podobo človeka v vseh njegovih razmerjih, ne le v sivi posplošenosti. To je vzrok, zaradi katerega se obrača francosko zgodovinopisje pri socialni zgodovini od 16. stoletja naprej k „monografijam, monografijam družin, monografijam poklicev, monografijam vasi, monografijam mestnih četrti“ (J. Jacquart, *L'Histoire sociale*, str. 85). Morda je prav tu pot, po kateri je arhivarjem ob njihovem intimnem poznavanju gradiva najširše odprto sodelovanje pri novi, bolj konkretni in bolj živi podobi slovenske preteklosti vse do našega časa, ki je v slovenskem zgodovinopisju še skoraj nenačeta.

1) Poleg „Programa edicij virov za slovensko zgodovino,“ Ljubljana 1972, izd. Arhivskega društva Slovenije, 9 str., moremo v času objave tega referata opozoriti še na kolektivni elaborat PZE za zgodovino na filozofski fakulteti v Ljubljani „Znanstveno-raziskovalni program pedagoško-znanstvene enote za zgodovino“, obj. v Program znanstveno raziskovalnega dela Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana 1977, 29-44, na kolektivni elaborat (avtorji T. Ferenc, F. Gestrin, B. Grafenauer, J. Pleterški, M. Stiplovšek) „Koncept stroke zgodovine, Predlog za razpravo na filozofski fakulteti“, 1977, eikl. 16 str. (obj. v prihodnji številki *Anthroposa*), ter na projekt raziskovalnega načrta „Zgodovina Slovencev 1945-1975“, ki je v delu na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja pod vodstvom prof. J. Pleterškega.

Emo Umek

Veliko pomembnega arhivskega gradiva za zgodovino slovenskega naroda je izven slovenskega državnega prostora. Ker ga moramo raziskovalcem kar najbolj približati in z njim dopolniti arhivsko gradivo, ki ga hranimo v naših arhivih, potrebujemo čim popolnejši pregled nad tem gradivom. Raziskovanje in evidentiranje tega gradiva je zelo zahtevno in more biti uspešno le ob sodelovanju vseh zainteresiranih, tako raziskovalcev kakor raziskovalnih institucij in arhivov. Zato je potrebno, da začnemo tudi arhivarji razmišljati o raziskovanju in evidentiranju tega gradiva.

Današnje posvetovanje naj bi začelo razpravo o tem vprašanju, ki je enako pomembno za arhivarje kakor za slovensko historiografijo. V referatu bom poskušala zastaviti nekatera vprašanja, in sicer, kdo in kako naj organizira raziskave in evidentiranje arhivskega gradiva, katero gradivo naj se raziskuje, evidentira in snema, kakšne naj bi bile metode dela pri tem; pojasniti pa je treba pri tem tudi naloge arhivov. Referenti, ki bodo sledili, bodo dali odgovor konkretno za svoja raziskovalna področja. Zaključki tega posvetovanja naj nam bi bili kaži-pot pri nadaljnjem delu, in sicer pri pripravi programa raziskav, evidentiranja in snemanja arhivskega gradiva.

O raziskovanju, evidentiranju arhivskega gradiva doslej v okviru arhivskega društva še nismo razpravljali. Slovenski arhivarji glede izkušenj na področju raziskav in evidentiranja virov zaostajamo za arhivarji drugih republik. Tako so v AP Vojvodine in v SR Srbiji začeli arhivarji s sistematičnim delom tudi na tem področju. V AP Vojvodini poteka raziskovanje in evidentiranje arhivskega gradiva že od leta 1969 koordinirano med arhivskimi in znanstvenimi zavodi. Posebna komisija zastopnikov Instituta za proučevanje zgodovine Vojvodine, Arhiva Vojvodine, Matice srpske, Katedre za zgodovino na filozofski fakulteti v Novem Sadu, Muzeja socialistične revolucije in Vojvodinskega muzeja vodi vse delo raziskovanja in evidentiranja arhivskega gradiva. Kompleksno raziskovanje in evidentiranje arhivskega gradiva je prepuščeno arhivom.

Arhiv Srbije je kot matični arhiv skupaj s Srbsko akademijo znanosti v letu 1972 sklical sestanek vseh zainteresiranih zavodov o raziskovanju in evidentiranju arhivskega gradiva v tujini; na sestanku so določili osnovna načela. Tej problematiki so posvetili arhivarji Srbije in Makedonije tudi skupno posvetovanje v oktobru 1973. V pripravljani etapi del za izdelavo načrta o evidentiranju arhivskega gradiva je Arhiv Srbije evidentiral arhivske fondе, ki vsebujejo gradivo za zgodovino Srbije v Angliji, Franciji, Belgiji, NDR, Avstriji, Holandiji in na Švedskem. Znanstveni in kulturni zavodi SR Srbije imajo danes okoli 2.000.000 posnetkov arhivskega gradiva, vendar je od tega 85 % rezultat tematskih raziskav. Arhiv AP Vojvodine je raziskal arhivske fondе v Madžarski, Romuniji, ČSSR in SZ.

Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije pripravlja letos v oktobru posvetovanje na temo raziskovanje, evidentiranje in snemanje arhivskega gradiva v tujini in poskuša, da bi se tovrstno delo med arhivskimi zavodi čimbolj koordiniralo in da bi se metoda dela poenotila.

V Sloveniji doslej raziskovanje in evidentiranje arhivskega gradiva med raziskovalnimi zavodi, arhivi in posa-

mezniki ni bilo koordinirano. Raziskovanje, evidentiranje in snemanje arhivskega gradiva so opravljali razni zavodi ali posamezni raziskovalci za potrebe trenutnih nalog, le redko je bilo raziskovanje, evidentiranje in snemanje arhivskega gradiva opravljeno po dolgoročnejšem načrtu. Naj navedem nekaj institucij, ki so to delo opravljale načrtno.

Institut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani raziskuje, evidentira in snema arhivsko gradivo za razdobje 1918-1945 v skladu z dolgoročnim programom svojih zgodovinskih raziskav. Institut za zgodovino pri SAZU je oblikoval program raziskovanja, evidentiranja in snemanja arhivskega gradiva za zgodovino Prekmurja v madžarskih arhivih.

Zgodovinski arhiv Ljubljana hrani posneto arhivsko gradivo iz münchenskih arhivov. V njih je pred leti raziskoval, evidentiral in snemal arhivsko gradivo, pomembno za zgodovino loškega gospostva in mesta Škofja Loka, škofjeloški muzej.

Zgodovinski arhiv Ptuj je sistematično raziskoval, evidentiral in snemal arhivsko gradivo za zgodovino Ptuja in okolice v avstrijskih arhivih.

Arhiv Slovenije, ki naj bi po zakonu o arhivih in arhivskem gradivu skrbel za evidentiranje arhivskega gradiva, ki zadeva SR Slovenijo in Slovence, doslej na tem področju še ni prisoten. Čeprav je bila pred leti v Arhivu Slovenije zamišljena o sistematičnem zbiranju reprodukcij arhivskega gradiva v tujini in je kot prvo tako delo dal posneti listine kranjske proveniencije v Državnem arhivu na Dunaju, se raziskava in evidentiranje gradiva ni nadaljevala. Pač pa je Arhiv Slovenije pridobil obsežno mikrofilmsko gradivo iz tržaškega in goriskega arhiva na podlagi italijansko-jugoslovanskega sporazuma iz leta 1961 o mikrofilmanju gradiva, ki nam po principu proveniencije ni pripadlo, pač pa vsebuje pomembno gradivo za našo zgodovino.

Ob vsem tem delu nimamo pregleda, katero gradivo je bilo raziskano, evidentirano in posneto — in kdo ga hrani. Izdelati tak pregled je zato naša prva naloga.

Ker so bili zaradi različne deželne pripadnosti slovenskega ozemlja najvišji deželni upravni organi locirani v krajih izven današnjega slovenskega teritorija, so njihovi arhivi v arhivih v tujini. Enako je v tujini tudi arhivsko gradivo raznih državnih, samoupravnih, cerkvenih organov in gospostev, ki so jim bili deli današnjega slovenskega teritorija podrejeni. Vse to arhivsko gradivo bi morali raziskati in evidentirati, pa tudi posneti. Iz evidentiranja pa ne bi smeli izključiti arhivsko gradivo s podatki, ki zgodovinski razvoj na naših tleh pojasnjujejo in dopolnjujejo, čeprav ni organsko povezano z našim ozemljem, izključujemo pa seveda vse arhivsko gradivo, ki provenienično izhaja iz našega teritorija in je predmet neizpolnjenih arhivskih konvencij in državnih pogodb; naša naloga je doseči, da se nam to gradivo vrne.

Za dosego postavljenega cilja, zbrati vse gradivo o zgodovini Slovencev, je potrebno imeti program raziskovanja, evidentiranja in snemanja arhivskega gradiva. Tak program bi morali pripraviti znanstveni zavodi in arhivi, moral pa bi biti usklajen z dolgoročnim načrtom raziskav slovenskega zgodovinskega gradiva in drugih znanstvenih nalog.

V pripravljanih razgovorih, kako organizirati to delo, naj bi dalo organizacijski okvir arhivsko društvo, ker združuje v svojih vrstah tako zgodovinarje-raziskovalce kakor arhivarje. Društvo naj bi na podlagi ugotovitev današnjega posvetovanja pripravilo pogovor zainteresiranih, in to zastopnikov Skupnosti arhivov Slovenije, SAZU, In-

štituta za zgodovino delavskega gibanja, Inštituta za narodnostna vprašanja, oddelkov za zgodovino na filozofski fakulteti v Ljubljani in na pedagoških akademijah v Ljubljani in Mariboru, Zgodovinskega društva za Slovenijo, Arhiva Slovenije in drugih. Organizacijo programa naj bi prevzela Skupnost arhivov Slovenije, ker združuje vse arhive in institucije, ki hranijo arhivsko gradivo. Skupnost arhivov Slovenije bi organizirala delo na podlagi sporazuma o raziskovanju, evidentiranju in snemanju arhivskega gradiva, ki bi ga sklenili člani skupnosti. Sporazum naj bi razmejil raziskovanje in evidentiranje arhivskega gradiva med podpisniki, določil načine hrambe in uporabe posnetega gradiva. Skupnost naj bi prevzela tudi koordinacijo dela za institucijami, ki se ne bi vključile v program. Nastopala naj bi kot nosilec akcije za pridobivanje finančnih sredstev.

Raziskovalo in evidentiralo naj bi se vse arhivsko gradivo, ki prhtaja kakorkoli v poštev za zgodovino Slovencev. Pri tem je možno opraviti raziskavo in evidentiranje pod dvema vidikoma: tematskim in kompleksnim. Mnenja smo, da naj bi bilo tematsko pridržano še dalje raziskovalnim zavodom. Kompleksno raziskovanje arhivskega gradiva, ki upošteva celote fondov in daje možnost, da je zbrano vse gradivo ne glede na njegovo tematiko, naj bi opravili arhivi po programu, ki bi slonel na sporazumu o raziskavah in bil usklajen s programom zgodovinskih raziskav. Tako bi vsak arhiv opravil določen del raziskav in evidentiranja.

Program raziskav in evidentiranja arhivskega gradiva bi moral sloneti na nekaterih predpripravah. Pri tem mislim predvsem na izdelan pregled arhivov, ki po sedanjih vednosti hranijo gradivo, pomembno za zgodovino Slovencev. Pregled arhivov bi moral sloneti za starejšo zgodovino na razpravi dr. M. Kosa Gradivo za starejšo zgodovino Slovencev v arhivih izven naših meja, JIČ 1/63, 2/63. Kratak pregled arhivov je tudi v Vodniku po slovenskih arhivih, ki ga je izdalo Arhivsko društvo Slovenije 1965. Za izdelavo takega pregleda bi morali upoštevati vse tiste podatke, ki nam jih dajejo že objavljeni inventarji ali drugi pregledi gradiva. Seznanj arhivskih zavodov bi dopolnili še s seznamom bibliotek ali drugih ustanov, ki hranijo arhivsko gradivo za Slovence.

Vzporedno s seznamom zavodov ali institucij, ki hranijo arhivsko gradivo, bi pripravili seznam vseli za itas pomembnih fondov in zbirk.

Po tej predpripravi bi mogli začeti izvajati prvo etapo raziskav in evidentiranja arhivskih fondov in zbirk. Pri raziskavi bi morali upoštevati naslednjo metodo. Raziskave bi morale izhajati iz kriterija celot fondov in teritorialne pertinence arhivskega gradiva. Dopolnili naj bi pregled hraniteljev gradiva na podlagi dodatnih informacij, ki bi jih dobili v neposrednem stiku s hranitelji. Rezultat te etape naj bi bilo poročilo o zavodih, ki hranijo arhivsko gradivo in seznam fondov ter zbirk, v katerih je gradivo. Poročilo naj bi bilo objavljeno v arhivskih objavah. Prvo etapo dela bi mogli opravljati raziskovalci in arhivarji skupaj.

Ob upoštevanju dolgoročnega programa zgodovinskega raziskovanja bi mogli narediti na podlagi teh podatkov predlog programa raziskovanja, evidentiranja in snemanja arhivskega gradiva. Vrstni red arhivskega gradiva, ki bi prišlo v poštev za evidentiranje, bi se moral podrediti programu zgodovinskih raziskav. Pri tem bi morali vse delo čimbolj uskladiti s programom podobnega dela v

drugih republikah. Koordinacijo tega dela bo prevzela Zveza društev arhivskih delaveev Jugoslavije.

Kompleksne raziskave gradiva za starejšo zgodovino bodo morale biti usmerjene na Avstrijo, Italijo, Madžarsko in Francijo, za novejšo zgodovino pa na ZRN, Italijo in ZDA.

Druga etapa dela bi predstavljala konkretno izvedbo evidentiranja arhivskega gradiva po sprejetem prioritetenem delu. Šele sedaj bi se Skupnost arhivov konkretno dogovorila, kdo bo evidentiral posamezne fonde in v katerih arhivih. Evidentiranje naj bi bilo porazdeljeno med slovenske arhive provenienčno glede na njihov teritorij ali pa po drugih kriterijih, o katerih bi se dogovorili v okviru Skupnosti. Pri razdelitvi evidentiranja bi morali upoštevati kadrovske usposobljenosti posameznih arhivskih zavodov zlasti glede na poznavanje jezika dokumentov. Skupnost arhivov bi morala v tej fazi dela prevzeti nalogo usklajevanja letnih programov arhivov na področju evidentiranja. Ko govorimo o evidentiranju na tej stopnji, mislimo na evidentiranje serij ali enot v okviru fondov in zbirk, ki so bile uvrščene v prioriteten program evidentiranja.

Evidentiranje posameznih dokumentov, ki so v nekem fondu ali zbirki sporadični, ne bi prišlo v poštev, ker bi zahtevalo preveč časa, zato bo še vedno več ali manj prepuščeno tematskim raziskavam posameznih raziskovalcev.

O evidentiranju naj bi letno objavljali poročila, ki bi nudila vpogled v delo širokemu krogu zainteresiranih.

Evidenco o raziskanem in evidentiranem gradivu naj bi vodil Arhiv Slovenije, kakor mu to nalaga zakon o arhivih. Njemu naj bi vse institucije pošiljale podatke, kje in katero gradivo so raziskali, kje in katero gradivo so evidentirali. Te podatke bo moral Arhiv Slovenije stalno dopolnjevati. O evidentiranju arhivskih fondov in zbirk bi morali voditi vsi, ki bi opravljali evidentiranje, evidenčni listek za vsak fond posamezno. Dvojni listek tega evidenčnega listka bi poslali Arhivu Slovenije, ki hi na njihovi podlagi izpolnil republiško evidenco evidentiranega gradiva in tako skrbel, da ne bi prišlo pri evidentiranju do sovpadanja. Evidenčni listek naj bi izpolnjevali po stanju raziskav v fondu ali zbirki. Naj se nekoliko pomudim pri formuliranju tega evidenčnega listka. Predlagam A 4 format z naslednjimi rubrikami:

Naziv fonda ali zbirke: vpisovali bi poleg slovenskega naziva tudi originalen naziv ustvarjalca fonda. Sledila bi signatura fonda ali zbirke. Označene bi morale biti mejne letnice gradiva, ki je v fondu ali v zbirki. V primeru, da so med mejnimi letnicami velike časovne vrzeli, bi morali tudi to zabeležiti.

Pri evidentiranju bi morali navesti število tehničnih enot, ki sestavljajo fond (knjige, fascikli, načrti ipd.). Sledila bi navedba hranitelja fonda, njegov naziv in naslov.

Evidenčni listek bi moral vsebovati tudi podatke o kompetencah ustvarjalca fonda in čas njegovega obstoja. Kadar bi šlo za zbirko, pa opis, kako je zbirka nastala, in kratko označbo vsebine zbirke. Na evidenčni listek naj bi vpisali tudi pomagala ki jih fond premore, tako delovodnike, repertorije, indekse, ki so nastali že v registraturi, in tiste, ki so jih izdelali arhivarji, ne glede na to, ali so objavljeni ali ne. Zelo dobro bi bilo, če bi navedli tudi literaturo o fondu ali zbirki ter objave gradiva iz fonda ali zbirke.

Evidenčni listek bi moral vsebovati tudi podatke o možnostih oziroma omejitvah za raziskovanje in snemanje posameznega fonda ali zbirke.

Nekatere navedenih podatkov bi mogli vpisati na evidenčni listek že iz podatkov, ki bi jih dobili v objavljenih inventarjih arhivov, kasneje pa bi jih stalno dopolnjevali po stanju raziskav in evidentiranja. Ko bi bili tako navedeni generalni podatki o fondu ali zbirki, bi prešli na podrobnejši opis fonda. Tako bi moral imeti evidenčni listek tudi podatek o načinu ureditve fonda, ali je fond urejen po registraturnem načrtu ali po svobodnih dosjejih. V primeru, da ureditveni načrti niso objavljeni, hi jih morali imeti posnete v posebnem dosjeju. Na evidenčni listek bi morali vpisati vse tiste serije oziroma fascikle, ki domnevno vsebujejo gradivo za zgodovino Slovencev in ga informativna sredstva izpričujejo.

Evidenčni listek na tej stopnji bi nam tako dajal ne samo generalni opis fonda, ampak naj bi bil z navedbo serij in fasciklov tudi izhodišče za podrobnejšo raziskavo. V kolikor bi bila oznaka vsebine teritorialno omejena izključno na slovensko ozemlje, podrobnejšega raziskovanja arhivskega gradiva v fasciklu ne bi potrebovali, drugače pa bi bilo potrebno podrobno evidentiranje gradiva v fasciklu.

V tej etapi raziskav in evidentiranja, ko bi podrobneje iskali pomembno gradivo za našo zgodovino, bi se podatki na evidenčnem listku pomnožili še z navedbo količine gradiva (strani ali listov).

Evidenčni listek bi bil tako kazalo stanja raziskav in evidentiranja. Po tej metodi raziskani in evidentirani fond ali zbirka bi dal osnovo za izdelavo dolgoročnega načrta snemanja arhivskega gradiva. Množina arhivskega gradiva bo zahtevala, da naredimo prioriteten red tudi za snemanje. Pri njem bomo tudi morali upoštevati načrt zgodovinskih raziskav in možnost snemanja v posameznih arhivih. Tudi pri izvedbi snemanja bi si morali arhivi deliti posel. Tisti arhiv, ki je gradivo evidentiral, naj bi tudi opravil vse posle v zvezi s snemanjem in naročil snemanje. Ta naj bi tudi hranil posnetke. Seveda samo hranjenje posnetega gradiva ne bo dovolj. Posneto gradivo bo moralo biti tudi urejeno in za njega izdelana pomagala in inventarji, ki bodo omogočali, da bi raziskovalec hitreje prišel do podatkov.

V evidenčni listek fonda ali zbirke bi vpisovali tudi podatke o snemanju. Za boljši pregled snemanja bi morda kazalo nastaviti poseben evidenčni listek za posnetke fondov in zbirk. Pregled nad posnetim gradivom naj bi vodil Arhiv Slovenije. Evidenčni listek za posneto gradivo bi morali po enotnem obrazcu voditi vsi zavodi, ki bi imeli tovrstno gradivo. Arhivu Slovenije bi pošiljali dvojnike teh evidenčnih listkov.

V te evidenčne listke bi morali vpisati tudi že doslej posneto gradivo. Formulir evidenčnega listka naj bi čim bolj približali obrazcu evidenčnega listka, ki bi ga vpeljali ali prevzeli drugi jugoslovanski arhivi; tako bi bila možnost izmenjave in dopolnjevanja v jugoslovanskem območju. Vsekakor bi moral ta evidenčni listek vsebovati tudi podatke o številu posnetkov, njihovi tehniki in kdo jih hrani.

Poseben problem bo predstavljala hramba tega gradiva, ki zahteva posebne pogoje, problem pa bo tudi uporabljajenje tega gradiva, ko bi bilo posneto. Gradivo, ki bi bilo posneto kompleksno in shranjeno v arhivih, bi moralo biti dostopno vsem pod enakimi pogoji, kakor veljajo za drugo originalno gradivo. Gradivo, ki bi bilo tematsko posneto, bi moralo imeti omejitve uporabe glede na to, da je bilo posneto za določeno raziskavo.

Posneto gradivo naj bi hranil zavod, ki je posnetke naročil. Idealno bi bilo, če bi naredili po posnetem gra-

divu še kopije, ki bi jih hranili drugje. Tako bi bilo gradivo tudi zavarovano. Morda je danes še preuranjeno govoriti o kopiranju posnetega gradiva. Vendar bi v bodoče, ko bi začeli izvajati program evidentiranja in snemanja arhivskega gradiva, morali misliti na tehnično bazo, ki bi bila sposobna posneto gradivo razmnoževati. O rezultatih snemanja bi morali raziskovalce stalno obveščati.

Izvedba dolgoročnega načrta evidentiranja in reproduciranja arhivskega gradiva pa bo možna le, če bodo za to na voljo primerni kadri in pa zadostna finančna sredstva. Kadri za tovrstne raziskave in evidentiranja bi morali biti iz vrst tistih znanstvenih delavcev, ki gradivo že delno poznajo, in iz vrst arhivarjev, ki obvladajo tehniko arhivskega dela ter jezik dokumentov. Delo zahteva tudi pomnožitev števila arhivarjev. Dokler ne bo na razpolago v vrstah arhivarjev dovolj kadra, ho potrebno sodelovanje arhivarjev in raziskovalcev iz drugih institucij in sestaviti mešane ekipe.

Finančna sredstva bi morala biti, ko bi bil program sestavljen, stalna. V ta namen bi morali predvideti sredstva pri Raziskovalni skupnosti Slovenije. Izrabiti pa bi morali tudi vse možnosti, ki nam jih nudijo mednarodne konvencije o kulturnem sodelovanju, te v zadnjem času predvidevajo tudi izmenjavo arhivskih delavcev. S pomočjo konvencij o kulturnem sodelovanju oziroma z izmenjavo strokovnjakov bi opravili grobo evidentiranje fondov in zbirk v drugih arhivih ali dobili vpogled v neobjavljena informacijska sredstva v arhivih.

Pri sestavi programa evidentiranja bi morali upoštevati režime koriščenja arhivskega gradiva in se seznaniti predhodno z določili, ki veljajo po raznih arhivih glede dostopnosti, uporabe in snemanja arhivskega gradiva.

Današnje stanje poznavanja virov za slovensko zgodovino in evidentiranje pa bodo osvetlili referati raziskovalcev, ki nam bodo razkrili področja svojih raziskav in menimo, da bi to lahko bila osnova za evidentiranje virov za slovensko zgodovino.

EVIDENČNI LISTEK FONDA (ZBIRKE)

A4 format podolžen

Naziv fonda ali zbirke
Čas fonda ali zbirke
Število tehničnih enot
Signatura fonda
Imetnik (naziv, naslov)
Kratka oznaka kompetenc ustvarjalca fonda ali kratka oznaka vsebine
Registraturna pomagala
Arhivska pomagala
Literatura o fondu
Objave gradiva iz fonda
Ureditev fonda (registraturni načrt itd.)
Možnost raziskovanja (morebitne omejitve itd.)
signature arhivskih enot, ki vsebujejo gradivo
obseg (število listov)
evidentirano, kaj,kdo
kopirano, kaj, kdo, imetnik

Pavle Blaznik

Loško in blejsko gospostvo spadata med tiste gosposčinske enote, katerih zemljiški gospod ni stanoval v samem gospostvu, marveč je imel svoj sedež daleč od te posesti. Navzlie oddaljenosti je bil pa lastnik s svojo posestjo najtesneje povezan preko gosposčinskih uradov. Na tak način se je arhivski fond zbiral na dveh mestih. V loško in blejsko pisarno so se stekali vsi originalni dopisi, ki sta jih škofiji pošiljali svojim predstavnikom, prav tako pa so bile v loški in blejski pisarni shranjene kopije dopisov, ki so romali v Freising oziroma v Briksen. Nasprotno so v freisinško in briksenško pisarno dotekali originalni dopisi iz Škofje Loke oziroma z Bleda, tam pa so se zbirali obenem koncepti v gospostvi odpremljenih dopisov. Podobno je bilo tudi z urbarialnim gradivom, ki je služilo kaščarju, da je na podlagi le-tega znal obremenjevati ondotne podložnike. Urbarji pa so seveda prav tako zanimali gospoda, saj so mu dajali jasen vpogled v temeljne dohodke, ki mu jih je prinašalo gospostvo. Če bi se omenjene arhivalije ohranile na gosposčinskih sedežih, bi bili dosti manj navezani na zunanje arhive, toda usoda teh arhivalij ni bila preveč naklonjena kasnejšim raziskovalcem.

Ko je bilo loško gospostvo razformirano, se je za listinsko gradivo na loškem gradu zanimalo Zgodovinsko društvo za Kranjsko. Dokaj sistematično je zbralo na gradu vse listine in jih varno spravilo v Ljubljano. Prav nič pa se društvo ni zanimalo za aktivi in urbarialni material, o katerem nam o njegovi usodi piše Frane Kos v svojih Doneskih.¹ Arhivarjem je dobro znano, kako je Kos našel velik del tega gradiva pri goriškem trgovcu in je dragocene arhivalije rešil, kolikor jih trgovec še ni uporabil za zavijanje blaga. Po Kosovi zaslugi je to gradivo danes shranjeno v Arhivu Slovenije, širše mu krogu pa približano v Kosovih Doneskih. Zaradi take usode loških arhivalij smo torej v veliki meri navezani na tri bavarske arhive. Ob sekularizaciji loškega gospostva (1803) arhivalije namreč niso ostale na enem mestu, kot sem pred leti že pisal v Arhivistu.² Škofija v Freisingu naj bi namreč obdržala le gradivo cerkvenega značaja, medtem ko naj bi vse drugo pripadlo posvetni oblasti s sedežem v Münchnu. Ker je bil sedež škofije kmalu nato premeščen v München, je bilo tja odpremljeno tudi arhivsko gradivo. Tako hranijo ustrezen material kar tri tamkajšnje arhivske ustanove: Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Staatsarchiv München in Diözesanarchiv (Nadškofijski arhiv). Ker pa se pri delitvi arhivalij niso kaj prida držali predpisanega reda, je v državnih arhivih najti marsikaj, kar bi spadalo v nadškofijski arhiv in obratno. Del teh arhivalij sem dal 1954 mikrofilmati. V zbirko sem seveda pritegnil tudi gradivo klevevskega gospostva; to zajema dobo do 1622, ko je freisinška škofija dolensko posest prodala. Mikrofilme sem prepustil loškemu muzeju, ki je dal gradivo fotokopirati. Zbirka teh fotokopij je torej danes na voljo v Loškem arhivu, vendar naj poudarim, da bi bilo kljub ustreznemu seznamu nujno gradivo temeljito urediti. Ko so namreč v Freisingu pred poldrugim stoletjem odbirali arhivalije, so povezovali večkrat v fascikle material tako, kakor jim je pač prišel pod roke. K neredu je po svoje pripomoglo tudi mikrofilmanje in fotokopiranje izbranega gradiva.

1) Bayerisches Hauptstaatsarchiv hrani količinsko sicer neznatnejši del loških arhivalij, toda njihova vsebina je

zelo bogata. Tod naletimo predvsem na listinsko gradivo, ki je lepo urejeno. Ker so listine do 1365 objavljene,³ je za naše namene pomemben predvsem material od 1365 dalje; zbirka teh listin zajema osem fasciklov.⁴ Glede urbarialnega gradiva je treba predvsem omeniti urbar iz 1291 za loško gospostvo in tistega iz okoli 1306 za klevevsko gospostvo, ki sem ju objavil.⁵ Poleg mlajših urbarjev, ki spričo bogatega loškega urbarialnega gradiva v Arhivu Slovenije za nas niso posebno zanimivi, najdemo v Hauptstaatsarchivu dragocene računске knjige; v računске knjige, ki zajemajo dobo 1397-1401, je pritegnjeno poleg loškega gospostva tudi klevevsko gospostvo, medtem ko se nanašajo računске knjige iz 1437-1442 in 1448-1449 le na loško gospostvo; najstarejši računski knjigi iz vsake enote sem objavil v zgoraj omenjenem delu. Prav tako sem pritegnil v izdajo freisinške fevdne knjige loškega in klevevskega gospostva iz konca 14. in začetka 15. stoletja ter iz 1423. Razen teh fevdnih knjig pa najdemo v arhivu tudi seznane fevdov kasnejših dob. Sicer pa naletimo v Hauptstaatsarchivu še na manjše, manj pomembne arhivske drobec, ki se tičejo npr. raznih privilegijev, starološke župnije itd.

2) Staatsarchiv München predstavlja neizčrpno zakladnico obsežnega gradiva, ki se nanaša na slovensko ozemlje. Arhivalije tega arhiva zajemajo v glavnem dobo od druge polovice 15. stoletja pa vse do leta 1803. Tod naletimo na 28 deloma zelo zajetih fasciklov, ki se nanašajo tako rekoč izključno na slovensko ozemlje,⁶ sicer se pa deloma tiče našega ozemlja tudi gradivo, ki je razporejeno v drugi skupini.⁷ V teh fasciklih je toliko najraznovrstnejšega gradiva, da bi bilo vsako podrobnejše naštevanje skoraj brezpredmetno. Marsikaj tega gradiva sem dal pred leti mikrofilmati in fotokopirati. Posebej naj omenim le konceptna pisma škofa Filipa (1498-1541), čeprav žal vsa za dolgo in razburkano dobo Filipove vlade niso ohranjena. V fotokopijah ima Loški arhiv npr. instrukcije zemljiškega gospoda odposlancem, poročila gosposčinskih nameščencev, razne obračune, dalje arhivalije, ki se tičejo položaja loških podložnikov, dragocene podatke o razmerju med gospostvom in loškimi meščani, o loških cehih in trgovini, o sodnih instancah, o fužinarstvu po loškem ozemlju, cerkveni organizaciji, o usihanju gosposčinskih kompetenc itd. Seveda predstavlja vse to gradivo samo izbor, ki bi ga kazalo izpopolniti. Večjo zaključeno enoto sestavljajo obračuni, in to od konca 15. stoletja pa malone vse do konca freisinške oblasti nad loškim gospostvom; najpopolnejša nepretrgana vrsta zajema dobo 16. in 17. stoletja.

3) Diözesanarchiv. Gradivo, ki se nanaša na slovensko ozemlje, je sicer spravljeno v najrazličnejših fasciklih, ki so le deloma urejeni po tematiki, in loško ozemlje seveda ni zajeto v posebnih enotah (npr. sekularizacija, avstrijska posest, kmetsko gibanje, prezentacija, farni akti ipd.). Posebno skupino sestavljajo npr. konceptna pisma škofa Siksta (1473-1494), ki sem jih dal svojčas – kolikor se tičejo slovenskega ozemlja – mikrofilmati obenem z urbarjem iz 1318. Vse drugo arhivsko gradivo sem pa le deloma črpal. V njem najdemo npr. dragocene podatke o loški upravi in tamkajšnjem uradništvu, o obračunih, dalje o prezentaciji, farnih aktih, o loških klarisah, avstrijskih fevdih, o Dovju in Bledu, o sekularizaciji itd.

V primeri z ogromnimi količinami loških arhivalij v Münchenskih arhivih je najti v avstrijskih arhivskih ustanovah le neznatne drobce, ki se nanašajo posebej na loško ozemlje. Tako je npr. zašel v Staatsarchiv na Dunaju loški urbar iz 17. stoletja, marsikak drobec najdemo npr. v

Hofkammerarchivu ipd. Pač pa predstavlja poglavje zase arhivsko gradivo, ki ga hranijo italijanski arhivi, predvsem tisti v Čedadu in Vidmu. To gradivo (npr. notarske knjige, material o cerkvenih zadevah) je bilo doslej le prav malo znanstveno izrabljeno.

Ker so bila velika cerkvena zemljiška gospostva tesno povezana, saj so jih pogosto bremenile podobne težave (npr. problem izgrajevanja deželnoknežjih pravic na škodo zemljiških gospostev) in ker je med tistimi, ki so imela skupne meje, prihajalo pogosto do sporov, najdemo v arhivalijah freisinske škofije tudi marsikatero podatke o drugih cerkvenih gospostvih. Tako ni slučaj, da hrani Münchenski Hauptstaatsarchiv urbarja brixenskega blejskega gospostva iz 1253 in iz časa med 1324 in 1327; podobno hrani nadškofijski arhiv v Münchnu npr. fascikel, ki zajema dobo 1711-1773, v katerem je obravnavano razmerje med freisinskim Dovjem in Bledom.

S tem pa prehajam na prostrano gorenjsko ozemlje, ki je spadalo pod brixensko škofijo in pod proštijo na Bledu. Podatke o teh arhivalijah črpam iz gradiva, ki sem ga našel v bogati Kosovi zapuščini. To gradivo je pok. prof. Kos načrtno zbiral v zvezi z nameravano izdajo brixenskih urbarjev. Glavno nahajališče teh arhivalij je v Brixenu, in sicer v škofijskem in ondotnem kapiteljskem arhivu. Tod je najti poleg obsežnega listinskega gradiva, ki ga je za čas do 1336 objavil Santifaller,⁹ številne urbarje iz najrazličnejših dob tako za posest škofije kot za proštijo na blejskem Otoku. Za blejsko gospostvo naj omenim urbarje iz 1615, 1636, iz srede 17. stoletja, pa tiste iz 1721, 1749, 1751-1758, 1760. Še številnejši so urbarji, ki zajemajo posest proštije na Otoku. Najstarejši potekajo iz 1416 in 1430 ter 1431, cela vrsta urbarjev pa izvira iz naslednjih stoletij. Mnogo arhivalij zajema vprašanje gosposočinske uprave, ki se nanašajo na čas od 1541 dalje; v njih najdemo npr. račune glavarjev, njihove reverze in poročila pa finančne obračune. Iz gradiva je razvidno življenje podložnikov, v njem naletimo na pritožbe po-

dložnikov pa na razne prošnje, najdemo pa tudi podatke o puntih, podložniških prisegah itd. Del gradiva obravnava pašništvo, govori o planinah, mejah in mejnih sporih, dalje o gozdovih, lovu ter ribolovu na rekah in jezeru. Bogato gradivo se nanaša na blejski grad vse od 1519 dalje. Mnogo materiala je najti o cerkvah in verskih zadevah, tako o jurisdikciji in vizitacijah, o luteranstvu, duhovščini, o cerkvenem inventarju itd. Vrsta podatkov se tiče šolstva, naletimo na podatke o rudarstvu, o elementarnih nezgodah itd. Posebej naj omenim razne mape in skice ter karto blejskega gospostva iz konca 18. stoletja; zlasti je zanimiv dokaj natančen načrt blejskega gradu z razporeditvijo grajskih prostorov, ki ga je pok. prof. Kos vzorno prerisal.

Posamezne blejske arhivalije pa je najti tudi v nekaterih drugih inozemskih arhivih. Omenim naj predvsem arhiv v Innsbrucku pa državni arhiv v Boznu, kjer je dobiti razno aktno gradivo predvsem iz 16. in 17. stoletja.

V zvezi z dolgoročnim programom bi predlagal, da bi kazalo v celoti posneti še neobjavljene računske knjige loškega in kleveškega gospostva, ki jih hranita Hauptstaatsarchiv in Staatsarchiv v Münchnu.

Opombe

1) Fr. Kos, Doneski k zgodovini Škofje Loke in njene kraja, Ljubljana 1894. — 2) P. Blaznik, O zbirki mikrofilmov v škofjeloškem muzeju, Arhivist 8/1959, str. 61-65. — 3) J. Zahn, Codex diplomaticus austriaco-frisingensis, Fontes rerum austriacarum, 2. Abtheilung 31, 35 (1870-1871). — 4) Urkunden, Lack Herrschaft, fasc. 135-142. — 5) P. Blaznik, Urbarji freisinske škofije, Viri za zgodovino Slovencev 4, Srednjeveški urbarji za Slovenijo 4, SAZU 1963. — 6) HL 4, fasc. 27-49, 1571-161. — 7) HL 3. — 8) Rep. 53, fasc. 1295-297. — 9) L. Santifaller, Die Urkunden der Brixner Hochstifts-Archive, I. 845-1295, II. 1295-1336.

Božo Otorepec

V tem poročilu bo na kratko obravnavano vprašanje evidence gradiva za starejšo zgodovino Ljubljane v nekaterih domačih in tujih arhivskih ustanovah. Gre predvsem za tisto gradivo, ki doslej še ni bilo objavljeno v zbirki Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, kjer je v 12 zvezkih objavljenih 879 listin, 5 izvlečkov iz urbarjev, en izvleček iz fevdne knjige in en bratovščinski register, vse iz obdobja 1134-1527. Večina listinskega gradiva, urbarjev in register v omenjeni zbirki je iz ljubljanskih arhivov, tj. Mestnega arhiva, Arhiva Slovenije in Nadškofijskega arhiva, toda znaten del objavljenega gradiva je iz inozemskih arhivov, predvsem avstrijskih (Državni arhiv, Arhiv nemškega viteškega reda in Arhiv dvorne komore na Dunaju), ki zaradi zgodovinskih okoliščin še danes hranijo mnogo gradiva za zgodovino Slovencev in Ljubljane. Nekaj gradiva je bilo objavljenega tudi iz Italije, predvsem iz Diplomatičnega arhiva v Trstu (ki je v bistvu arhiv mesta Trsta). Posamezni dokumenti so tudi iz drugih arhivov, tako npr. nemških (München, Nürnberg), avstrijskih (deželna arhiva v Gradcu in Innsbrucku), italijanskih (Benetke, Videm, Čedad) in eden iz Prage. Gre predvsem za gradivo, ki ga je bilo možno evidentirati na podlagi obstoječih arhivskih repertorijev ali listinskih kartotek, lastnega raziskovalnega dela v raznih arhivskih ustanovah in delno seveda tudi na podlagi podatkov v literaturi. Nekaj gradiva, ki je znano in evidentirano, a nima večjega pomena za zgodovino Ljubljane, je ostalo še neobjavljeno, a je evidentirano v kartoteki listin v Mestnem arhivu.

Na konkretno vprašanje, katero do sedaj še neznanu in neevidentirano gradivo za starejšo zgodovino Ljubljane bi bilo treba še poiskati, evidentirati, kopirati in objaviti, naj odgovorim, da je treba na prvem mestu pregledati nekatere arhive v sosednji Hrvaški, ki so glede tega gradiva ostali do danes še precej neraziskovani, tako npr. Arhiv Hrvatske, Mestni arhiv v Zagrebu, varaždinski arhiv in seveda Državni arhiv Rijeka, ki hrani poleg znane in objavljene notarske knjige notarja Antonija de Reno iz 15. stoletja še druge notarske knjige iz 16. stoletja z dragocnimi podatki o ljubljanskih trgovcih na Reki, podatke, ki doslej še niso bili sistematično in v celoti evidentirani in kopirani. Morda bi se kak podatek za Ljubljano našel tudi v arhivih dalmatinskih mest, saj so se našli celo v dubrovniškem arhivu.

Glede najvažnejših inozemskih arhivov, ki hranijo gradivo o Ljubljani in Ljubljančanih v starejši dobi, je predvsem omeniti nekatere arhivske ustanove v sosednji Italiji, ki hranijo zlasti še mnogo neznanega gradiva o trgovini in trgovcih srednjeveške Ljubljane.

Tu je predvsem omeniti arhiv mesta Trsta, ki se v današnji Mestni biblioteki v Trstu (Biblioteca civica) vodi kot poseben oddelek pod nazivom Diplomatični arhiv (Archivio diplomatico), in je precej samosvoje in nepregledno urejen. Tu so zlasti bogate razne serije rokopisnih knjig, kot npr. vicedomskih knjig (45 zvezkov za obdobje 1322-1500), serija Cancellaria (49 zvezkov za obdobje 1322-1542), knjige tržaškega fontika (11 zvezkov za obdobje iz 1343-1503), generalnih prokuratorjev in komornikov (63 zvezkov iz 1330-16. stoletja), dalje razne te-

matske zbirke listin, npr. o odnosih med Trstom in Ljubljano v 15. in 16. stoletju, pa tudi druge serije knjig, zbirke listin in aktov ter rokopisi vsebujejo številne podatke o vlogi Slovenije in Ljubljane v ekonomskem življenju Trsta vse od začetka 14. stoletja dalje. Od vseh teh podatkov so danes v 5. zvezku Gradiva za zgodovino Ljubljane objavljeni le nekateri, predvsem iz vicedomskih knjig iz časa 1326-1348, z zbiranjem pa bi bilo treba sistematično nadaljevati.

Drugi pomemben arhiv v bližnjem sosedstvu, ki vsebuje zelo bogato, doslej po veliki večini še neznanu gradivo za slovensko zgodovino in tudi za Ljubljano v srednjem veku, je nekdanji Notarski arhiv (Archivio notarile) v Vidmu, ki ga danes kot poseben fond hrani Državni arhiv v Vidmu. Pokojni prof. Kos je bil mnenja, da je bil ob bombardiranju 20. II. 1945 uničen velik del zlasti starejšega, tudi oglejskega gradiva; toda ob pregledu in primerjavi stanja, kot ga je našel že Zahu pred 100 leti (Archivalische Untersuchungen in Friaul und Venedig, Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 7, 1870 in 9, 1872) sem mogel k sreči ugotoviti, da temu ni tako in da je velika večina tudi starejšega gradiva ohranjena ter da so izgube sorazmerno majhne, pa še tu je vprašanje, če se ni še kaj ohranilo med raznim neugotovljivim in nerazvrščenim gradivom. Med tem gradivom je bilo doslej popolnoma neizčrpano gradivo iz množice notarskih knjig raznih privatnih notarjev. Obsežen inventar Notarskega arhiva navaja 10.846 fasciklov, ki vsebujejo ok. 63.000 zvezkov z zapisi ok. 3500 notarjev s področja celotne Furlanije od leta 1259 pa do prve polovice 19. stoletja. Te notarske knjige so urejene po krajih delovanja posameznih notarjev, znotraj posameznih krajev pa kronološko. Za nas npr. bogate knjige čedajskih notarjev so ohranjene v 80 fasciklih z več sto knjigami iz časa od 1286 do konca 15. stoletja, vseli fasciklov do 19. stoletja pa je ok. 1080. Knjige videmskih notarjev — pri čemer so po mojem mnenju nepravilno med nje uvrščeni tudi protokoli oglejskih kanclerjev in pisarjev — se hranijo v nad 5600 fasciklih od 1265 do zač. 19. stoletja, od teh kar ok. 280 fasciklov obsega srednjeveško gradivo. Gre torej za res velike količine gradiva. Pregled in izpisovanje podatkov iz notarskih knjig je precej zamudno delo, ker so običajno pisane z drobno pisavo, polno kratic, brez vsakih poudarkov imen ali krajev, brez vsakih indeksov ali registrov, skratka prebrati je treba vedno domala vse. Tu se seveda postavlja vprašanje, ali je delo na takem gradivu še racionalno, saj je iskanje podatkov izredno zamudno in dolgotrajno ter za raziskovalca tudi fizično utrudljivo, rezultat pa je često majhen. Toda če pomislimo, da je vsak podatek doslej popolnoma neznan in da osvetljuje nekatere doslej neznane ali le delno znane plati srednjeveške trgovine in financ, da se omenjajo v slovenski obliki imena številnih slovenskih krajev, ki jih iz nemških virov te dobe poznamo le v nemški obliki ter da teh podatkov ne moremo sicer najti nikjer drugje, potem je jasno, da je s takim delom treba nadaljevati. Seveda bi bilo vse delo možno opraviti veliko prej in v doglednem času, če bi imeli na voljo ekipo dobro izvežbanih raziskovalcev, toda to trenutno žal ni uresničljivo. Zadovoljiti se bo pač treba z dosežanim načinom dela, t.j. da se skuša z vsakoletnim, vsaj štirinajstdnevnim delom nadaljevati s pregledi in izpisovanjem gradiva ter to gradivo sproti publicirati v Gradivih za zgodovino Ljubljane, še bolje pa seveda v širše zajeti publikaciji.

V Vidmu je treba omeniti še zanimivo serijo protokolov (libri gestorum) oglejske kurije od leta 1472 dalje, ki

jih hrani Nadškofijski arhiv in ki vsebujejo številne doslej neznane podatke ne le o Ljubljani, temveč tudi o drugih krajih takratnega slovenskega dela patriarhata. Isto velja tudi za fond „Chiese a parte imperii“ istega arhiva, zlasti za 15. in 16. stoletje.

Načrtno bi bilo torej treba pregledati in evidentirati gradivo za slovensko zgodovino in z njim za zgodovino Ljubljane v furlanskih arhivih, predvsem tistih, ki jih navaja pok. prof. Milko Kos v svoji razpravi *Gradivo za starejšo zgodovino Slovencev v arhivih izven naših meja* (Furlanski arhivi, Jug. istor. časopis 1/1963, 37-42), zlasti bi bil morda zanimiv arhivski oddelk muzeja v Čedadu in biblioteka v San Danielu, ki glede gradiva za zgodovino Ljubljane doslej še nista bila pregledana. Seveda hranijo dragocene podatke o starejši trgovini Ljubljane s kraji v Italiji tudi drugi, zelo bogati arhivi v severni Italiji, npr. v Benetkah ali v Markah, o čemer bo podrobneje poročal prof. dr. Gestri.

Arhivi v Avstriji, zlasti tiisti na Dunaju in v Gradcu, kjer so bili v preteklosti sedeži različnih centralnih organov, hranijo še vedno dosti doslej neznanega in neevidentiranega gradiva za našo zgodovino, posebno velja to za obdobja od začetka 16. stoletja dalje, ko so se centralni organi vedno bolj krepili in je število nanje naslovljenih dopisov in aktov vedno bolj naraščalo. Tu bi bilo treba sistematično pregledati vse fonde, za katere smemo domnevati, da hranijo gradivo za zgodovino Ljubljane za starejša obdobja, tako npr. fascikle „Oesterreichische Acten“ za Kranjsko. Tako gradivo pa se včasih najde tudi tam, kjer ga sicer ne bi domnevali, a je tja zašlo zaradi nedoslednega oziroma malomarnega delovanja takratne pisarne Habsburžanov, tako je npr. v Drž. arhivu na Dunaju veliko za Ljubljano zelo važnega gradiva iz konca 15. in začetka 16. stoletja v t.i. državnih registrih (Reichsregister) cesarja Maksimilijana I., čeprav naj bi ti registri vsebovali le zadeve nemške države in ne habsburških dednih dežel. — V istem arhivu bi bilo treba načrtno pregledati tudi vse rokopise, v katerih se domneva gradivo za našo zgodovino, zlasti razne kopiarje, fevdne knjige in pod. — Poseben problem predstavlja zbirka listin tega arhiva. Te so sedaj razvrščene v enotno kronološko serijo in ne več po stvarnih repertorijih, ki pa še vedno služijo za iskanje listin. Repertoriji so bili po večini izdelani še v prvi polovici 19. stoletja, medtem pa so bili pri številnih listinah popravljeni prvotno napačni datumi in so bile v kronološko serijo uvrščene pod novimi datumi. Ker pa običajno datuma niso popravili tudi v repertoriju, se danes številnih listin ne najde; sodobna kartoteka listin pa še ni izdelana. Za rešitev tega vprašanja bi bila edina pot sistematičen pregled vseh listin, ki so danes v kronološki seriji, saj bi le tako mogli najti danes pogrešane dokumente. Za tako delo, ki bi bilo zlasti od začetka 14. stoletja dalje zaradi vedno večjega števila listin zelo zamudno, pa doslej še ni bilo niti časa niti sredstev.

Od dunajskih arhivov je za gradivo, ki se nanaša na zgodovino Ljubljane, zelo važen tudi Centralni arhiv nemškega viteškega reda, ki je imel svojo posest v Ljubljani in na Kranjskem že v začetku 13. stoletja. Ljubljansko gradivo iz listin in najstarejšega urbarja iz 1490 je bilo sicer objavljeno v *Gradivu za zgodovino Ljubljane*, toda le za srednji vek, nekopirane in neobjavljene so ostale listine od začetka novega veka, zlasti pa so ostali doslej še popolnoma neizkoriščeni številni urbarji posesti tega reda v Ljubljani in na Kranjskem ter Štajerskem sploh od 16. stoletja dalje ter akti komende Ljubljana vse do časov druge svetovne vojne.

Številno in pomembno gradivo za Ljubljano hrani tudi Arhiv dvorne komore na Dunaju (Hofkammerarchiv). Poleg listin in rokopisov, iz katerih so podatki za Ljubljano že objavljeni v *Gradivu*, je tu treba omeniti veliko serijo tako imenovanih Gedenkbücher, vrste registrov habsburške pisarne od Maksimilijana I. dalje, od katerih sicer vsi ne vsebujejo gradiva za slovenske pokrajine, vendar imajo mnogi od njih zelo dragoceno, doslej le malo znano in uporabljeno gradivo od konca 15. stoletja dalje. Koliko podatkov je tu ohranjenih, naj ilustrira samo navedek, da je do leta 1570 gradivo registrirano kar v 111 zvezkih, od teh imajo mnogi neke vrste enostavne krajevne indekse. Zlasti za gospodarsko zgodovino je ohranjenih v Gedenkbücher izredno mnogo podatkov, zato bi bilo prav, da se jih sistematično pregleda in podatki izpišejo. — Dalje so v tem arhivu pomembni akti notranje-avstrijskih gospodsk (Innerösterreich. Herrschaftsacten), urejeni krajevno, fascikel Ljubljana vsebuje važno gradivo za mestno zgodovino od 1526-1664. Enako vsebujejo mnogo važnega gradiva, zlasti za gospodarsko zgodovino Ljubljane, tako imenovani akti notranje-avstrijske komore z indeksi in registri od 1525 dalje, za 18. stoletje pa npr. tudi bankalni akti za Kranjsko (Bancale Krain).

Spodnjeavstrijski deželni arhiv na Dunaju hrani precej fevdnih knjig iz dobe Friderika III. in Maksimilijana I. s številnimi podatki o podelitvah fevdov ljubljanskim meščanom, ki doslej še niso bili objavljeni. Tudi Avstrijska nacionalna biblioteka hrani gradivo za zgodovino Ljubljane, tako npr. fragmente tih ljubljanskih kronik, dalje znano Schönlebnovo kroniko ter še številne rokopise s podatki za slovensko zgodovino. — Nekateri drugi arhivi na Dunaju npr. Splošni upravni arhiv (Allgem. Verwaltungsarchiv) doslej še niso bili pregledani, ali hranijo kako gradivo za starejšo zgodovino Ljubljane; za Vojni arhiv je znano, da hrani nekatere zanimive, še neevidentirane ali neobjavljene načrte mesta Ljubljane iz 16.-19. stoletja. Celo v Albertini najdemov posebni zbirki, imenovani *Architektur-Zeichnung-Sammlung*, v mapi 78 Ljubljana risbe, tlorise in načrte različnih važnejših stavb v Ljubljani (uršulinskega samostana, šentpeterske kasarne, liceja, lantovža, gradu, kapucinskega in frančiškanskega samostana ter kaznilnice na Žabjeku) iz leta 1816.

Od drugih avstrijskih arhivov je za ljubljansko gradivo nedvomno najvažnejši Štajerski deželni arhiv v Gradcu. Poleg nekaterih listin, ki so že objavljene, pa so bili doslej mnogo premalo znani in uporabljeni akti od 16. stoletja dalje. Zlasti akti in registri notranje-avstrijske dvorne komore iz let 1564-1748 ter 31 fasciklov t.i. Meiller-Aeten iz 1151-1824, poleg drugih manjših fondov vsebujejo številne podatke za Ljubljano in bi jih bilo treba sistematično evidentirati, kopirati in objaviti. Deželni arhiv Koroške v Celoveu doslej glede gradiva za zgodovino Ljubljane še ni bil v celoti in sistematično pregledan, od srednjeveških listin ni nobene, ki bi imela podatke o Ljubljani, od rokopisov pa je evidentirana, a ni kopirana osem strani obsegajoča ljubljanska kronika, vodena do leta 1780, novejšje akte pa bi bilo treba še pregledati.

Malo več je doslej o gradivu za Ljubljano znanega v Arhivu dežele vlade v Innsbrueku. Tu hranijo, deloma v originalih, deloma v prepisih originalov iz Državnega arhiva v Münchnu in Dunaju nekaj kopiarjev, računskih in fevdnih knjig iz časa grofov Goriško-Tirolskih; iz teh virov so nekateri podatki že objavljeni v *Gradivu* oz. v Kovačevem sestavku *Beiträge zur Geschichte Krains v Carniolii* 2, 1911 in 3, 1913. Potrebno bi bilo še sistematično pregledati in kopirati predvsem od Kovača v rege-

stih objavljene listine iz 14. in 15. stoletja ter akte od 16. stoletja dalje.

S tem zaključujem ta kratki pregled najvažnejših nahajališč gradiva za starejšo zgodovino Ljubljane, sestavljen pretežno po izkušnjah lastnega dela. Kot je videti iz povedanega, je dela za evidentiranje in kopiranje še dosti, za

srednji vek predvsem v arhivih v Trstu in Vidmu, za novi vek od 16. stoletja pa tudi v avstrijskih arhivih. Želeti je, da bi imeli dosti dobro usposobljenih delavcev na tem področju, ki bi se po premišljenem načrtu in ob zadostnih finančnih sredstvih – tudi za kopiranje – lotili tega dela, pomembnega ne samo za zgodovino Ljubljane, temveč vse Slovenije.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

GRADIVO ZA NAŠO ZGODOVINO INDUSTRIJE OD 1720 DO 1860 V NEKATERIH AVSTRIJSKIH ARHIVIH

Jozé Šorn

Zaradi večje točnosti mi moral naslov podaljšati, da bi se glasil takole: Rokopisno in slikovno arhivsko gradivo za zgodovino trgovine, obrti, industrije in rudarstva v slovenskem prostoru in njegovi neposredni bližini v času od okoli 1720 do okoli 1860, ki sem ga do sedaj sistematično pregledal v nekaterih avstrijskih arhivskih ustanovah.

Vsak od zgodovinarjev-raziskovalcev študira arhivsko gradivo po svojem delovnem načrtu, zato je izbor arhivalij subjektiven, arhivisti pa želijo sestaviti pregled vsega gradiva, pomembnega za razne sektorje naše zgodovine, po svojih načelnih kriterijih. Ta dvojnost pristopa h gradivu ni nobena ovira za medsebojno dopolnjevanje informacij; razliko vidim samo v metodi dela. Zdi se mi, da bo večje težave ustvarjalo sicer samo po sebi razveseljivo dejstvo, da naši raziskovalci tako rekoč pravkar odkrivajo nove fonde, nove arhivalije, ki niso popisane v nobenem sumarnem popisu, so pa za našo zgodovino zelo velike vrednosti. Mislim na dr. Ferda Gestrina in na „njegove“ italijanske fonde, na dr. Josipa Žontarja in prof. Boža

Otorepa ter na njuno delo po avstrijskih arhivih – itd., itd. Naj mi bo ob tej priliki dovoljeno, da opozorim na splošno izkušnjo, ki je tudi moja izkušnja: večasih naletiš v arhivskih pomagalih na zvoneč in vabljev naslov, pa je vsebina v fasciklilih veliko bolj skromna, obratno ti pa neobetaven naslov odkrije v gradivu jedro podatkov, pravo bogastvo, ki si ga že dolgo iskal; neredko kdaj odkriješ v že popisanim fondu corpus separatum, ki ga ni nihče evidentiral. Že več kot 20 let obiskujem avstrijske arhive in v tem času sem sistematično pregledal prek 220 fasciklov in prek 60 knjig; to pomeni, da mi uspe povprečno letno pregledati približno 10 fasciklov in nekaj knjig. S to pričastnostjo dela moramo računati vsi. Mislim, da bodo drugi raziskovalci potrdili, da imajo podobne izkušnje. Pri delu sem si seveda zapisoval vse pregledane fascikle in knjige, in ko bo ta ‚dnevnik dela‘ sistematično urejen in pretipkan, bo arhivistom na voljo. Toda spet moram pripomniti, da bo sestavljen po mojih subjektivnih kriterijih, ker ga ne morem več prirediti za potrebe arhivistov.

Moje delo v avstrijskih arhivih – dela v domačih arhivih – ne omenjam – poteka po naslednjih štirih kriterijih: 1. Tematski pristop k delu, ker mi gre za zgodovino trgovine, obrti, prometa, industrije in rudarstva, torej za dobršen del materialne baze naše družbe od začetka 18. stoletja dalje, ne pa za vso materialno bazo, saj agrarna zgodovina na primer ni predmet mojega preučevanja. – 2.

Kronološka omejitev dela, kjer sta za ločnico določeni letnici 1720 in 1860, prva zato, ker se je približno takrat pričela kazati določena konjunktura v navedenem sektorju zgodovine, govorimo o uvajanju merkantilizma, druga zato, ker je približno v tem času že absolutno prevladal gospodarski liberalizem, saj je nekako deset let prej v teoriji in praksi opravil z merkantilizmom. — 3. Teritorialni obseg raziskav, saj se načelno omejujem na slovenski prostor in bližnje odseke; vedno skušam zajeti Trst in Reko kot dva slovenska emporija, zlasti Trst, čeprav se z etnično strukturo teh dveh pristanišč ne ukvarjam. V praksi pa obstajajo v tem času glede mojih raziskav velike bele lise, saj Prekmurja, Beneške Slovenije, Bele krajine itd. ne omenja noben spis. — 4. Gre še za kriterij, ki ga kratko imenujem „instančni kriterij“. To pomeni, da se omejujem — kar se seveda tiče dela v tujini — na vrhovne oziroma vodilne državne in sicer odločujoče specialne ustanove, ker hranijo tako rekoč na enem mestu gradivo, nanašajoče se na ves slovenski prostor. Konkretno gre za tri arhivske ustanove: za Arhiv dvorne komore, za Arhiv finančnega ministrstva (oba na Dunaju) ter za Koroški deželni arhiv v Celovcu. V četrti ustanovi, v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, sem sicer tudi nekaj malega študiral, toda zaradi zelo pomanjkljivo izdelane orientacije po njegovih fondih in zato zaradi slabe učinkovitosti raziskovanja sem delo tu odložil za nedoločen čas.

Najprej želim spregovoriti o svojem delu v Arhivu dvorne komore. Historiat ustanove in njenih fondov vsebuje Inventar des Wiener Hofkammerarchivs, Wien 1951 (Publikationen des österr. Staatsarchivs, II. serija, 7. knjiga). Zelo uporabna so tudi interna arhivska pomagala. Eden izmed številnih fondov Arhiva dvorne komore ima skupni naslov Kommerz, torej komerčne zadeve. Zajema čas 1749-1830 in ga sestavlja kar 14 manjših enot, ki skupaj obsegajo 1287 fasciklov. Tega gradiva je za nas zanimivih le pet enot. Prva se imenuje Stari komerc ali Altes Kommerz in sega od 1749 do 1769, druga vsebuje fascikle o komercu v Notranji Avstriji in ima naslov Innerösterreich (1749-1813), tretja obravnava komerčne zadeve v obmorskem pasu in ima zato naslov Littorale, časovni razpon pa isti, četrta je Komerčna komora ali Kommerzkommer (1814-1830), peta je znamenita Komerčna komisija ali v originalu Kommerzkommission, ki je delovala od leta 1816 do 1824.

Enota Altes Kommerz obsega več kot 50 fasciklov, od tega se jih približno 17 ali ena tretjina nanaša na slovenski prostor z bližnjo okolico. Do sedaj sem pregledal 8 fasciklov te grupe. Precej bolj obsežna je enota Innerösterreich, saj obsega 180 fasciklov in spet se približno ena tretjina gradiva loteva našega ozemlja in direktne sosesčine. Do sedaj sem sistematično pregledal 33 fasciklov. Vsebino teh in vseh drugih fasciklov, ki jih omenjam, sem uporabljal v razpravah in člankih v Zgodovinskem časopisu in drugod. Bibliografije seveda ne bom navajal, ker ne sodi v ta pregled. Nekaj prispevkov imam še v delu. Vsekakor najboljše enota je Littorale, saj obsega kar 200 fasciklov. Že iz obsežnosti te skupine spoznamo, da si je državna administracija zlasti od sredine 18. stoletja dalje močno prizadevala, da bi obalni pas, zlasti Trst in Reko, gospodarsko pa tudi drugače močno razgibala. Obsežnost fonda je tolikšna tudi zaradi tega, ker se veliko povezov nanaša na čisto mornariške in druge navtične posle, tudi na administracijo, na razna statistična dela in podobno. Približno 40 fasciklov ali ena petina vsebuje podatke, ki se nanašajo na slovensko zaledje obeh mest oziroma pristanišč. Pregledal sem 20 teh fasciklov. Enota Komerčna

komora najbrž nima tehtnega gradiva za zgodovino industrializacije v slovenskem prostoru. Tako trenutno sklepam na temelju pregleda le 5 fasciklov od 58, kolikor jih ta fond obsega; pri tem seveda velja previdnost, ker se more ta „najbrž nima“ temeljito spremeniti. Vsekakor je gradivo Komerčne komisije veliko bolj zanimivo; od enakega števila fasciklov sem pregledal šest fasciklov in vsi so mi dali prav lepe podatke.

Arhiv dvorne komore ima tudi serijo elaboratov, ki imajo skupni naslov Rokopisi (Handschriften). Rokopis s signaturo 736 ni ua primer samo ena knjiga, ampak skupek tekstov z različno vsebino iz — rečeno zelo na široko — druge polovice 18. stoletja. Eden izmed spisov se nanaša na Trst in podaja popise prebivalstva ter število obrtnikov za leti 1758 in 1775; dodani so tudi podobni podatki za Oglej, Reko, Bakar in Karlobag. Naslednji spis ima tabele obrtnikov za Češko v letu 1766, potem je tu spis z naslovom Ueber die Nothwendigkeit, und die wesentlichsten Grundsätze einer Kornpolizey (fiziokratsko fondirani tekst iz leta 1789), sledi še za nas zanimiva promemoria, naslovljena na vladarja Jožefa II. z napisom Riflessioni politiche sopra il Prospeto attuale della Citta di Trieste — in tako dalje. Rokopis s signaturo 352 se nanaša na eksploatacijo premoga v Avstriji od 1726 do 1820. Rokopis s signaturo 727 je obsežna litografirana knjiga, ki je seznam izumov in patentov od 1821 do 1835. Vidi se, da ima knjiga nadaljevanje ali nadaljevanja, ki pa jih še nisem evidentiral. Rokopis s signaturo 312 ima naslov Maschinenwesen in se dotika industrializacije v Avstriji.

Posebni in zelo obsežni fond v Arhivu dvorne komore ima naslov Novčarstvo in rudarstvo (Münz und Bergwesen); časovno zajema obdobje od 1745 do 1810. Ima svoj „predfond“, to je, skupino 14 fasciklov, ki obravnavajo novčarstvo in rudarstvo od leta 1500 do 1750. Čeprav zajema „predfond“ epoho 250 let, je po obsegu komaj stoti del glavnega fonda, ki se nanaša le na 60 let zgodovine. Podatki za rudarstvo seveda niso samo v „predfondu“, ampak so raztreseni še po raznih drugih fondih. Za razliko od glavnega fonda ima „predfond“ nekoliko drugačen naslov, in sicer Innerösterreichisches Münz- und Bergwesen. Nesistematično, torej le preskusno sem pregledal nekaj fasciklov „predfonda“ in spoznal, da gradiva za študij rudarstva na Slovenskem ni prav veliko, da pa moramo podatke uporabiti čim prej. Gre za sorazmerno majhno število fasciklov, ki se jih lahko pregleda v sorazmerno kratkem času. — Glavni fond je razdeljen na tri oddelke. Prvi obsega dvajsetletje 1745-1765 in je vezan na določene administrativne spremembe, drugi obsega dvakrat daljšo dobo (1765-1804), tretji le petletje 1805-1810. Največ sem pregledoval drugi oddelek, ki je interno organiziran po deželah in manjših enotah. Na Kranjsko se nanaša 92 fasciklov, na Idrijo in njen živosrebni rudnik nekaj desetih, na Trst en sam fascikel, „koroški“ fasciklov pa je več kot „kranjskih“. Izmed kranjskih sem pregledal približno eno tretjino, izmed idrijskih le tri, tržaški fascikel ni delal težav, izmed koroških sem preskusno odprl nekaj malega fasciklov (za slovenski prostor ni bilo veliko podatkov). Čeprav je predfond in skupino za Kranjsko študiral pred desetletji že zgodovinar železarstva Alfons Müllner, sem mnenja, naj velja vsa naša pozornost tem fasciklom, ker gre ne samo za železo, ampak tudi druge metale in minerale, v predfondu še za aktivnost naših protestantov, ki je bila prav vidna. Pripominjam, da se fasciklov za Idrijo nisem loteval sistematično, ker sem mnenja, da bo kolegica dr. Marija Verbič delo opravila bolje in vestneje. Iz obsežnega tretjega

oddelka sem do sedaj uspel pregledati 20 fasciklov. Tudi tu velja pripomba, da zgodovinar tehničnega napredka pri nas, raziskovalec delavskega vprašanja, preučevalec tržišča oziroma izvoza ne bo mogel napisati nič novega in kvalitetnega, če ne bo odprl teh fasciklov.

Končno in ne nazadnje moram opozoriti na posebni in pomembni fond v Arhivu dvorne komore. To je zbirka kart, ki ima v originalu naslov Kartensammlung. Po podatkih Inventarja za navedeni arhiv šteje danes okoli 3600 enot. Kartoteko sem seveda prelistal vso in si zabeležil, da se nanaša na slovenski prostor okoli 70 kartotečnih enot (prav lahko se zgodi, da bi se pri ponovnem pregledu pokazalo, da je za naše naloge zanimivih vsaj še nadaljnjih 30 enot). Do sedaj sem dal za lastno rabo mikrofilmati za čas od 1728 do 1820 več kot 50 načrtov, skic, zemljevidov in podobnega slikovnega gradiva, ker ga nekaj mislim publicirati že v bližnji bodočnosti. Za Idrijo, torej za naselje in rudnik, je tu zelo veliko slikovnega gradiva, dalje za cestno omrežje v raznih časovnih obdobjih za vse predele Slovenije, za poštne zveze, za Trst, za carinsko mejo med avstrijskim in ogrskim delom monarhije, za rudnike svinca v Rablju, v Črni na Koroškem in Zasavju, za „solno mejo“ med morsko in zgomještajersko soljo — itd. Mikrofilmamo oziroma tudi že kopirano gradivo je seveda interesantom na voljo. Tudi tisti geografi, ki študirajo zgodovino kartografije na Slovenskem (mnogi kartografi so bili našega rodu), ali tisti montanisti, ki jih privlači zgodovina jamomerstva, ne bodo mogli in smeli prezreti te velike zbirke v Arhivu dvorne komore. Morja ne bi bilo napak, če bi že evidentirano slikovno gradivo iz tujih in domačih arhivov, spremljano s primernim komentarjem, počasi objavljali v eni izmed naših revij. Arhivisti, ki urejajo določene fonde, nalete na slikovno gradivo kot prilogo k spisom. Arhivisti v Arhivu dvorne komore na primer izločijo vse take karte, skice in zemljevide, in jih vnesejo v Kartensammlung, v kartoteki zapišejo, iz katerega fonda in fascikla so karto vzeli, v fasciklu pa pustijo listek, da je bila tu priložena karta, ki je sedaj vnešena v zbirko pod določeno signaturo. Tudi raziskovalci so dolžni opozoriti arhiviste na takšno gradivo. Zaradi tega je omejena Kartensammlung tako obsežna.

Na vrsti so fondi Arhiva finančnega ministrstva. Ta ima posebni oddelek, ki se imenuje Kommerz-Abteilung in se deli v dve skupini ali grupi. V prvi grupi je gradivo za čas 1831-1841 (torej se nadaljuje tam, kjer končajo opisani fondi Arhiva dvorne komore). Pregledal sem 20 fasciklov, katerih vsebina se nanaša na Trst in njegovo gospodarsko življenje, na avstrijski Lloyd in njegovo delovanje, na tržaške zavarovalne družbe, na Istro pa na Jadransko premogokopno in Volšpersko železarsko družbo, na izvoz blaga iz zaledja, itd. Podobno gradivo vsebuje druga grupa, a seveda za čas 1841-1848 (pregledanih 14 fasciklov). O fondih nas še vedno informira stari Inventar des Archivs des k.k. Finanzministeriums (Inventare österr. statl. Archive, II), ki je izšel na Dunaju že leta 1911. Ko sem v letih okoli 1960 študiral navedeno gradivo, so bili tu sredi pregledovanja in popisovanja fondov, ker so se odločili, izdelati in objaviti nov inventar. Po ustnih informacijah, ki sem jih dobil sredi decembra 1974 v Arhivu dvorne komore, novi inventar še ni dokončan. Fondov je veliko in so obsežni, personala malo, zato nas zaostanek prav nič ne preseneča. Orientiramo se še dalje po starem inventarju in po pomagalih, ki so jih pisali ob preurejanju. Pod geslom Razprave (Abhandlungen, Inventar str. 69) najdeš tudi znano delo Karla Czoerniga, mnogo je tudi gradiva za Kranjsko, Koroško in Štajersko (Inventar,

str. 17-42), ki se razteza na časovno obdobje 1821-1872, pa fascikli za delniške družbe in za višji rudarski urad v Celovcu (1543-1790) itd.

Naslednji veliki oddelek te arhivske ustanove se nanaša specialno na premogovništvo. Obsega kar šest fondov. Ker sem vse opisal v Zgodovinskem časopisu za leto 1964, bi se pri njih ne zadrževal več.

V Celovcu je stolovalo rudarsko glavarstvo, ki je bilo kompetentno za vse zahodno slovensko ozemlje, za Trst in — po letu 1797 — tudi za Istro. Fond se enostavno imenuje Berghauptmannschaft in je sestavljen zgolj iz različnih rudarskih knjig, ki jih je nekaj sto. Pregledal sem 49 knjig; najnižja signatura je bila 285, najvišja 778. V njih sem zasledoval predvsem zgodovino premogovništva v slovenskem delu Koroške, svinčarstvo že znatno manj, druge metale in minerale sem komaj ošinil. Tri izmed navedenih knjig se nanašajo na čas 1769-1810, vse preostale pa na razdobje 1814-1860.

Poleg tega je v Koroškem deželnem arhivu še za nas zanimiva Zbirka Rosthom (Sammlung Rosthorn), ki obsega 8 fasciklov gradiva za pol stoletja 1823-1879. Opazarjam na dva fascikla: v številki 7 je ovoj s črko d, ki ima napis Železama Prevalje 1823-1873, v številki 8 so shranjeni slovensko in nemško pisani tiski (lepaki, letaki, brošure, časniki) iz revolucijskih let 1848 in 1849.

Koroški deželni arhiv svojega inventarja še ni publiciral. Zato se orientiramo po dobro sestavljenih tipkopisnih internih pomagalih oziroma sumarnih popisih. Sumarnih popisov je dolga vrsta, ker ima — če me spomin ne vara — vsak obsežnejši fond svojo tipkopisno brošuro oziroma v platno vezani popis.

S tem sem končal svoje poročilo o delu v nekaterih fondih v Avstriji. Vendar si dovoljujem za zaključek dati nekaj sugestij. O fondih Arhiva dvorne komore in drugih arhivskih ustanov bi mogel iz svojih izkušenj še veliko dodati dr. Josip Žontar. Ko mi je pred časom podal šop tipkopisnih prepisov dokumentacije, ki se nanaša na jeseiškega fužinarja in dunajskega grosista Ruarda, mi je priporočil, naj pregledam še določeno gradivo dunajskega mestnega arhiva, češ, da bomo tam še veliko našli za našo gospodarsko zgodovino. Ruard je prišel na Dunaj tik pred sredino 18. stoletja in je dal svojo firmo protokolirati pri tamkajšnjem trgovinskem sodišču (enota se imenuje Merkantilgericht, Firmenprotokoll). V omenjenem mestnem arhivu bomo podobno iskali podatke o dunajskih grosistih, ki so imeli svoje proslavne enote v našem prostoru — na primer Rosthorni. Protokolacije je potem v novjšem času nadaljeval register dunajskega trgovskega sodišča (Handelsgericht Wien, Register). Tu sem našel podatke za banke, ki so posegale v slovenski prostor, in za Trboveljsko premogokopno družbo. Za druge družbe se nisem več interesiral, čeprav bi bilo to potrebno. S tem se nam odpirata dva nova fonda oziroma dve novi arhivski ustanovi. Če ju bomo pregledali, bo naši stvari — dobremu poznavanju gospodarske zgodovine v slovenskem prostoru — samo koristilo.

Moderno delavsko gibanje pričenjamo kaj radi z leti okrog 1870. Tako imenovana predzgodovina delavskega vprašanja, ki je ne smemo potisniti v kot kot manj vredno ali manj interesantno, pa seže zelo daleč nazaj. Trditev naj poživim z nekaj drobcji. Koroški zidarji so spomladi 1767 zaslužili za svoje delo 15 krajcarjev dnevno; čez poletje so se izseljevali v sosednje dežele, kjer so živeli bolje, saj so zaslužili 17 kron dnevno. Tudi iz drugih podatkov razberemo, da se je za nekatere poklice sužal eksistenčni minimum okrog 14-15 kr. Dinarji in pogod-

beni delavci so zaslužili manj, ker so jim mezdo računali in odmerjali po drugačnih kriterijih. — Leta 1748 terjajo v Trstu, naj se uredi taksa za pristanišče oz. ladijske nosače (fachini) in Frane Rakovec-Raigersfeld je plačal leta 1756 v Zalogu pri Apfalterjevi mašini — najbrž gre le za škripec — za iztovor desetih sodov premoga fakinom (kolikim?) skupaj 24 krajarjev. Fakine so imeli tudi na Vrhniki pri pretovarjanju s čolnov na kopno. — Leta 1767 so bili idrijski rudarji spet enkrat zelo nemimi. Do nemirov je prišlo, ker jim „v tistih dragih časih“ niso zadoščale dotakratne mezde, ki so jih administrativno fiksirale rudarske oblasti in niso bile rezultat ponudbe in povpraševanja. Tri knape-povzročitelje nemira so kaznovali tako, da so jih, ker niso bili poročeni, izročili najbližjemu regimentu kot rekrute (pravilo nerekrutiranja rudarjev je torej v izjemnih primerih poznalo določene izjeme!). Približno v tem času je imel rudnik 268 kopačev, 65 učencev-kopačev, 38 vozačev, 131 prebiraleev rude, itd., vseh zaposlenih pa 663. Gre torej za prav znatno aglomeracijo rudarjev, ki so dobro poznali boj za boljšo mezdo.

Drugje zopet najdemo kompletne kalkulacije za določitev mezde v eramem premogovniku in steklarni v Zagorju ob Savi leta 1805. In tako naprej. Podatki so raztreseni po vseh fondih in fasciklih in mi moramo sistematično zbrati vse to, če hočemo sploh kdaj priti do solidne zgodovine delavskega gibanja „od začetkov“ do leta 1870. Podobno je s podatki o delavski stanovanjski kulturi (barake, kasarniški tipi hiš, skupna ležišča za samske delavce), o socialnem zavarovanju, o storilnosti dela, o možnostih zaposlitve, o otroškem delu — in tako dalje. Težko si predstavljam, kako bodo naši arhivisti registrirali in zbrali to gradivo. Morda bi kazalo ustanoviti nekakšen center (dovolj je ena sama oseba), ki bi od posameznikov zbiral podatke in jih sistematično vnašal v kartoteko, dokler se ne bi zbrala takšna količina dejstev, da bi zados-

vala za obdelavo v obliki razprave. Sproti objavljati drobiž nima prav nobenega smisla. Trenutno nimamo zgodovinarja za delavsko vprašanje pred 1870 in zato bi bilo prav, da se zaupamo sposobnostim naših arhivistov.

S to sugestijo sem nehote trčil ob problem, ki ga na kratko imenujem „organizacija arhivskega dela oziroma organizacija historiografskega dela sploh“. Ne gre samo za objavo virov, za vzgojo kadrov, za prioriteten red kopiranja virov v tujini, za izdatne subvencije itd. Vse to se dela pač v okviru danih možnosti. Gre za bolj praktične zadeve. Mislim namreč, da bi bilo zelo koristno, da bi si pridobili kopije vseh tistih internih pomagal iz tujih arhivov, ki niso nikjer publicirani v tiskanih inventarjih. Če bi tuje arhivske ustanove pristale na kopiranje, bi se že doma mogli dobro orientirati po tamkajšnjih fondih. To ne pomeni samo prihranka časa in tuje valute, ampak tudi hitrejšo uresničitev lepih arhivističnih ciljev.

Dobro bi bilo, da bi na tuje arhivsko gradivo, ki je že mikrofilmato in deponirano v domačih ustanovah, ponovno opozorili v enem izmed naših glasil. Če že naj gre kopiranje arhivskega gradiva v širino, pa ne sme iti v dupliranje. Objavljanje virov je poglavje zase, ker je tako delo zvezano z velikimi stroški. Če bi objavili na primer izbor virov za idrijski rudnik živega srebra, ki je svetovno znan, bi naš znanstveni ugled v tujini zelo porasel. Po dosedanjih spoznanjih ima naš merkantilist Frane Rakovec-Raigersfeld kar srednjeevropsko veljavo; izbor iz njegovih spisov bi gotovo zanimal dežele, ki so nekoč pripadale habsburški monarhiji. V fondu Innerösterreich, Kommerz, o katerem je že bil govor, sta dva fascikla z rdečo številko 385 in 397, ki vsebujeta popolne — popolne za takratno statistično delo! — sezname obrtništva v vsej Notranji Avstriji, rokopis 736 tudi za Trst. Če bi se lotili tega dela, ki bi imelo mednarodno vrednost, bi našo historiografsko in arhivistično dejavnost precej uveljavili. Iz lastnih izkušenj vem, da Gestrinove Mitninske knjige nekateri avstrijski zgodovinarji zelo cenijo.

Frane Šebjanič

Nobenega dvoma ni, da je na torišču odkrivanja, evidentiranja in znanstveno-publičnega obnavljanja virov za zgodovino Prekmurja ali vzhodnoslovenskega območja prek Mute dokaj praznin. Vzroke za to je treba iskati tako v subjektivnih dejavnikih slovenskega zgodovinskega kakor tudi v objektivnih okoliščinah. Zdi se mi celo, da so predvsem le-te bistveno vplivale na pomanjkljivo osvetljevanje zgodovinskih dogajanj v prostoru med Muro in Rabo. Glavna ovira pri tem je prav gotovo dejstvo, da Slovenci ne po prvi in ne po drugi svetovni vojni nismo uspeli doseči restitucije arhivalij in drugih pisanih virov, ki izvirajo iz Prekmurja in so bili v pretežni večini vključeni v zbirke državnih in drugih ustanov na Madžarskem.

Dokajšnjo zapolnitev vrzeli glede dostopnosti arhivskega gradiva za preteklost te pokrajine na slovenskem vzhodu predstavlja sprejetje in dolgoročneje uresničevanje raziskovalnega projekta o evidentiranju virov za zgodovino Prekmurja. Njegov nosilec je bil najprej predstojnik Inštituta za občo in nacionalno zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti, prof. dr. Fran Zwitter, pozneje pa je to funkcijo prevzel Arhiv Slovenije. To je prav gotovo ena prvih organiziranih in doslej najboljše uresničenih akcij, ki naj bi omogočila poznejšo strokovno oziroma znanstveno-publično aplikacijo interdisciplinarno pomenbnih virov za poglobljeno in celovitejšo podobo preteklosti pokrajine, ki je bila stoletja ločena od večinskega dela slovenske skupnosti.

Akcija, ki je osredotočena na ozemlje LR Madžarske, je raziskovalno zajela:

- državne (oblastvene) arhivske ustanove ter biblioteke;
- nedržavne ustanove ali organizacije (večji del v cerkveni posesti ali upravi).

Začetni rezultati dejavnosti v tem okviru že zgovorno potrjujejo upravičenost ter pravilno programsko usmerjenost te akcije, ki je naravnana na odkrivanje, izbitanje in evidentiranje oziroma registracijo arhivskega gradiva.

Kljub časovno omejenim raziskovalnim obdobjem je bilo doslej registriranih več neznanih dokumentov o nedosebnih fevdalnih obračunavanjih in oboroženih tlačanskih nastopih ob Muri v prvih desetletjih 16. stoletja, ki lahko pripomorejo k verodostojnejši osvetlitvi družbenega položaja prekmurskega življa ob zatonu srednjega veka. Za proučevanje preteklosti prekmurskih Slovencev je prav tako izrednega pomena zbirka 150 pisemenih spotočil razgledanega kronista Blaža Temlina o obdobju turških vpadov in uveljavljanju turške vplivnosti na ozemlju med Muro in Rabo. Poleg številnih pisanih virov o pospeševateljih protestantskega gibanja med Slovenci na Ogrskem (Š. Kuzmič, M. Bakoš itd.) so npr. pivorazredno zgodovinsko pričevanje dokumenti o proüreformacijskem vojaškem pohodu, ki je leta 1732 zajel tudi odporiške protestantske kraje severovzhodnega Prekmurja. Z ekonomskega, demografskega in narodnostno-zgodovinskega stališča velja med drugim prav tako opozoriti na obsežno anketno gradivo o slehernem prekmurskem kraju iz obdobja predualistične ureditve Avstro-Ogiske.

Poleg izpopolnitve naših arhivskih skladov s kopico manjkajočega gradiva je ob tej akciji naključno prišlo v vidno polje naše arhivistike ter zgodovinskega najobsežnejše zgodovinsko gradivo (okrog 4000 avtoacij oziroma

delnih regest), ki so ga zbrali madžarski strokovnjaki za krajevna leksikona dveh sosednih županij in ki se nanaša na celotno Prekmurje. Ker to gradivo ne prihaja v poštev za madžarske županijske leksikone, smo opriavčeno izrazili pobudo, da bi nam to dokumentacijo odstopili. Uspešna uresničitev te pobude bi prav gotovo bistveno pripomogla k pomembni obogatitvi naših nacionalnih zgodovinskih virov.

Glede na omejene kadrovske in gnotne možnosti v zvezi z dokončno izpeljavo evidentiranja in delnega kopiranja virov za zgodovino Prekmurja bi celotna akcija morala potekati v znamenju smotne organizacije in hkratne tehnične izpopolnitve.

Na temelju začetnih izkušenj pri evidentiranju velja še naprej posvečati pozornost temle ustanovam na Madžarskem:

Osrednji arhivi in biblioteke –

Državni arhiv (OL), Budimpešta

Evangelistični državni arhiv (EOL), Budimpešta

Državna Szécsenyjeva biblioteka (OSzK), Budimpešta

Županijski arhivi –

Arhiv Železne županije, Szombathely

Arhiv Zalske županije, Zalaegerszeg

Ostali arhivi: Katoliški škofijski arhiv v Szombathelyu

V omenjenih ostednjih madžarskih ustanovah hranijo bogato arhivsko gradivo fevdalnih rodbin, ki so gospodovale tudi v Prekmurju (Batthyany, Eszterhazy, Szapary itd), prav tako pa tudi množico pisemov iz bivših centralnih ter drugih institucij Ogrske ter nekatere izvirne listine za proučevanje protestantizma med panonskimi Slovenci (predvsem Evang. deželni arhiv in Deželna Szécsenyjeva biblioteka).

Glede na nekdanjo državno-upravno pripadnost Prekmurja Železni oziroma Zalski županiji vsebujeta obstoječa arhiva v Szombathelyu oz. Zalaegerszegu vrsto pomembnih dokumentov s tega področja; v arhivu Železne županije pa so ohranjeni tudi nekateri viri o porabskih Slovencih.

Posebno vprašanje predstavlja arhivsko gradivo, ki se nanaša na zametke delavskega gibanja oziroma revolucionarnega vrenja na prekmurskih tleh. To gradivo se nahaja v pretežni meri ali v partijskem arhivu v Budimpešti ali v muzeju delavskega gibanja v Szombathelyu. Evidentiranje tega gradiva bi bilo najsmotnejše vključiti v neposredno sodelovanje pristojnih ustanov SR Slovenije in LR Madžarske, še posebej zato, ker so v Železni županiji že sprožili vprašanje tovrstnega sodelovanja (a z naše strani ni bilo odziva na to sugestijo).

Uspešna in učinkovita akcija evidentiranja arhivskega gradiva na Madžarskem pa postavlja pred naše raziskovalce in registratorje dve nalogi, ki bi v veliki meri olajšali njihovo delo:

- splošno seznanjenost z družbenim razvojem in madžarsko državnostjo;
- predhodno proučitev tiskanih ali ciklostiranih katalogov in ostalih informacij o posameznih arhivskih skladih in tokopisnih zbirkah.

Ker vse institucije na Madžarskem ne razpolagajo s primerno oziroma učinkovito tehnično bazo (predvsem ne cerkvene ustanove), bi bilo nujno v neposrednih razgovorih z vodstvi posameznih ustanov doseči najbolj zadovoljivo rešitev tega vprašanja. V tem smislu bi bila verjetno najtrajnejša uresničitev – mikrofilmska registracija.

Kakorkoli se zdi, da gre pri akciji evidentiranja za prekmursko krajevno-zgodovinsko gradivo, ima študijsko-

-raziskovalno delo arhivistov in drugih poznavalcev na Madžarskem slovensko nacionalno obeležje. Izpopolnitev naše vednosti o zgodovini slovenskega življa med Muro in

Rabo pomeni dejansko dograjevanje slovenske nacionalne zgodovine in prav iz tega zornega kota je treba celotno akcijo evidentiranja na Madžarskem tudi vrednotiti.

VIRI ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA PRI SLOVENCIH V AVSTRIJSKIH ARHIVIH

Franc Rozman

Kot je znano, še nimamo popolne zgodovine delavskega gibanja pri Slovencih v času Habsburške dvojne monarhije, torej od 1867. do 1918. leta. Eden vzrokov je prav gotovo tudi ta, da še nimamo popolne evidence nad arhivsko ostalino za to problematiko, kaj šele, da bi bilo pregledano arhivsko gradivo samo. Ker obsega problematika, s katero se trenutno ukvarjam, le delavsko gibanje na Slovenskem ali spodnjem Štajerskem, sem doslej uspel evidentirati, pregledati, izpisati ali kseroksirati samo majhen del arhivskih virov, ki se nanašajo tudi na ostale nekdanje kronovine. Omenim naj takoj, da nisem bil v koroskem deželni arhivu in ne vem, kaj se tam nahaja, prav tako nisem pregledoval arhiva v Trstu, niti arhivov v Istri in Hrvaški in ki jih, kolikor mi je znano, ni še nihče sistematično evidentiral. Isto velja za madžarske arhive glede Prekmurja.

V dunajskih arhivih sem v glavnem v letih 1968/69 pregledoval arhivalije po seznamu dr. H. Steinerja, ki je izšel v Prispvkih za zgodovino delavskega gibanja, X., 1970, str. 329-350 pod naslovom Viri za zgodovino jugoslovenskega delavskega gibanja v avstrijskih arhivih. Ker imajo arhivi na Dunaju zelo zastarele inventarne sezname, je ta spis sestavljal Steiner po protokolih in bo najbrž držalo, da je zajel tako rekoč vse. Vsa moja večkratna nadaljnja pozvedovanja, če je še kaj arhivalij, so dala negativen odgovor. Pregledal in na roke sem izpisal (ker takrat še ni bilo finančnih sredstev, da bi lahko kseroksiral ali mikrofilmal) večino gradiva, ki ga ta seznam obsega. Precej aktov, ki so v seznamu, namreč nisem dobil, ker da so bodisi škartirani ali uničeni. Ker je seznam objavljen, se ne bi spuščal v podrobno razčlenitev. Povem naj le, da gre tu za arhivalije v štirih dunajskih arhivih. Najbogatejši je Allgemeines Verwaltungsarchiv, zlasti fondji naslednjih ministrstev: Justizministerium (ok. 3500 fasciklov), Ackerbaumministerium (oddelek Bergbau), Handelsministerium, Ministerium des Innern (prezidialni in splošni spisi); Kriegsarchiv (prezidialni spisi, akti vojnega ministrstva in Kriegsüberwachungsamt), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (fond Literarisches Büro) ter Archiv der Bundespolizeidirektion Wien. Omenim naj, da je slednji

povsem odprtega tipa, tako sem lahko gledal celo spise do leta 1965; vendar pa je res, da hrani razmeroma malo arhivskih fondov (mislim, da kaj več kot 300 tm ne). Omenim naj še zapuščino Viktorja Adlerja, ki jo hrani knjižnica Arbeiterkammer für Arbeiter und Angestellte, ki hrani 8 pisem slovenskih socialnih demokratov (E. in A. Kristana, Mlinarja, Straussa) Viktorju Adlerju in ki sem jo deloma objavil v Prispvkih XIII., 1973, str. 239-243. Arhiv socialistične stranke na Dunaju je zdaj sicer res odprt, vendar nimajo nikaršnih seznamov, arhivar pa trdi, da za naše delavsko gibanje ne hranijo ničesar.

Naslednje pomembno nahajališče, vendar samo za Štajersko, je Steiermärkisches Landesarchiv v Gradcu. V posestev prihajata dva fonda: Vereine und Genossenschaften, ki vsebujeta arhivalije o društvih, in tu je marsikaj najti za slovenska društva sploh, ne le delavska. Ta fonda sem pregledal in izpisal, kar se delavskega gibanja tiče. Neprijetno bogatejši je fond Statthaltereie Präsidial. Tudi za ta fond je objavljen inventar zastarel in skoraj neuporaben, zato sem vse razdobje pregledal po protokolih. Večino spisov, ki sem jih zabeležil, sem našel, le manjšega dela ni. Po protokolih sem videl, da je za štajersko zgodovino zelo dosti podatkov, ker je arhiv državnega namestništva zelo dobro ohranjen. Žal tega gradiva nisem niti evidentiral, omejil sem se samo na delavsko gibanje in ves material kseroksiral (cca 5000 kseroks kopij). Zelo dobro je ohranjeno gradivo o praznovanju 1. maja, štrajkih, društvenem življenju, preganjanju socialnih demokratov i.p. Mnogo manj ali skoraj nič pa o strukturi delavstva, številu zaposlenih, mezdah. Po zatrevanju graških arhivarjev niso ohranjeni spisi tovam in drugih obratov v Gradcu, Judenburgu, Leobnu, Knittelfeldu, Kundbergu i.dr. o zaposlenih, socialni in nacionalni strukturi, fluktuaciji delavcev i.p. Baje tudi niso ohranjeni spisi danes slovenskih okrajnih glavarstev Celja, Brežic, Slovenj Gradca i. dr. od let 1850 dalje, le ponekod do 1870. Nedostopen je še fond deželne zbornice in odbora. Nisem pa še pregledal slikovnega materiala in zbirke letakov, lepakov in drugih drobnih tiskov v deželni knjižnici. Ohranjena tudi ni nobena korespondenca vodilnih socialnih demokratov, niti arhiv štajerske deželne socialno demokratske organizacije. V prezidialnih spisih državnega namestništva je še separaten fascikel Strafsache Tauschinsky, ki vsebuje tudi gradivo za Štajersko.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Julij Tittl

Po zaključku prve svetovne vojne je bila tudi v Prekmurju revolucionarna situacija. Vse do marea 1919 opazano spontano revolucionarno vrenje kot posledico neresenih socialnih vprašanj in močnega vpliva oktobrske socialistične revolucije. Za razliko od tega obdobja pa je bilo drugo obdobje revolucionarne dejavnosti v letu 1919 organizirano v sklopu Madžarske sovjetske republike, kamor je takrat spadalo tudi Prekmurje. Prekmurški proletarijat se je prvič v zgodovini vključil v delo sovjetov, direktorijev, raznih komisij, v rdečo armado in rdečo stražo. S svojo veliko aktivnostjo je skušal skrajšati pot do razdelitve veleposelstniške zemlje in do nacionalne avtonomije. Poleg sodelovanja v oblastnih organih so mali kmetje, obrtniki in delavci nastopali na raznih zborovanjih kot agitatorji za novo oblast, za nove ideje. S propadom revolucionarne oblasti na Madžarskem je prenehala tudi sovjetska oblast v Prekmurju. Kmalu po propadu revolucionarne oblasti je bil ta del Slovenije priključen k Jugoslaviji.

Za proučevanje tega obdobja, še posebno obdobja sovjetske oblasti v Prekmurju, je ohranjenega precej arhivskega gradiva, ki se nahaja v različnih arhivskih ustanovah na območju republike Madžarske. Prekmurški okraji Murska Sobota, Monošter, Lendava in Beltinci so vse do priključitve k Jugoslaviji spadali pod okrožne administrativno upravne centre v Szombathelyju in Zalaegerszegu na Madžarskem, zato se skoraj celotno arhivsko gradivo tega časa nahaja v arhivih na Madžarskem. V naših arhivih je le gradivo, ki se posredno nanaša na revolucionarno leto 1919, predvsem gradivo za obdobje po 1. avgustu 1919. Tako ima Pokrajinski arhiv v Mariboru tako gradivo predvsem v fondu R. Maistra, Arhiv CKZKS v Ljubljani pa v mapi Sresko načelstvo Murska Sobota. Na območju ljudske republike Madžarske hranijo arhivsko gradivo za proučevanje revolucionarnega leta 1919 naslednje arhivske ustanove:

- 1) Arhiv Inštituta za zgodovino komunistične partije Madžarske v Budimpešti.
  - Spisi predsedstva komisariata za notranje zadeve. Ohranjena so poročila o političnih razmerah v Prekmurju, o delu kontrarevolucionarjev, preskrba prebivalstva, razne politične manifestacije, volitve v sovjete, zadeve v zvezi s tihotapstvom, poročila o razkritju kontrarevolucionarne mreže, problem „belega“ denarja, personalne zadeve v murskosoboškem direktoriju, odnosi med civilnim prebivalstvom in pripadniki rdeče armade, zapisniki zasedanj direktorija Slovenske krajine ter nepopolni sezname občinskih, okrajnih ter županijskih članov sovjeta Železne županije.
  - Spisi županijskega revolucionarnega sodišča v Szombathelyju 1919. Ohranjenega je le malo gradiva.
  - Spisi županijskega sodišča v Szombathelyju 1919-1920. Tu se nahajajo predvsem spisi o zasliševanju revolucionarjev, ki so jih aretirali po zlomu sovjetske oblasti, razne prijave ter zapisniki o zaslišanju prič in gradivo v zvezi s tihotapstvom. Posebno zanimivo je gradivo v zvezi z nastankom in propadom Murske republike, o umiku vodstva Murske republike iz Murske Sobote, o zasedbi Prekmurja po madžarski rdeči armadi ter o finančnem položaju v Prekmurju.

- 2) Arhiv Vojaškega zgodovinskega inštituta v Budimpešti. Gradivo, ki se nanaša na Prekmurje, se nahaja predvsem v 42., 43. in 44. mapi fonda Madžarska sovjetska republika. Tu so zbrana poročila o vojaških akcijah v Prekmurju, posebno še s frontne črte pri Petroveib, o borbah med revolucionarnimi in kontrarevolucionarnimi enotami pri Črensoveih, telegram, s katerim poroča vodstvo Murske republike komisariatu za zunanje zadeve v Budimpešto o ustanovitvi Murske republike, vojaška poročila o dogodkih okoli Murske Sobote 2. junija 1919. Nadalje obstaja gradivo o umiku kontrarevolucionarnih čet iz Prekmurja ter o enotah ki so v tem času v Prekmurju operirale.

- 3) Županijski arhiv v Szombathelyju.

– Spisi direktorija Železne županije.

Obstaja zapisnik seje županijskega direktorija z dne 11. junija 1919, volitve novega občinskega sovjeta v Murski Soboti, telegrafski pozdrav Bele Kuna, poročila političnega pooblaščenca iz Murske Sobote o kritičnem položaju v Murski Soboti, o delovanju vaških sovjetov, delu notarjev in njihovih namestnikov, izvolitev vaških direktorijev, poročila o kontrarevolucionarnih dogodkih, plače v vojaških enotah, razmestitev enot rdeče armade v Prekmurju, poročila o težavah pri preskrbi prebivalstva, dajatvah vojski, finančne zadeve, razne prošnje, izpraznitev gradu v Murski Soboti, kontrarevolucija v Murski Soboti, razna poročila direktorija v Murski Soboti, ustanovitev vaških sovjetov v okraju Monošter, protestna zborovanja, stavka v tovarni kos, mobilizacija v rdečo armado, delovanje direktorija Slovenske krajine.

– Spisi rdeče straže.

Med spisi se nahaja spisek komandnega kadra rdeče straže v Lendavi, dnevnik dela neke edinice rdeče straže, navodilo o organiziranju rdeče straže, povelje rdeči straži za 5. maj.

- 4) Županijski arhiv v Zalaegerszegu.

Mapa: Namestništvo 1919.

Tu se nahaja gradivo za obdobje od propada sovjetske oblasti pa do prihoda jugoslovanske vojske 1.–12. avgusta 1919 v Prekmurje, in sicer: poročila o stanju na orožniški postaji v Beltincih, sporočila iz Beltincev, da so v bližini meje močne koncentracije jugoslovanske vojske, poročila o aretacijah so delavcev sovjetske oblasti, navodilo policijskim postajam o nadzoru vojakov, ki se vračajo iz ruskega ujetništva.

Széchsenyjeva knjižnica, Budimpešta

Tu so shranjeni letaki in plakati Madžarske sovjetske republike. Nekateri se nanašajo tudi na revolucionarne dogodke v Prekmurju. Ti letaki so pisani predvsem v madžarskem, nekaj pa jih je v srbsko-hrvatskem in slovenskem jeziku.

Med drugim se nahaja tu:

odlok direktorija iz Beltincev o zamenjavi plavega denarja,
poziv na zborovanje socialistične stranke v Murski Soboti,
navodila direktorija v Murski Soboti v zvezi z zamenjavo denarja,
razglas o obsednem stanju v Prekmurju ter različni pozivi okrajnega sovjeta v Murski Soboti.

Vse zgoraj navedeno arhivsko gradivo v arhivih na Madžarskem je bilo mikrofilmano. Prav tako so bili mikrofilmani vsi letaki in plakati, ki se nanašajo na Prekmurje. Mikrofilme hrani Pokrajinski muzej v Murski Soboti. V študijski knjižnici v Murski Soboti pa sta mikrofili in

fotokopija glasila jugoslovanske frakcije komunistične partije na Madžarskem Crvena zastava v srbohrvaškem jeziku.

GRADIVO ZA ZGODOVINO SLOVENCEV MED DVE- MA VOJNAMA V JUGOSLOVANSKIH ARHIVIH ZU- NAJ SLOVENIJE

Miro Stiplovšek

Za raziskovalce zgodovine Slovencev v obdobju od prevrata 1918 do okupacije 1941 je problem arhivskega gradiva še posebej pereč; to velja tudi za preučevanje zgodovine drugih narodov Jugoslavije med dvema vojnoma. Še leta 1965 je prof. dr. Metod Mikuž v uvodu v svoj Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941 poudaril, da za to delo ni imel na voljo primarnih arhivskih virov ter pripomnil, da zaradi nedostopnosti arhivskega gradiva „skoro v celoti manjkajo monografije za to obdobje“ in da zaostaja tudi knjižno izdajanje virov za ta čas slovenske zgodovine. Na to problematiko sta opozorila tudi referata o objavljanju virov na zborovanju arhivarjev leta 1968 v Ptuj in o rezultatih doseganega raziskovanja slovenske zgodovine med dvema vojnoma na znanstvenem posvetovanju o problemih zgodovinskega najnovejše dobe leta 1969 v Ljubljani (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja X-1970, št. 1-2, str. 207-211 in str. 303-313). Med objektivnimi vzroki, ki so zaviralno vplivali na intenzivnost raziskovanja tega obdobja kakor tudi na kakovost njegovih rezultatov, je treba omeniti tudi neurejenost ali nedostopnost arhivskega gradiva, kar se je negativno odražalo tudi pri izdajanju virov. To zaostajanje je še posebej izrazito ob primerjavi z obdobjem narodnoosvobodilnega boja, za katero so rezultati v teh pogledih veliko ugodnejši, kar pa je tudi posledica njegovega prelomnega pomena v slovenski zgodovini. Pomembno pa je tudi dejstvo, da je bilo že zgodaj do neke mere urejeno in dostopno veliko pomembnega arhivskega gradiva.

Končno je sredi šestdesetih let prišlo do napredka tudi v reševanju problematike arhivskega gradiva za zgodovino obdobja med dvema vojnoma, ko je Arhiv SR Slovenije kljub prostorskim, kadrovskim in finančnim problemom začel načrtno urejati fonde narodne oziroma deželne vlade, pokrajinske, oblastne in banske uprave ter drugih pokrajinskih institucij. Dotlej je bilo raziskovalcem na voljo le nekaj drobcev gradiva, zlasti za preučevanje razmer ob prevratu, po zaslugi prizadevanj zgodovinskega arhiva CK ZKS pa je bilo že nekaj let pred tem zbranega in urejenega precej gradiva za zgodovino revolucionarnega in tudi reformističnega delavskega gibanja na Slovenskem. Arhiv Slovenije je doslej uredil arhiv več oddelkov, med njimi je posebno pomembna ureditev gradiva II. oddelka — za notranje zadeve, ter ga postopoma izročal raziskovalcem, precej gradiva pa je še v skladišču in čaka na ureditev.¹ Že grobo pregledovanje in urejanje arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev 1918-1941 v slovenskih arhivskih ustanovah je pokazalo, da je veliko pomembnega gradiva uničenega ali izgubljenega, tako npr. tudi skoraj vse dragoceno zaupno gradivo od leta 1924 dalje. Zaradi tega je še posebej aktualno prizadevanje, da bi čimprej ugotovili, koliko in kakšno gradivo za zgodovino Slovencev med dvema vojnoma hranijo jugoslovanski arhivi zunaj Slove-

nije in arhivi v tujini, zaradi razkosanosti slovenskega naroda po ustanovitvi jugoslovanske države, zlasti v Italiji in Avstriji.

V svojem koreferatu se omejujem zlasti na problematiko arhivskega gradiva, ki je nastajalo pri osrednjih organih in ustanovah kraljevine SHS oziroma Jugoslavije. Glede na dejstvo, da je narodna vlada SHS v Ljubljani, ki je dejansko vzdrževala v svojih rokah skoraj vso oblast in vodila zelo samostojno celo zunanjo politiko, delovala le še kratek čas po prvdecembrskem zdinjenju 1918 in da se je že z oblikovanjem deželne vlade v začetku leta 1919 začel proces kmitve pristojnosti pokrajinskih organov in centralizacije oblasti pri osrednjih organih, vidovdanska ustava iz leta 1921 in septembrska ustava iz leta 1931 pa sta centralizem le utrdili, je pri delovanju najvišjih državnih forumov nastajalo tudi izredno dragoceno gradivo za družbenopolitični, socialnogospodarski in kulturnoprosvetni razvoj Slovencev v obdobju stare Jugoslavije. Prvo, spričo neurejenosti večine fondov še zelo nepopolno informacijo o tem gradivu, kolikor ga hrani Arhiv Jugoslavije, smo dobili po zaslugi Arhivskega društva za Slovenijo šele leta 1966 na posvetovanju arhivarjev v Kopru z referatom Vukana Bončića. Na že omenjenem posvetovanju o problemih zgodovinskega najnovejše slovenske zgodovine leta 1969 je Jože Žontar v svojem referatu Arhivi za zgodovino Slovencev med 1918 in 1941 (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1970, št. 1-2, str. 259-284) zbral tudi dragocene podatke o gradivu v jugoslovanskih arhivih zunaj Slovenije. Med novejšimi poročili o stanju in ureditvi gradiva za obdobje med dvema vojnoma pa naj opozorim na prispevek Radmile Mirčičeve, Arhivska grada centralnih institucij kraljevine Jugoslavije 1918-1941 (Arhivist XXI - 1971, št. 1-2, str. 80-90).

Po doslej zbranih podatkih je največ gradiva, ki so ga ustvarili organi osrednje državne uprave in druge osrednje ustanove kraljevine SHS oz. Jugoslavije, v Arhivu Jugoslavije. Ta ustanova je doslej zbrala nad 40 fondov ali delov fondov raznih centralnih ustanov stare Jugoslavije s približno 5000 tm gradiva. Najpomembnejši so fond narodne skupščine, dvora, resornih ministrstev in osrednjih upravnih organov ter nekaj privatnih zbirk pomembnih jugoslovanskih politikov. Zunaj arhiva Jugoslavije pa sta dva pomembna fonda iz tega obdobja, in sicer fond ministrstva za zunanje zadeve v diplomatskem arhivu državnega sekretariata za zunanje zadeve² fond ministrstva vojske in mornarice pa v arhivu Vojnoistorijskega instituta v Beogradu. Veliko dragocene gradiva za zgodovino delavskega gibanja, posebej revolucionarnega pod vodstvom KPJ, je v arhivu CK ZKJ oziroma Institutu za istoriju radničkog pokreta Jugoslavije. Tudi Zagreb je bil sedež nekaterih osrednjih organov za Slovenijo (narodno vijeće, središnji ured za osiguranje radnika, stol sedmorice) in je tako gradivo za slovensko zgodovino iskati tudi v tamkajšnjih arhivih (Arhiv Hrvatske, Arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta Hrvatske). Tu smo navedli le poglavitne ustanove, evidentiranje gradiva pa bi bilo treba razširiti še na druge arhive. Po podatkih, ki jih je zbral Arhiv Jugoslavije, so namreč posamezni fond ali deli fondov osrednjih ustanov kraljevine Jugoslavije še v drugih

arhivih in ustanovah. Omenimo naj, da je nekaj gradiva teh organov še pri njihovih današnjih naslednikih (npr. nekaj gradiva ministristva za notranje zadeve je še v zveznem sekretariatu za notranje zadeve). Tudi gradivo nekaterih industrijskih obratov, denarnih zavodov in drugih ustanov na Slovenskem, ki so hile v sestavu večjih delniških družb oziroma podružnic večjih organizacij, katerih centrale so imele sedeže v drugih jugoslovanskih pokrajinah, bo treba iskati v tamkajšnjih arhivih.³ Dalje je treba računati na možnost, da se je nekaj poročil, dopisov, okrožnic in podobnih spisov osrednjih državnih organov pokrajinskim forumom, ki se nanašajo na razmere v celi Jugoslaviji in vsebujejo podatke tudi za Slovenijo, ohranilo v arhivih v drugih republikah, v slovenskih pa so se izgubili ali pa so bili uničeni. Navedemo naj samo primer, da se je v arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta v Zagrebu ohranilo nekaj poročil Delavske zbornice za Slovenijo, ki jih je pošiljala Radnički komonri v Zagrebu, v njenem fondu v IZDG pa jih ni. S temi podatki smo želeli le opozoriti, da bo mogoče najti drobec gradiva za zgodovino Slovencev v več jugoslovanskih arhivih, njegovo raziskovanje in reproduciranje pa bo treba začeti v tistih arhivih, kjer ga je največ. Gradivo za zgodovino Slovencev med dvema vojnama je torej precej razdrobljeno, kar onemogoča dober pregled nad njim. To je delno tudi posledica dejstva, da je bil Arhiv Jugoslavije osnovan šele leta 1950, delovati je začel dve leti kasneje, tako da dotlej niti ni bilo zakonitega skrbnika arhiva osrednjih državnih organov in ustanov kraljevine Jugoslavije in ga je do začetka njegovega delovanja zbiralo več ustanov. Priponimo pa naj, da pripravljajo sodelavci Arhiva Jugoslavije informacijo o arhivskem gradivu osrednjih institucij Kraljevine Jugoslavije, ki je v drugih arhivih in sorodnih ustanovah.

Kljub doslej še nepopolnemu ali premalo podrobnemu pregledu nad ohranjenim gradivom za zgodovino narodov Jugoslavije med dvema vojnama v jugoslovanskih arhivih zunaj Slovenije pa lahko ugotovimo, da so v njem prav tako velike vrzeli, kot so se že pokazale v slovenskih arhivih. Neposredno pred aprilsko vojno 1941 je bilo uničenega precej pomembnega gradiva, veliko pa se ga je zgubilo med okupacijo. Najslabše so ohranjeni fondri za politično zgodovino (npr. gradiva predsedstva ministrskega sveta je le en tm, ministristva za notranje zadeve 20 tm, narodne skupščine 18 tm, najbolje ohranjeno je za področje kulture in prosvete), gradiva ministristva za prosveto je 1518 tm ter za nekatere gospodarske panoge (npr. ministristva za gradnje 253 tm, ministristva za trgovino in industrijo 180 tm, ministristva za finance 120 tm, Centrale industrijskih korporacij 136 fasc.), prav tako pa je veliko gradiva tudi z zakonodajno pravnega področja (npr. fond ministristva za pravosodje obsega 480 tm, fond državnega sveta 2243 tm) itd. Žal pa je v fondih nekaterih pomembnih organov ohranjeno tudi manj pomembno gradivo. Tako obsega fond dvora okrog 120 tm, kar niti ni tako malo, toda v njem prevladujejo razne prošnje in pritožbe, finančne zadeve, malo pa je dokumentacije za politično zgodovino. Zanj pa so pomembni podatki v osebnih zbirkah nekaterih pomembnih jugoslovanskih politikov (npr. Milana Stojadinovića, bratov Pribičevićev, Save Kosanovića itd.). Količinsko je torej ohranjenega gradiva relativno precej, toda ni enakomerno za vse vidike razvoja narodov Jugoslavije med dvema vojnama, malo ga je zlasti za osvetlitev političnega dogajanja, različno pa je ohranjeno tudi za posamezne pokrajine. Tako je npr. za Slovenijo ohranjenega manj gradiva za politično problematiko kot za nekatere druge jugoslovanske pokrajine, v katerih

so bile razmere v obdobju med obema vojnama bolj zaostrene in so jim osrednji forumi posvečali še posebno pozornost (npr. več dokumentacije je za t.i. hrvaško vprašanje). Raziskovalci torej precej problemov ne bodo mogli osvetliti z arhivskimi dokumenti ter jih bodo morali kot doslej obdelati na osnovi drugih kategorij virov, zlasti publicističnih. Naj sklenemo ta splošni pregled stanja arhivskega gradiva za zgodovino narodov Jugoslavije 1918-1941 z ugotovitvijo, da so bili v zadnjih letih vloženi veliki naponi arhivarjev, da bi to gradivo uredili, in da ga je že veliko na voljo uporabnikom. Večina gradiva pa je še na nižji stopnji obdelave, nekaj fondov je v urejanju, deli gradiva pa so še nedostopni.

Vsa ta dejstva moramo imeti pred očmi, ko se lotimo raziskovanja, evidentiranja in reproduciranja arhivskega gradiva, ki zadeva Slovence, v jugoslovanskih arhivih zunaj Slovenije, prav tako pa tudi dejstvo, da v Arhivu Slovenije vse gradivo za obdobje med dvema vojnama še ni urejeno. To pa seveda ne pomeni, da bi morali akcijo zaradi tega odlagati, kajti za večino pomembnega gradiva je že mogoče ugotoviti, koliko je ohranjeno v Sloveniji, na drugi strani pa je v jugoslovanskih arhivih zunaj Slovenije veliko takšne dokumentacije, ki je nastala pri poslovanju osrednjih jugoslovanskih organov in ustanov ter ni mogoče pričakovati, da bi se ohranila tudi v fondih pokrajinskih forumov. Ta naloga je nujna in najtesneje povezana z uresničevanjem raziskovalnega načrta Zgodovine Slovencev 1918-1945, ki ga je leta 1973 dokončno izdelal Institut za zgodovino delavskega gibanja skupaj z zunanjimi sodelavci in po posvetu s širokim krogom zgodovinarjev ter ga predložil Raziskovalni skupnosti Slovenije kot enega ključnih projektov s področja zgodovine. Delo za to pomembno znanstveno nalogo je bilo že zastavljeno.

Prvo načrtno akcijo je v letih 1960/61 izpeljal zgodovinski arhiv CK ZKS, ki je iz fonda CK KPJ, fonda Kominterne in fonda sodišča za zaščito države reproduciral vse gradivo, ki se nanaša na Slovenijo, in pomembne splošne dokumente o razvoju in delovanju revolucionarnega delavskega gibanja v Jugoslaviji. Arhiv CK ZKS je kasneje preskrbel za reproduciranje gradiva o jugoslovanskih udeležencih oktobrske revolucije in o rdeči pomoči iz fonda Kominterne, ki je prišlo iz Moskve v zadnjih letih.⁴ Več tisoč dokumentov o razvoju delavskega gibanja na Slovenskem pa je dal reproducirati raziskovalec France Filipič pri zbiranju gradiva za nalogo o zgodovini delavskega gibanja na Štajerskem med dvema vojnama. S tem želim tudi poudariti, da smo doslej dobivali pregled nad arhivskimi viri in reproducirano gradivo za zgodovino Slovencev med dvema vojnama iz jugoslovanskih arhivov v Slovenijo na dva načina: z akcijami posameznikov, ki so zbirali gradivo za svoje raziskovalne naloge, in s prizadevanji institucij za kompleksno zbiranje gradiva ne glede na konkretne raziskave. Poudarimo naj še, da je gradivo v arhivu CK ZKJ zelo pregledno in nadrobno urejeno in da smo pred leti zamudili izjemno priliko, da bi tudi Slovenija dobila kartoteko s kratkimi regestii dokumentov iz tega arhiva.

Tudi sodelavci Instituta za zgodovino delavskega gibanja so sprva zbirali gradivo v arhivih zunaj Slovenije le za svoje raziskovalne naloge, od leta 1971 dalje pa je ta ustanova že vzporedno z oblikovanjem raziskovalnega načrta Zgodovine Slovencev 1918-1945 uvrščala v svoj letni program tudi sistematično zbiranje gradiva za najnovejša obdobja slovenske zgodovine, sprva v beograjskih in zagrebških arhivih. V okviru te velike akcije, ki bo zaradi

stanja urejenosti in dostopnosti gradiva za zgodovino Slovencev v arhivih zunaj Slovenije trajala prav gotovo dalj časa in za katero bo dalo današnje posvetovanje nove, koristne vzpodbude in metodološka napotila, je bilo v zadnjih letih opravljenega največ delav Arhivu Jugoslavije. Doslej so raziskovale v njem gradivo za zgodovino Slovencev med dvema vojnama že štiri skupine notranjih in zunanjih sodelavcev IZDG, vsaka približno po teden dni. Pregledale so fonde narodne skupščine, dvora, ministrskega predsedstva, ministrstev za pravosodje, za notranje zadeve, za trgovino in industrijo, za socialno politiko, za telesno vzgojo, centralnega Presbiroja, centrale industrijskih korporacij, masonskih lož ter zasebne zbirke jugoslovanskih politikov, dr. Milana Stojadinovića, Save Kosanovića, Jovana Jovanovića-Pižona, Laze Markovića itd., ter iz njih odbrale za mikrofilmanje okrog 7500 strani dokumentov. Tu je treba poudariti, da vsi ti fondi in zbirke niso bili pregledani v celoti, temveč predvsem tisti fascikli, za katere se je po popisih oziroma inventarjih seznanjih pričakovalo, da vsebujejo gradivo za dogajanje na Slovenskem med 1918-1941. Ker nekateri fondi še niso bili v celoti urejeni, je bil zaradi tega lahko pregledan le del gradiva. Žal pa so popisi fondov še zelo splošni in je po njih težko ugotoviti, kaj je v njih za slovensko zgodovino pomembnega. Glede na način poslovanja osrednjih državnih forumov so posamezni dokumenti, ki zadevajo Slovenijo, pomešani med druge in praktično razbiti po večini fasciklov posameznega fonda. Le redko je takšnega gradiva kaj več skupaj na enem mestu, kot npr. v fondu narodne skupščine, kjer je v dveh fasciklih zbrano gradivo slovenskih poslancev oziroma ministrov dr. Mihe Kreka in Franca Snoja. Premalo nadrobni opisi in velika razdrobljenost zelo otežuje evidentiranje gradiva, ki zadeva Slovence, zato bi bilo treba pregledati skoraj vse gradivo. Poseben problem je bilo iskanje gradiva v fondu ministrstva za notranje zadeve. Med delom inštitutovih ekip je Arhiv Jugoslavije dobil novo gradivo iz zveznega sekretariata za notranje zadeve in sedaj preurejajo celotni fond, kar bo otežilo pregled nad že opravljenim delom. Pri fondih, kjer je gradiva veliko, so težave že pri dolgotrajnem pregledovanju, še večji problem pa je odbiranje tako pomembnih dokumentov, ki bi jih bilo treba reproducirati. Pri pregledovanju obsežnih fondov s področja gospodarstva in socialne politike se je izoblikovalo mnenje, naj bi reproducirali zaenkrat le pomembna poročila, elaborate in zaokroženo gradivo o nekem problemu. Poudariti je treba, da reproduciranje celotnega gradiva, ki se nanaša na Slovenijo, ne pride v poštev, ker je veliko gradiva obrobnega pomena. Cilj akcije bi moral biti, da bi bilo v Sloveniji raziskovalcem dostopno vse pomembno gradivo za obravnavano obdobje iz drugih jugoslovanskih arhivov, za nadrobnejše študije in ozke teme pa bo potrebno še dodatno zbiranje arhiva v njih. Pri delu v Arhivu Jugoslavije se je izkazalo kot zelo koristno ekipno delo, ne le zaradi hitrejšega izvajanja nalog, temveč tudi zaradi možnosti sprotnega medsebojnega posvetovanja glede pomembnosti posameznih dokumentov za reproduciranje. Pripomnimo naj še, da so si sodelavci Arhiva Jugoslavije prizadevali nuditi ekipam kar najugodnejše pogoje za delo, kar velja tudi za druge arhive.

V okviru omenjene načrtna akcije IZDG so bili pregledani tudi fondi bivše jugoslovanske vojske, obveščevalnega oddelka generalnega štaba in dravske divizijske oblasti. Za mikrofilmanje je bilo odbranih okrog 600 strani dokumentov. V arhivu CK ZKJ je bilo mikrofilmano gradivo iz fonda Policijska uprava, ki vsebuje tudi doku-

mente nemških diplomatskih predstavništev o razmerah v posameznih jugoslovanskih pokrajinah in ga je pred kratkim dobil iz Berlina. Iz arhiva Instituta za izučevanje radničkoga pokreta Hrvaške so bili mikrofilmani nekateri dokumenti o slovenskih komunistih in odlomki dnevnika ljubljanske policije.⁵ Omenimo naj še, da je bilo v Arhivu Jugoslavije iz fonda ministrstva za prosveto evidentiranega in pripravljenega za reproduciranje⁶ že tudi nekaj gradiva o začetkih delovanja ljubljanske univerze. Ta kratka informacija nam kaže, da so bili poleg tematskega dela individualnih raziskovalcev že tudi pri načrtih prizadevanjih za kompleksno raziskovanje in kopiranje virov iz jugoslovanskih arhivov zunaj Slovenije za problematiko razvoja Slovencev med dvema vojnama doseženi prvi uspehi, hkrati pa pridobljene izkušnje o posebnostih dela za to časovno obdobje.

Glede na stanje arhivskih virov za zgodovino Slovencev med dvema vojnama, ki ga označujejo velike vrzeli, še nepopoln pregled, nizka stopnja urejenosti in tudi delna nedostopnost, raziskovalci tega obdobja še posebej pozdravljamo pobude za sistematično in usklajeno delo na tem področju, ki jih nakazuje referat višje arhivske sodelavke Eme Umekove. Pravilna je usmeritev, da je pri raziskovanju, evidentiranju in reproduciranju arhivskih fondov treba doseči najtesnejše sodelovanje arhivskih in raziskovalnih institucij ter urediti centralno evidenco pri Arhivu Slovenije. Izhodišče za sistematično delo v prihodnje je ugotovitev trenutnega stanja že opravljenega dela ter razmejitev dela med ustanovami, pri čemer bi se bilo treba izogniti pretirani togosti, a preprečiti nepotrebno dupliranje dela. Cilj vseh skupnih prizadevanj pa naj bi bil, da bi čim prej in čim bolj popolno dobili pregled nad gradivom v arhivih zunaj Slovenije, pomembnim pa tudi reproduciranim, v Slovenijo. Zlasti pri odbiranju pomembnega gradiva za reproduciranje bi bilo koristno sodelovanje med arhivarji in raziskovalci, ki naj bi posredovali centralni evidenci tudi podatke o gradivu, ki so ga našli pri zbiranju virov za svoje teme, ni pa povezano z njimi. Ob tem naj ponovim predlog, izrečen že na znanstvenem posvetovanju leta 1969, da bi bilo treba za centralno evidenco arhivskega gradiva pri Arhivu Slovenije čimprej urediti kadrovsko vprašanje, aktualna pa je tudi nabava tehnične baze. Za kompleksno zbiranje in evidentiranje gradiva se je izkazalo kot zelo ustrezno ekipno delo. Pri načrtovanju tega dela je uvodni referat pravilno poudaril, da je treba upoštevati naloge, ki izvirajo iz raziskovalnih načrtov, v konkretnem primeru iz projekta Zgodovina Slovencev 1918-1945, na intenzivnosti in obliki dela pa bodo vplivale posebnosti stanja arhivskega gradiva za posamezna obdobja in probleme.

1. Informacija Petra Ribnikarja
2. Pregleda nad ohranjenim gradivom, ki zadeva Slovence v obdobju med dvema vojnama, v teh arhivu še nimamo. Ohranjenega je nekaj arhiva italijanskega poslanstva v Beogradu, ki pa še ni urejeno (inf. Toneta Zorna).
3. Npr. za predilnico v Litiji in tekstilno tovarno v Preboldu v arhivu jugoslovanske centrale Mautner, v Historijskem arhivu v Zagrebu. Beograd in Zagreb sta bila tudi sedeža pomembnih denarnih zavodov, ki so delovali tudi na Slovenskem (informacija Franceta Kresala).
4. Informacija Alenke Nedogove, ki je tudi opravila večino izbora gradiva iz arhiva CK ZKJ.

5. Poročila o delu ekip so v IZDG; doslej so v okviru te akcije delale v arhivih zunaj Slovenije naslednje ekipe in posamezniki: Alenka Nedog in Janko Prunk od 15. do 15. 10. 1971; Jože Šom, France Kresal in Marjeta Adamič od 29. 5. do 2. 6. 1972; Alenka Nedog, Janko Prunk in Miro Stiplovšek od 23. do 27. 10. 1972; Tone Zom, Miro Stiplovšek, France Kresal, Stane Granda in Marjeta Adamič od 22. do 26. 10. 1973 – vsi v

Arhivu Jugoslavije; Alenka Nedog oktobra 1971 v arhivu Instituta za izučavanje radničkog pokreta Jugoslavije in sredi junija 1972 v arhivu Vojnoistorijskega instituta v Beogradu; Janko Prunk 13. 11. 1972 v arhivu Instituta za izučavanje radničkog pokreta v Zagrebu; vse reproducirano gradivo je v arhivu Instituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

6. Informacija Ani Benedetičeve.

VIRI ZA SODOBNO ZGODOVINO SLOVENCEV IZVEN SR SLOVENIJE

Dušan Biber

Pobuda Arhivskega društva Slovenije in predložene teze za raziskovanje, evidentiranje in snemanje arhivskih fondov, ki vsebujejo gradivo za zgodovino Slovencev, za služijo vso potrebno pozornost tako arhivistov kot raziskovalcev, pa tudi širše javnosti. Marsikateri, za zgodovinarja zelo dragoceni in pomembni viri o zgodovini Slovencev so danes na voljo predvsem na tujem oziroma drugod po državi izven meja SR Slovenije. Sorazmerno redki so objavljeni prispevki ali pregledi takih virov, zbirk, fondov, ki bi zainteresiranim raziskovalcem omogočali pregledu in priročno, hitro, zanesljivo informacijo. Pregled znanstvenega aparata objavljenih pomembnejših del, osebni stiki in posvetovanja s priznanimi strokovnjaki doma in po svetu so še vedno skorajda edini način zbiranja potrebnih informacij o ustreznih virih.

Moramo pa ločiti med zbiranjem informacij o virih in med samim snemanjem teh virov. Kot raziskovalec bi – razen v primeru mikrofilmskih publikacij in sistematičnih akeij za mikrofilmanje celotnega ustreznega fonda – vselej dal prednost raziskavi izvornih dokumentov v javnem arhivu na kraju samem. Redkokdaj se zgodi, da bi bili dokumenti o Sloveniji in Slovencih v tujih arhivih izloženi v posebne skupine, celo v takih primerih navadno sam pregled takih fondov ne bi bil dovolj. Spričo omejenih finančnih sredstev se je čisto dogajalo, da se je tudi pri nakupu mikrofilmskih publikacij izbor omejil na gradivo, kjer je izrecno in posebej govora o Sloveniji. Pri tem so bile čisto opuščene registrature raznih, višjih organov (tako vojnih in civilnih), tujih oblasti držav, katerih delovanje je nujno potrebno poznati tudi s širšega vidika.

Zdi se mi, da bi arhivisti in arhivarji – v najboljšem primeru – mogli zbirati in zbrati samo tiste informacije o ustreznem gradivu za zgodovino Slovencev v drugih republikah in na tujem, ki so sicer že dosegljive v posameznih arhivih in njihovih objavljenih arhivskih pomagilih, pregledih in indeksih. Če bi npr. hoteli sistematično zbrati dostopne informacije o tovrstnem gradivu v Veliki Britaniji v Public Record Office v Londonu, bi morda potrebovali za naše današnje finančne prilike skoraj nedosegljiv devizni znesek. Verjetno bi bilo ceneje kupiti npr. v skoraj 80 knjigah tiskani indeks generalne korespondence Foreign Office, kot pa na kraju samem v vsaki knjigi izbirati podatke o Sloveniji in Slovencih ter vseh tistih, ki so kakorkoli že bili v stiku s problematiko in zgodovino Slovenije.

Arhiv britanskega konzulata v Ljubljani je bil npr. ta-

ko kot arhiv poslanštva v Beogradu 1941. leta uničen. V Southern Departmentu Foreign Office-a pa so ostali marsikateri zanimivi dokumenti, ki v registraturi niso posebej izloženi. Dober vpogled omogočajo indeks generalne korespondence in indeks „zelenih papirjev“, t.j. tajnih dokumentov, na voljo javnosti samo do vključno 1940. leta. Samo v War Office-u, tj. ministrstvu vojske, je ostalo cca 2000 fasciklov, ki imajo tako ali drugače zvezo z Jugoslavijo in seveda tudi s Slovenijo. Dogajanja v Sloveniji v času NOB, gledano skozi britanska očala, vsekakor ni moč razumeti in spremljati izključno preko poročil britanske misije v Sloveniji in raznih „najbolj tajnih virov“. Potreben je ustrezen pregled fondov in indeksov raznih drugih vladnih ustanov in organov oblasti, npr. ministrstva za letalstvo, ministrstva za trgovino, SOE itd., itd. Z drugimi besedami, šele tematsko raziskovanje omogoča vsaj delen vpogled v bogastvo virov, med tem ko je sistematično in zanesljivo evidentiranje vseh za zgodovino Slovencev pomembnih virov posel, ki je verjetno preveč zamuden, drag in za posameznika težko izvedljiv. Zdi se mi, da je naloga arhivov predvsem, da evidentirajo in repatriirajo iz Slovenije odnešeno arhivsko gradivo in da bi ti le težko zmogli namesto raziskovalcev opraviti sistematično evidentiranje gradiva tujega porekla.

Nedvomno pa je res, da je v tujih arhivih mnogo takega gradiva, ki po svoji pomembnosti zahteva, da je sistematično posneto, bodisi na kseroks kopije, mikrofilme ali mikrofilmske kartice. Ne vidim npr. nobenega opravičljivega razloga (razumljivega pač), da doslej nismo ukrenili potrebno, da se sistematično posname preko 500 fasciklov britanske misije 37 v Jugoslaviji v času druge svetovne vojne. Ameriški diplomatski dokumenti so na voljo javnosti že po 25 letih. Vendar mi ni znano, da bi sploh kdo od jugoslovanskih raziskovalcev poskušal npr. na osnovi teh dokumentov osvetliti spor s Stalinom okrog resolucije Informbiroja. Francoski diplomatski in drugi dokumenti so na voljo po 50 letih. V Sloveniji še vedno nimamo vseh ustreznih mikrofilmskih publikacij Nacionalnega arhiva v Washingtonu zaplenjenih nemških in italijanskih dokumentov, kjer je govora o Sloveniji oziroma dogajanjih, ki se neposredno tičejo Slovenije. Šele vpogled v same mikrofilmske trakove čisto odkrije, kar v skromnem in zgoščenem opisu ni moč slutiti.

Ni dvoma, da so raziskovalci sami v prvi vrsti poklicani, da zbirajo podatke o ustreznem gradivu v okviru svojih raziskovalnih nalog in interesov. Pri tem delu jim lahko pomagajo predvsem tisti arhivisti in arhivarji, v katerih pristojnosti in hrambi oziroma obdelavi so ustrezno gradivo, zbirke, fondi, registrature. Težko si predstavljam, da bi bilo v človeških močeh posameznika ali tudi skupine posameznikov, arhivistov, da ustvari zanesljiv in si-

stematičen pregled, evidenco ali celo posname arhivske fonde na tujem z vini za zgodovino Slovencev. To bi vsekakor bilo idealno, toda produkcija za sodobno zgodovino ustreznih virov tako narašča, da imajo že sodobniki le stežka pregled nad njimi.

Če bi hoteli npr. res skrbno in sistematično evidentirati gradivo o Sloveniji in Slovencih v času kraljevine Jugoslavije, bi že znotraj meja SFRJ imeli kar dovolj dela. Potrebno bi bilo ugotoviti, kakšni so bili neposredni pismenski stiki npr. banovinskih oblasti Dravske banovine z drugimi banovinami, pregledati še ne pregledane in nepopisane fonde raznih ministrstev, npr. ministrstva prosvete, gradbeništva, Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, ministrstva zunanjih zadev in poslaništev v tujini. Pregled fondov IV. armijske oblasti in Dravske divizijske oblasti oziroma Dravske divizije vsekakor ne bi zadoščal, saj so mnogi za usodo Slovencev in Slovenije zanimivi dokumenti v fondih glavnega generalštaba in njegovega I. obveščevalnega oddelka, kabine ta ministra vojske in morarice, generalštaba oziroma komande letalstva itd.

Potrebno pozornost Sloveniji in Slovencem v tem času niso posvečali samo tuji konzulati v Ljubljani oziroma Mariboru in Zagrebu, temveč tudi poslaništva raznih držav, v prvi vrsti ČSR, Nemčije, Italije, Francije, Velike Britanije, Madžarske, Avstrije, seveda pa tudi tuji konzulati na Reki, v Trstu in Celovcu, vrh tega pa tudi razna ministrstva vlad naših neposrednih in daljnejših sosedov. Marsikaj bi verjetno bilo mogoče najti tudi v sovjetskih arhivih, zlasti v fondu Kominternie in komisariata zunanjih zadev, da o nedostopnih registraturah tujih obvešče-

valnih služb dvajsetega stoletja niti ne govorim. Gradivo o Sloveniji so posebej zbirali tudi razni inštituti, npr. Südost Institut in Deutsche Akademie in München, Deutsches Auslands Institut v Stuttgartu, Südostdeutsches Institut v Gradcu, Institut für Weltwirtschaft v Kielu, da naštejemo na izust samo nekatere. Podobno so zbirali gradivo o Sloveniji (vsekakor tudi o Jugoslaviji!) razni britanski inštituti in ugledni znanstveniki kot npr. prof. Seton-Watson z Balliol College-a v Oxfordu.

Če bodo na voljo primerna sredstva in kadri, potem bi vsekakor dal prednost najmodernejšim tehničnim pripomočkom za sodobno snemanje in hrambo dokumentov, torej mikrokarticam oziroma mikrofilmom pred mikrofilmi, elektrostatičnemu kopiranju s filmov pred fotokopiranjem, kompjuterizaciji pred indeksi in kartotekami (te seveda ostanejo v predpripravi kompjuterskega programa), kseroksiranju pred kopiranjem z lumoprintom, 3 M aparati in podobno.

Na kratko rečeno, največ, kar se mi zdi v sedanjem času možno in izvedljivo, je anketiranje posameznih raziskovalcev, sistematisiranje njihovih izkušenj in razpoložljivih podatkov, mikrofilmanje nekaterih najpomembnejših tujih fondov o Sloveniji in Jugoslaviji, npr. v Public Record Office-u, kompletiranje mikrofilmskih publikacij Nacionalnega arhiva v Washingtonu in nabava sodobnih tehničnih pripomočkov, delitev dela in koordinacija z drugimi arhivskimi ustanovami v Jugoslaviji ter navezava potrebnih stikov z arhivskimi ustanovami v obeh Nemčijah, Avstniji, Italiji, Madžarski, ČSSR, Franciji, Veliki Britaniji, ZSSR in ZDA.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

ARHIVSKO GRADIVO ZA PREUČEVANJE ZGODOVINE SLOVENSKEGA JEZIKA

Breda Pogorelec

Ne samo slovenska zgodovina v ožjem pomenu besede, tudi zgodovina ustvarjanja, kulturnih dosežkov in navad je v veliki meri odvisna od ohranjenih, varovanih in urejenih arhivov. Tam raziskovalec od nekdanj išče pričevanj o življenju narodove skupnosti v preteklosti. Arhivsko gradivo je odločilnega pomena ne le tam, kjer je starejša zgodovina ujeta v kronike in viri dokumentirajo sporočilo o preteklosti, marveč zlasti tam, kjer sporočil v kronikah ni veliko, predvsem pa preteklosti ne zrcalijo strnjeno in ne „po naše“. Kajti zelo pomembno je, ali je pričevanje kronike napisano iz zornega kota Slovencev – ali pa so o njih pisali od zunaj (tu je pomemben faktor doživljanja zgodovine, saj ta narekuje izbor). Arhivska pričevanja namreč pomagajo piscem zgodovine v celoti ali posameznih tematskih področjih, da jih pisci zmeraj znova preverjajo. Če so objavljena, da odpravijo kasneje z natančno primerjavo med njimi morebitne napake; prav tako – če iz katerih koli razlogov gradivo ni bilo objavljeno v celoti, ga je mogoče, če je gradivo ohranjeno, dopolniti. Družbeni razvoj skupnosti, ki kaže vsaj v naši zgodovini vidno in v zadnjih dvesto letih tudi vse bolj zavestno težnjo narodovega in družbenega osvobajanja, vpliva namreč tudi na raziskovalca-zgodovinarja, da ponovno preverja izhodišča svojega pristopa do gradiva, kar vpliva tudi na nove interpretacije tega gradiva. Prav tako kakor okoliščine življenja se s celovitim razvojem razvija in posodoblja tudi zgodovinopisje.

Vse to pa je zares mogoče le, če je arhivsko gradivo ustrezno hranjeno, urejeno in dostopno; razvojna sprememba v pogledu na preteklost namreč zadeva tudi ob samo arhivsko službo in odločilno vpliva na njeno izoblikovanje. Od uspešnega sodelovanja arhivov in vseh znanosti, ki se ukvarjajo z zgodovino, je odvisno, koliko bo mogoče po tej poti zgodovinopisje razbremeniti očitkov historicizma in pomagati do celovite podobe slovenske preteklosti, podobe, ki bo primerna podlaga za lastno spoznanje slovenskega deleža zgodovini.

Med nadvse pomembna področja v okviru zgodovine, ki lahko v dobrem ali slabem odločilno prispevajo ne samo bolj ali manj natančnemu poznavanju preteklega, ampak vplivajo tudi na oblikovanje sodobnih odnosov, spada zgodovina jezika, posebej še zgodovina kulturnega jezika. Jezik je pomemben sooblikovalec narodove samozavesti, zato sodobno družbeno jezikoslovje (sociolingvi-

stika) opozarja na pritiske, ki zlasti pri ljudstvih, ki živijo na majhnem prostoru, v stiku z mnogimi drugimi jeziki, vplivajo na vsakokratno odločanje pri izbiri tega ali onega jezika – in tako na jezikovno vedenje v različnih govornih položajih. Odločitev za ta ali oni jezik je nadvse pogosto odvisna od stopnje kulturne zavesti, ta pa se v veliki meri oblikuje z zgodovinsko izkušnjo in spoznanjem, ki lahko vplivata na jezikovno ravnanje pozitivno ali negativno, marsikdaj odvisno od ocene, ali gre za jezik skupnosti z velikim deležem ustvarjenega ali ne. Seveda ta dejavnik ne učinkuje izolirano, pritiski v tej smeri (pri nas zlasti zoper knjižni jezik, prim. Koroško) pa so znani in zaradi pomanjkljivega znanja ali obveščenosti pogosto učinkoviti. Na odločanje, ki je za prvi jezik pozitivno, vpliva med drugim zavest žive in ustvarjalne jezikovne preteklosti, ki je po možnosti izkazana s številnimi viri in bogato literaturo, pa tudi z ugodnimi pričevanji o vrednotenju jezika v preteklosti. Če gradiva ni preveč ali če je, kar je znanega, razdrobljeno, obstaja možnost sklepanja o kulturnem priinanjkljaju, o osamljenih in „presenetljivih“ vzgibih duha, značilnih, „razumljivo“ za maloštevilno narodno skupnost.

Zgodovina našega knjižnega jezika danes te predsodke spodkopuje s povezovanjem znanega in objavljenega v skupno spoznanje, podprto z ustrezno interpretacijo, ter s pritegovanjem novih virov; tako je bilo mogoče z že znanim gradivom pa z novimi odkritji (Starogorski rokopis iz konca 15. stoletja) postaviti verjetno domnevo o slovenskem predknjižnem povezovalnem jeziku (od 14. do 16. stoletja), ki je bil pomembna podlaga pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju. Prav tako je arhivsko gradivo izredno pomembno za sedemnajsto stoletje, saj ob začasnem upadu tiskanja po zatrtju protestantov življenje slovenskega (knjižnega, pisnega in govornega) jezika ni zamrlo, razvoj ni bil pretrgan (kakor bremo v zgodovinah in pregledih zaradi napačnih zaključkov, oprtih zgolj na tiskano knjigo). Slovenščina je bila v javnosti, še bolj pa ob pojavnih priložnostih (praksa uradov) v čedalje večjem številu zapisana v različnih prisegah, pričevanjih pod prisego in drugih podobnih aktih (ali pa tako sklepamo, ker je ohranjenih več besedil). Veliko tega gradiva je bilo v preteklosti že objavljenega, žal po večini raztreseno, vendar tudi najdbe zadnjega časa (prim. P. Ribnikar, Blejske podložniške prisega patrimonialnega sodišča Bled, Ljubljana 1976, Partizanska knjiga) kažejo, da utegnemo predstaviti o slovenski jezikovni praksi v preteklih stoletjih dokumentirati z morebitnimi novimi viri. Arhivsko gradivo nudi še posredni vir: zapiske o delovanju, o odnosih in podobno (npr. podatek o

dokazovanju primernega znanja slovenskega knjižnega jezika ob škofovskih vizitacijah v 17. stoletju, arhivsko gradivo o šolskem življenju ipd.). Ta vrsta gradiva je toliko bolj pomembna, kolikor je navadno izgubljena v raznovrstnih besedilih in je malo verjetno, da se bo dokopal do nje raziskovalec, ki išče le natančno določeno vrsto gradiva. Prej ga bo opazil arhivar – ob sodobno zasnovani in urejeni arhivski službi, seveda pa bo pozoren nanj le, če bo iz meddisciplinarnega sodelovanja vedel, kaj tako drobno poročilo pomeni za zgodovinsko panogo, kakor je zgodovina slovenskega knjižnega jezika.

Za zgodovino knjižnega jezika so od arhivskega gradiva tako pomembne tri vrste virov: a) neposredni viri – rokopisna besedila in tiski, glose, b) posredni viri – pričevanja o rabi jezika (jezik ustoličevalnega obredja itd.) ter c) viri, ki določajo zgodovinski kontekst. Iskanje tega gradiva, študij in objavljane je bilo zlasti v 19., pa tudi v 20. stoletju delo strokovnjakov (kakor so bili V. Oblak, F. Kos, F. Kidrič, I. Grafenauer, J. Kotnik, pa tudi Modest Golia, I. Svečina in drugi), z ljubeznijo do preteklosti pa so iskali in drobce spoznanega objavljali tudi drugi kulturni delavci, kakor Josip Wester in podobni. Iskali so navadno iztrgano, ne da bi se dokopali do celovite podobe, pomembno pa je, da jih je bilo v preteklosti večje število. Danes so taki iskalci vse redkejši, zbiranje arhivalij je postalo profesionalno. Razvejanost strok terja tudi pri takem delu sodelovanje kulturnega in jezikovnega zgodovinarja, zgodovinarja in arhivarja (prim. E. Umek – J. Kos, najdba slovenskih pesmi iz začetka 18. stoletja, interpretacija: J. Koruza in B. Pogorelec), zaželeno pa je seveda tudi usmerjanje arhivarjev v raznovrstne naloge, kakor jih postavlja obravnava arhivskega gradiva.

Delo za postavitev sintetičnih spoznanj terja hkrati tudi sprotno preverjanje opravljenih analiz ter analiziranje in vrednotenje novega gradiva, pregled nad drugimi viri, odbiro za razvoj pomembnih in manj pomembnih prvin in določitev izhodišč za sintezo. Spričo številnih področij življenja, ki jih zajema arhivsko gradivo, pa tudi spričo dejstva, da je malo verjetno, da bi si danes zgodovinarji knjižnega jezika lahko privoščili posebno delovno mesto arhivarja-dokumentalista z nalogo zbirati po vseh arhivih (domačih in tujih) omenjeno trojno gradivo za zgodovino slovenskega knjižnega jezika in poskrbeti za dokumentacijo, smo seveda v kar največji meri odvisni od obstoječe arhivske službe. Ta bi se morala v sodobnem dogovoru z zgodovinarji (knjižnega) jezika kakor tudi z zgodovinarji drugih ustvarjalnih področij življenja dogovoriti glede okvirnih zasnov tematske prezentacije inventarjev. Predlog tako z ničimer ne posega v samo ureditev arhivske službe, zadeva kvečjemu na posebno pozornost ob urejanju inventarjev ter na interese prezentacije gradiva, kar je nasploh povezano s širšimi zasnovami narodne zgodovine, nemara tudi z njeno preobrazbo.

Prezentacija arhivskega gradiva za zgodovino slovenskega knjižnega jezika je raznovrstna: prva in osnovna je v inventarnem popisu, ki pa se ne sme zvajati zgolj na prvo skupino virov (to je na besedila), ampak obvezno tudi na

drugo skupino, na še tako drobna pričevanja o rabi in s tem navzočnosti slovenskega jezika. Preverjanje zgodovinskega konteksta je tako mogoče zaradi uvrstitve in povezave virov o rabi jezika z drugimi pričami sočasnega življenja.

Nad vse pomembna oblika prezentacije so seveda razstave. Arhiv Slovenije je z razstavo Slovenščina v dokumentih skozi stoletja (Ljubljana 1971) ne le stopnjeval zanimanje za področje, za katerega sta v splošnem zgodovinskem spoznanju in v zavesti Slovencev značilna primanjkljaj vedenja in občutek manjvrednosti, marveč je vsaj malo razmajal matični predsodek o ostrbi polarizaciji nemščine „vladajočih“ in „uboge“ slovenščine „tlačnih“ ter s tem zapolnil „teoretično“ shemo z življenjem. Končno bi bilo, če bi tovrstne razstave obnavljali, nemara tudi z upoštevanjem omenjene ureditve gradiva. Prav tako bi bilo zaželeno, če bi s sistematično zasnovo razstav poskusili v širših krogih popraviti primanjkljaj iz šole ali seznaniti javnost z novimi pogledi, ki jih je omogočil razvoj slovenskih zgodovinskih znanosti po osvoboditvi.

Druga oblika seznanjanja s tem gradivom je bila ustajena v preteklosti: vrsta strokovnih publikacij je redno objavljala gradivo za tovrstno zgodovino, najdemo pa ga tudi v kulturnih revijah (med njimi Letopis Matice Slovenske, Dom in svet, Ljubljanski zvon, letna poročila posameznih gimnazij, Glasnik Muzejskega društva, Veda, pozneje ČZN, ČJKS in Slovenski jezik, po vojni tudi Slavistična revija, Jezik in slovstvo, Kronika in druga glasila). Sčasoma je objav čedalje manj, več je seveda ponovnih interpretacij že objavljenega. Primanjkljaj v tovrstni strokovni orientaciji tako pri zgodovinarjih kakor slovenistih (z nekaj izjemami za slavistiko, kakor je J. Stabej) povzroča, da so objave vse bolj redke, s tem pa seveda tudi upada navzočnost te vrste zgodovinskih pričevanj v našem življenju. To je seveda za sklenjeno podobo razvoja škodljivo. Omeniti pa je treba vendarle tudi v novjšem času s tega področja nekaj monografskih izdaj virov, kakor so Pogačnik-Kolaričeva izdaja Brižinskih spomenikov (1968), Legišev Kalobski rokopis (Liber cantionum carniolicarum, Ljubljana 1973), Stabejev Megiserjev Slovar (197), Koruzove Pisanice (1977), že omenjeni Ribnikar (1976) in druge, kar kaže, da zanimanje ne ugaša, opozarja pa, da je le malo storjenega za potrebno popularizacijo.

Tako se na kraju razmišljanje sklene v spoznanju, da bo tudi za zgodovino knjižnega jezika potrebno povezati stroke v organiziranem skupnem naporu in želji, da zgradimo zgodovinsko spoznanje na široki mreži urejenih, predstavljenih in sodobno komentiranih zgodovinskih pričevanj.

Tako delo je potrebno za naše samospoznavanje, to pa – v prvi vrsti – za narodov obstoj. Značilna pretirana skromnost in ambiciozno upoštevanje skrajno vrednih pričevanj (besedi, umetnosti itd.) je doslej – tudi v delu arhivov – našemu spoznanju marsikdaj škodovala, kajti v razmerah, ko je bilo mnogo uničenega, je za spoznanje pomemben slehem drobec.

ZAKLJUČKI IZ REFERATOV SLOVENJGRAŠKEGA ARIHIVSKEGA ZBOROVANJA O RAZISKOVANJU IN EVIDENTIRANJU VIROV ZA SLOVENSKO ZGODOVINO

Emma Umek

Referati so pokazali, da so doslej raziskovalci evidentirali arhivsko gradivo zlasti s tematskega vidika. Za starejšo zgodovino Ljubljane so evidentirali listine v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju (Haus-Hof- und Staatsarchiv, Wien), Centralnem arhivu nemškega viteškega reda na Dunaju (Zentralarchiv des deutschen Ritterordens), Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu (Steiermärkisches Landesarchiv, Graz), Arhivu Deželne vlade v Innsbrucku (Landesregierungsarchiv, Innsbruck), Državnem arhivu v Benetkah (Archivio di Stato di Venezia) in v Vidnu (Archivio di Stato di Udine), Pokrajinskem muzeju v Čedadu (Museo provinciale) in v Diplomatičnem arhivu mesta Trst (Archivio diplomatico v Biblioteca civica) ter načrte v Albertini na Dunaju.

Viri (listine, urbarji, računske knjige in drugo gradivo) za zgodovino briksenškega in freisinskega gospostva so bili sistematično evidentirani v Bavarskem glavnem državnem arhivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv), Državnem arhivu v Münchnu (Staatsarchiv) in v Škofjskem arhivu (Diözesanarchiv) v Münchnu ter v Kapiteljskem arhivu (Archivio capitulare) v Briksnu. Gradivo za zgodovino neagrarnih gospodarskih patov je bilo evidentirano za razdobje 18. in 19. stoletja v Arhivu dvorne komore na Dunaju (Hofkammerarchiv), in to v fondih Kommerz 1749–1830, Münze- und Bergwesen 1745–1810, ter v zbirkah rokopisov in kart, v Arhivu Finančnega ministrstva na Dunaju (Archiv des Finanzministeriums), zlasti v fondih oddelka Kommerz 1831–1848, in v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu (Kärntner Landesarchiv) fond Rudarskega glavarstva v Celovcu in zbirka Rosthorn 1823–1879. Delež je evidentirano gradivo za zgodovino delavskega gibanja v Splošnem upravnem arhivu na Dunaju (Allgemeines Verwaltungsarchiv) v fondih notranjega, kmetijskega, pravosodnega in trgovinskega ministrstva, v Vojnem arhivu na Dunaju (Kriegsarchiv) v fondih vojno ministrstvo in Kriegsüberwachungsamt, v fondu Literarisches Büro v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju, v Arhivu Zvezne policijske direkcije na Dunaju (Archiv der Bundespolizeidirektion) ter gradivo v fondih uarnstništva in predsedstva v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu.

Gradivo za zgodovino Slovencev med obema vojnama je bilo evidentirano v Arhivu Jugoslavije (fondi Narodna skupščina, dvor, resorna ministrstva itd.), Diplomatskem arhivu Zveznega sekretariata za zunanje zadeve (fond zunanjega ministrstva), v Arhivu Vojnoistorijskega instituta v Beogradu (fond ministrstva vojske in mornarice), v Arhivu CK ZKJ, Arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta Jugoslavije v Beogradu.

Najbolj kompleksno in sistematično je bilo doslej evidentirano gradivo za zgodovino narodnoosvobodilnega boja, in to doma v Vojnoistorijskem institutu v Beogradu (fonda Državna komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, poveljstvo II. italijanske armade), v Arhivu Jugoslavije in Arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta (fond CK ZKJ)

in v tujih arhivih: v Zveznem arhivu Koblenz (Bundesarchiv Koblenz), Vojaškem arhivu v Freiburgu (Bundesarchiv, Militärarchiv), Berlinskem dokumentacijskem centru (Berlin Document Center), Osrednjem državnem arhivu Potsdam (Zentralles Staatsarchiv), Osrednjem državnem arhivu v Rimu (Archivio centrale dello Stato) ter Državnem arhivu v Londonu (Public Record Office). V Osrednjem državnem arhivu v Rimu je bilo evidentirano gradivo za zgodovino primorskih Slovencev med obema vojnama, zlasti v fondih kabinet predsednika vlade, urad za nove pokrajine in notranje ministrstvo.

V madžarskih arhivih in bibliotekah je bilo doslej evidentirano gradivo, ki se tematsko nanaša na protestantizem in revolucionarno gibanje v Prekmurju leta 1919, v arhivu Instituta za zgodovino komunistične partije Madžarske, Vojaškega zgodovinskega instituta v Budimpešti, arhivu Železne županije v Szombathelyju (Vas Megyei Levéltár) in Arhivu Zalske županije v Zalaegerszegu (Zala Megyei Levéltár) ter v Szechenyjevi državni biblioteki (Országos Szechenyi Könyvtár) v Budimpešti. Sistematično so bile evidentirane listine in urbarji za Prekmurje delno v Madžarskem nacionalnem arhivu v Budimpešti (Magyar Országos Levéltár) ter gradivo v fondu murskosoboškega okrajnega urada v Županijskem arhivu v Szombathelyju.

Raziskovalci v svojih referatih predlagajo, naj se nadaljuje z evidentiranjem gradiva za naslednje teme:

– Za zgodovino Ljubljane v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju v gradivu Österreichische Akten in državni registri cesarja Maksimilijana I. V navedenem arhivu ter v Centralnem arhivu nemškega viteškega reda na Dunaju naj bi evidentirali listine, rokopise in urbarje. Posebno pozornost naj bi posvetili evidentiranju v italijanskih arhivih, v Diplomatičnem arhivu mesta Trst (vicedonske knjige 1322–1542, knjige tržaškega fontika 1343–1503, knjige generalnih prokuratorjev in komornikov 1330–16. stol., zbirka listin), v Državnem arhivu v Vidnu (knjige čedadskih in videnskih notarjev, protokoli oglejskih kanclerjev in pisarjev), v Nadškofjskem arhivu v Vidnu (Archivio Arcivescovile di Udine) protokole oglejske kurije 1472 ter fond Chiese e parte imperii, pokrajinskem muzeju v Čedadu ter v Biblioteki v San Daniele dei Friuli, v Arhivu dvorne komore na Dunaju (fondi Gedenkbücher 16. stol., Innerösterreichische Herrschaftsakten, Innerösterreichische Hofkammer, Banale), v Spodnjeavstrijskem deželnem arhivu na Dunaju (Niederösterreichisches Landesarchiv) fevdne knjige, rokopise v Avstrijski nacionalni biblioteki na Dunaju (Österreichische Nationalbibliothek), načrte v Vojnem arhivu na Dunaju, tako imenovane Meiller Acten v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu ter listine v Arhivu deželne vlade v Innsbrucku.

– Za zgodovino freisinske posesti na Slovenskem v Bavarskem glavnem državnem arhivu in v Državnem arhivu v Münchnu.

– Za gospodarsko zgodovino v Arhivu mesta in dežele Dunaj (Archiv der Stadt u. des Landes Wien) in gradivo Trgovskega sodišča na Dunaju (Handelsgericht Wien).

– Za zgodovino Prekmurja v Državnem arhivu v Budimpešti, v Državnem evangeličanskem arhivu v Budimpešti (Evangelikus Országos Levéltár), Državni Szechenyjevi knjižnici v Budimpešti, Škofjskem arhivu v Szombathelyju (Szombathelyi püspöki Levéltár), Arhivu županije v Szombathelyju in v Zalaegerszegu.

– Najprej pa bo treba evidentirati vse gradivo, ki se hrani v drugih jugoslovanskih arhivih in institucijah.

– Iz tega pregleda moremo zaključiti, da je bilo gradivo za zgodovino Slovencev evidentirano predvsem za dobo od 16. stol. in od srede 19. stoletja dalje z izrazitim poudarkom na gradivu med obema vojnama in NOB. Gradivo je bilo evidentirano v večji meri za določene teme, le za čas 1918–1945 je bilo sistematično evidentirano v okviru raziskovalnega programa Instituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Raziskovalci predvidevajo tudi v prihodnje evidentiranje virov le za tematske raziskave. Dosedanje evidentiranje gradiva za starejšo slovensko zgodovino je bilo v glavnem omejeno na avstrijske arhive, manj so bili pritegnjeni viri, ki so v italijanskih in drugih arhivih.

Izrazito deficitno je bilo evidentiranje virov za čas od konca 16. do srede 19. stoletja, vendar evidentiranje tega gradiva ni predvideno niti v programih prihodnjih tematskih raziskav. Referati kažejo, da je evidentiranje gradiva uspešno, kadar je opravljeno v okviru raziskovalnega programa ustanove, in da so se tej nalogi doslej arhivi premalo posvečali. Menimo, da je posvetovanje nakazalo arhivom novo nalogo, da pripravijo kolikor mogoče popoln pregled fondov in zbirk doma in v tujini, v katerih je gradivo za slovensko zgodovino. Dosedanje evidentiranje virov pa dokazuje, da bo rodila uspehe le povezava tematskega in sistematičnega evidentiranja arhivskega gradiva po dolgoročno načrtanem programu.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

VIII. ZBOROVANJE ARHIVSKIH DELAVCEV SLOVENIJE V KOČEVJU OD 20. DO 22. OKTOBRA 1977

Meta Kuščer in Marjan Zupančič

Arhivsko društvo Slovenije je organiziralo zborovanje slovenskih arhivskih delavcev na temo sodobni arhivi, ki je bilo posvečeno 40-letnici ustanovitve KPS, 40-letnici prihoda tov. Tita na čelo KPJ in njegovi 85-letnici ter dnevu arhivov, 20. oktobru. Te obletnice smo počastili s slavnostnim govorom tov. Marije Oblak-Čarni o zgodovini dneva arhivov in razvoju arhivske službe ter s svečanim koncertom Akademskega komornega zbora Kranj. V Šeškovem domu v Kočevju se je zbralo okoli sto arhivskih delavcev, zgodovinarjev in drugih raziskovalcev, predstavnikov družbenopolitičnega življenja in organizacij združenega dela, med njimi tudi predstavniki hrvaških arhivskih delavcev. Večina referatov je obravnavala teme iz problematike arhivov po letu 1945 in iz problematike sodobnega zgodovinskega razvoja.

V uvodnem referatu je Vladimir Žumer podal pregled ohranjenosti in dostopnosti arhivskega gradiva za kočevsko območje do danes. Ugotovil je, da se gradivo za kočevsko območje hrani na različnih krajih. (v arhivih, muzejih, pri privatnih imetnikih in pri ustvarjalcih registraturnega in arhivskega gradiva), zato je predlagal, naj bi se arhivsko gradivo hranilo na enem mestu.

Dr. Jože Žontar je v svojem referatu govoril o arhivskih problemih gradiva po letu 1945 in posebno poudaril potrebo po izdelavi kriterijev za izločevanje gradiva, ki nima trajne vrednosti, in uresničevanju teh kriterijev že pri ustvarjalcih registraturnega in arhivskega gradiva, kar bi pripomoglo k racionalni izrabi arhivskih skladišč. Gradivo trajne vrednosti pa naj bi v arhivih uredili po načelih svobodne klasifikacije, s čimer bi bilo dostopnejše raziskovalcem.

Dr. Mirko Stiplovšek je govoril o problematiki metodologije raziskovanja zgodovine socialistične Jugoslavije in o s tem povezanim problemu uporabe arhivskega gradiva za to obdobje. Pričeval je stanje arhivskega gradiva v Sloveniji po letu 1945, problem urejanja tega gradiva (izločevanje nepomembnega gradiva) in odnos med arhiv-

skim delavcem in raziskovalcem obdobja socialistične Jugoslavije.

Peter Klasinc je obdelal trenutno najbolj pereč problem arhivov v Sloveniji – zunanjo službo. Predlagal je, da se ustanovi komisija za zunanjo službo v Sloveniji, sestavljena iz zastopnikov vseh arhivov, ki bi reševala vprašanja v zvezi z metodologijo dela arhivskih delavcev v zunanji službi, vprašanja določanja kategorij trajne vrednosti, tipskih vnaprejšnjih izločitvenih seznamov in druga vprašanja.

Ing. Štefan Fajmut je govoril o prednosti uporabe mikrofilma kot nosilca informacije v dokumentaciji organizacij združenega dela. Arhivi bi jim morali dajati natančna navodila o izločevanju registraturnega gradiva; s tem bi arhiv prevzel le gradivo trajne vrednosti v originalu, na mikrofilmu pa vamostni posnetek trajnega gradiva.

Ing. Nada Majcen je govorila o stopnji razvoja konservacije in restavracije v Sloveniji in predlagala ustanovitev centralne restavratorske delavnice ter potrebo po ustreznem kadru.

Zelo zanimivi za arhivske delavce so bili tudi referati dr. Toneta Zoma o lokalnih uradnih glasilih kot viru za slovensko krajevno zgodovino, dr. Vasilija Melika o upravni razdelitvi Slovenije po letu 1945, Jere Vodušek-Starič o organizaciji ljudske oblasti v Sloveniji po letu 1945 in Antone Leskovca o organizaciji družbenih služb v Sloveniji po osvoboditvi, s čimer je opravil pionirsko delo na tem področju.

Arhivski delavci Slovenije so sprejeli pomembne sklepe o čimprejšnji ustvaritvi materialnih in kadrovskih pogojev za delo na arhivskem gradivu po osvoboditvi, o reševanju problemov s področja zunanje službe, o proučitvi možnosti, ki jih nudijo nova tehnična sredstva kot pripomoček v sistemu informiranja, o pospešitvi reševanja posameznih strokovnih vprašanj, kot so odbiranje gradiva trajne vrednosti in njegova hramba. Za reševanje teh problemov naj se imenujejo ustrezna telesa, ki naj čimprej najdejo pot do rešitve. Arhivski delavci naj se vključijo v projekt Zgodovina Slovencev 1945-1976 in zakonsko naj se utemelji dostopnost gradiva po letu 1945.

Zadnji dan je bila organizirana ekskurzija v Kostel ob Kolpi, Delnice, Vinico in prek Čmomiča v Kočevje.

Darinka Benedičič

Na VII. kongresu jugoslovanskih zgodovinarjev v No-
vem Sadu od 3. do 7. oktobra 1977. leta je bil prvi dan
posvečen delu arhivskih in muzejskih delavcev Jugoslavi-
je.

Glavna tema arhivskega dneva je bila Arhivsko gradivo
kot vir za zgodovino KPJ – ZKJ s posebnim oziroma na
gradivo o delovanju tovariša Tita. Srečanje je bilo posve-
čeno 40-letnici prihoda tovariša Tita na čelo KPJ oziro-
ma ZKJ.

Temeljna referata sta podala mr. Milovan Bosić (Arhiv-
sko gradivo kot vir za zgodovino ZKJ) in mr. Sredoje
Lalić (Zavarovanost arhivskih fondov Zveze komunistov
in družbenopolitičnih organizacij ter možnosti njihovega
kompletiranja in rekonstruiranja v arhivih SFRJ).

M. Bosić je poudaril možnost za sintetično obdelavo
novejše zgodovine in zgodovine ZKJ. S tem v zvezi je
važno vprašanje stanja arhivskega gradiva in stopnja nje-
gove obdelave za znanstveno-raziskovalne potrebe. Ures-
ničitev projekta Zgodovina ZKJ je pogojena ravno z reše-
vanjem problema dostopnosti arhivskih virov za novejšo
dobo. Referat se ni strinjal z mišljenjem, da je bilo na tem
področju že vse narejeno; in da so nadaljnji naporji v tej
smeri neracionalni. Predvojno, medvojno in povojno raz-
dobje so dali obsegu, obliki in stopnji ohranjenosti arhiv-
skega gradiva svoj pečat. In prav za povojno razdobje je
važno vprašanje prevzemanja in kvalitetnega urejanja
arhivskega gradiva, če imamo pred očmi velike količine
tega gradiva.

S. Lalić je v referatu o arhivskem gradivu ZKJ in druž-
beno-političnih organizacij upošteval vidik njihove po-
membne vloge pri nastanku in razvoju socialističnega
družbenega sistema. Ugotovil je, da postaja interes družbe
in znanosti za proučevanje razvoja in vloge teh organiza-
cij v naši zgodovini vedno bolj aktualen. Podrobneje se je

dotaknil problemov teritorialnopolitičnih in organizacij-
skih sprememb pri nastajanju arhivskega gradiva in pri
oblikovanju arhivskih fondov. Omenil je tudi vprašanje
kompletiranja in s tem dopolnjevanja arhivskih fondov s
kopijami gradiva nižjih in višjih organov ter apeliral na
enotnost metod dela vseh jugoslovanskih arhivov zaradi
čim boljše zaščite arhivskih fondov ZKJ in družbenopoliti-
čnih organizacij.

Obema referatoma so sledili koreferati in diskusija. Iz
SR Slovenije je sodelovala tov. Marija Oblak-Čarni s
prispevkom Arhivsko gradivo za zgodovino komunistične
partije na Slovenskem. Opozorila je na ohranjenost, stop-
njo strokovne obdelave, dostopnost in na problem kom-
pletiranja in dopolnjevanja manjkajočih delov tega gradi-
va. V primerjavi s predvojnimi obdobjem, ko so ohranjeni
le fragmenti gradiva, se stanje za obdobje NOB bistveno
popravi. Za obdobje po osvoboditvi do 1951. leta je gra-
divo KPS in družbenopolitičnih organizacij slabo ohranje-
no. Po tem letu, posebno pa po uvedbi šifer pri pisamiš-
kem poslovanju 1959. leta, se je stanje izboljšalo.

Arhivsko gradivo organov KPS oz. ZKS hranijo Zgo-
dovinski arhiv CK ZKS, Arhiv IZDG in številni muzeji.
Najpomembnejše gradivo hrani Zgodovinski arhiv CK
ZKS, ki ima gradivo CK, okrožnih, oblastnih, okrajnih ter
mestnih oz. občinskih komitejev. Gradivo ostalih družbe-
nopolitičnih organizacij hranijo republiški in regionalni
arhivi, kolikor ni to gradivo še pri ustvarjalcih. Referent-
ka je opozorila tudi na zbiranje spominskega gradiva, ki
lahko dopolnjuje arhivske vire ali pa zapolnjuje vrzeli, ko
arhivskega gradiva ni. Zavzela se je za enotnost pri ureja-
nju in izdelavi popisov po enotnih navodilih, kar bi olajša-
lo delo arhivskim delavcem in uporabo raziskovalcem.

Arhivski dan v Novem Sadu je bil koristen zaradi pre-
gleda nad stanjem arhivskega gradiva, važnega za prouče-
vanje novejše zgodovine in v njenem okviru zgodovine
KPJ – ZKJ. Poleg aktualnih problemov strokovnega zna-
čaja in tudi nerešenih vprašanj je pokazal tudi stopnjo
pripravljenosti arhivov za sodelovanje pri uresničevanju
zamisli zgodovine komunističnega gibanja jugoslovanskih
narodov od začetkov do današnjih dni.

PISMO O STANJU ARHIVSKE SLUŽBE V SR SLOVE- NIJI TER O PREDLOGIH KOMISIJE ZA ZGODOVINO REVOLUCIONARNEGA GIBANJA PRI UK ZKS IN ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE ZA IZBOLJŠA- NJE OBSTOJEČEGA STANJA

Komisija za zgodovino revolucionarnega gibanja pri
univerzitetnem komiteju Zveze komunistov Slovenije in
Arhivsko društvo Slovenije sta 24. oktobra 1974 v Arhivu
SR Slovenije organizirala razpravo o arhivski proble-
matiki v Sloveniji. Na njej so sodelovali Ljudmila Bezlaj-
Krevel, dr. Ludvik Čami, Marija Oblak-Čarni, Peter
Klasine, Janez Kos, dr. Vekoslav Kremenšek, Ljudmila
Krese, Ivan Križnar, Zdenka Lenarčič, Janko Liška,
dr. Vasilij Melik, dr. Miroslav Stiplovec, dr. Julij Tittl,
Andrej Ujčič, Ema Umek in dr. Jože Zontar. Rezultat
razprave je bilo odprto pismo, ki je bilo razposlano
raznim dejavnikom v republiki. Vsebina pisma se zdi
uredništvu še vedno zelo pomembna in se je zato odlo-
čilo, da ga v celoti objavi.

1.

Komisija za zgodovino revolucionarnega gibanja pri
univerzitetnem komiteju ZKS in Arhivsko društvo Slove-
nije sta 24. oktobra 1974 organizirala razpravo o stanju
arhivske službe v SR Sloveniji. Razprave so se udeležili
člani komisije za zgodovino revolucionarnega gibanja,
predstavniki arhivskega društva Slovenije, pomočnik re-
publiškega sekretarja za prosveto in kulturo ter ravnatelj
arhivov.

Komisija za zgodovino revolucionarnega gibanja je da-
la pobudo za to razpravo, ker meni, da je arhivska služba
družbeno nemalo pomembna, a se ne razvija z možnostmi
in potrebami socialističnega družbenega razvoja. Z njo
želi opozoriti na dolgoročne potrebe arhivske službe, da
bi ji družbeni dejavniki namenili v prihodnje večjo pozor-
nost, zlasti zato, ker so arhivi in arhivsko delo osnova
mnogim drugim družbenim dejavnostim, a je njihovo delo
na zunaj malo opazno. Arhivom je potrebna občutljivejša
materialna in moralna podpora.

II.

Velika zamuda v razvoju arhivske službe, ki nima primere na drugih področjih kulture, ima že posledice, ki jih more omiliti le takojšnje in pospešeno razreševanje. Samoupravno urejanje vprašanj arhivske službe je v zadnjih nekaj letih pokazalo določene dobre rezultate, zlasti pri regionalnih arhivih, pa tudi Arhiv Slovenije je dobil sodobno arhivsko skladišče, vendar je potrebno z družbeno verifikiranimi merili na novo oceniti stanje arhivov in jim čimprej omogočiti prebroditev velikega zaostanka.

Splošni arhivi v Sloveniji hranijo preko 30.000 m arhivskega gradiva, od tega je polovica vskladiščena nepripravo, zaradi pomanjkanja prostorov pa je celo 30 % gradiva na kupih. Pri tem ni upoštevano gradivo, ki je še pri ustvarjaleh in bi ga arhivi po zakonu o arhivskem gradivu in arhivih že morali prevzeti. Treba bi bilo računati na rezervna skladišča za določeno dobo, da ne bi vedno sproti iskali provizoričnih, to je manj ustreznih in dejansko dražjih rešitev. Arhivsko gradivo je povečini zloženo na lesenih policah, le 44 % ga je na kovinskih. Lesenih polic danes nikjer ne uporabljajo več. Samo 17 % arhivskega gradiva je v skatlah, to je sodobno opremljenega. V arhivih primanjkuje opreme za posebne vrste gradiva, kot so načrti, katastrske mape, filmi in podobno. Slovenski arhivi nimajo konservatorske in restavratorske službe, ne razkuževalnih in razpraševalnih naprav in v večini primerov niti ustreznih požarnih in varnostnih naprav. Aparate za mikrofilmanje gradiva pa imata samo dva arhiva.

Nezadovoljiva je kadrovska zasedba. Zaradi maloštevilnih kadrov ni možno sistematično in dolgoročno načrtovati naloge in delati. Danes je v arhivih 62 strokovnih delavcev. Da bi se stanje popravilo, bi slovenski arhivi potrebovali 150 delavcev. Navedene potrebe se nanašajo le na obdelavo arhivskega gradiva, ki je že v arhivih. Ob normalnem dotoku gradiva v arhive pa se bodo potrebe še povečale. Vzroki za tako veliko pomanjkanje kadrov so v neurejenem strokovnem šolanju in usposabljanju, v težkih pogojih dela in v podcenjevalnem odnosu do arhivskega dela in arhivske službe sploh.

Sedaj se arhivski kadri strokovno usposabljajo na delovnih mestih, na krajših tečajih ter s samoizobraževanjem; njihova strokovna usposobljenost pa se preverja s strokovnimi izpiti. Za delo v arhivih prihaja v poštev predvsem diplomant zgodovine, ki naj bi se v sklopu študija na filozofski fakulteti seznanil tudi z arhivistiko. Vsekakor kaže uvesti podiplomski študij arhivistike na fakulteti, šolanje kadrov z višjo izobrazbo pa urediti na pedagoški akademiji in na višji upravni šoli, ki naj bi usposabljali tudi delavce za delo v arhivih zlasti večjih organizacij združenega dela. Kadri s srednješolsko izobrazbo naj bi se še naprej usposabljali ob delu in na tečajih, ker zanje ne bi bilo racionalno organizirati posebne šole.

Koristno bo koncentrirati gradivo v večjih, dobro opremljenih zavodih, ki bi mogli zagotoviti sodobno varstvo in strokovno obdelavo arhivskega gradiva. V njih bi strokovni kadri uspešneje delali. S poenotenjem arhivske službe bi racionalneje uporabljali tudi finančna sredstva, dosegli večji napredek službe, lažjo in racionalnejšo uporabo in dostopnost arhivskega gradiva za raziskovalne ter druge kulturne in splošne družbene potrebe.

Vse bolj se kaže potreba po sistematičnem spremljanju in usmerjanju strokovnega dela v arhivih, kar naj bi opravljala matična služba. Med Jugoslavijo in Avstrijo je bil leta 1923 sklenjen sporazum, da Avstrija izroči arhive, ki so nastali na ozemlju, ki je po saintgermanski mirovni

pogodbi pripadlo Jugoslaviji. Sporazum je bil potrjen s protokolom leta 1958. Avstrija sporazumov ni izpolnila. Prizadevati se je treba za izročitev teh arhivov, ki so pomemben del kulturne dediščine naših narodov.

III.

Za ureditev problemov slovenske arhivske službe je potrebno:

1. Urediti šolanje arhivskih delavcev. Izbrana je komisija, ki naj čimprej izdelata ustrezne predloge.

2. S Kulturo skupnostjo Slovenije ali z Izobraževalno skupnostjo Slovenije se je treba domeniti za določeno število štipendij za šolanje arhivskih kadrov.

3. Pripraviti dolgoročne in kratkoročne načrte razvoja arhivske službe v Sloveniji, ki naj slone na družbeno verifikiranih merilih in mednarodno veljavnih načelih. Osnovo za ta merila je izdelala Skupnost arhivov Slovenije že leta 1971 ter se upoštevajo in uporabljajo, potrebno pa jih je dopolniti. Z družbeno verifikiranimi merili bodo arhivski delavci nastopali v svobodni menjavi dela za zadovoljevanje potreb arhivske službe. Programi razvoja arhivske službe se morajo vključiti v programe razvoja regij ter v resolucije družbenega in gospodarskega razvoja Slovenije. Konservacijsko službo, ki je sedaj pri Muzeju ljudske revolucije Slovenije v Ljubljani, je treba upoštevati kot sestavni del skrbi za arhivsko gradivo. Pri načrtovanju njene zmogljivosti je treba računati na vse potrebe po konservaciji papirja v republiki (knjižnice, muzeji in drugi).

4. Za urejanje in za dobro delovanje arhivske službe v Sloveniji je treba ustanoviti matično službo pri Arhivu Slovenije z ustreznimi kadri. Njena naloga bo skupaj s samoupravnimi in družbenimi organi spremljati in usmerjati razvoj arhivske službe v republiki.

Glede na stanje in položaj arhivske službe naj pri delu matične službe sodelujeta spočetka tudi strokovni službi pri Republiškem sekretariatu za prosveto in kulturo ter pri Kulturni skupnosti Slovenije.

5. Poskrbi naj se za popularizacijo zgodovine in zgodovinskih virov na srednjih šolah (zgodovinski krožki in tekmovalnja). O tem se pogovorijo predsednik zgodovinske komisije UK ter zastopnika zgodovinskega in arhivskega društva na Zavodu za šolstvo.

6. Vprašanje neizpolnjenega arhivskega sporazuma med Jugoslavijo in Avstrijo iz leta 1923, potrjenega leta 1958, naj se internacionalizira v okviru društev OZN.

IV.

Pozivamo vas, da v okviru svojih pristojnosti podprete prizadevanje arhivske službe pri uresničevanju gornjih predlogov.

V Ljubljani, dne 24. oktobra 1974

Sekretar UK ZKS
Iztok Winkler

Predsednik komisije za zgodovino
revolucionarnega gibanja
Janko Liška

Predsednica Arhivskega društva
Slovenije
Marija Oblak-Čarni

Marlja Oblak-Čaml

V Skupščini SR Slovenije so 14. decembra 1977 razpravljali o arhivski službi v SR Sloveniji. Osnova za razpravo je bila „Informacija o arhivski službi v SR Sloveniji“, ki jo je pripravil Republiški komite za kulturo. O njej je razpravljala Izvršni svet skupščine SR Slovenije in jo predložil skupščini. Na zasedanju zbora občin je o arhivih razpravljala tudi direktorica Arhiva SR Slovenije.

Že 15. januarja 1973 je sekretariat Centralnega komiteja ZKS razpravljala o arhivski službi v SR Sloveniji na podlagi informacije, ki jo je pripravilo Arhivsko društvo Slovenije. Ugotovil je, da je stanje tako glede kadrovskih kot materialnih pogojev kritično in je predložil skupščini SR Slovenije, naj preuči problematiko in sproži razpravo v ustreznih organih in telesih v skupščini, da bi sprejeli učinkovite ukrepe za urejanje razmer v arhivski službi. Tudi v skupščini SR Slovenije so delegati želeli pojasniti, kako se ureja vprašanje arhivske službe v republiki, posebej so želeli pojasniti o stanju v slovenskem republiškem arhivu in Pokrajinskem arhivu v Kopru (delegatsko vprašanje 1976). Republiški komite za kulturo je zato pripravil informacijo o arhivski službi v Sloveniji, ki je bila po obravnavi v izvršnem svetu predložena skupščini in nato obravnavana v zboru občin in v zboru združenega dela.

Informacija uvodoma ugotavlja, da varstvo arhivskega gradiva kot del varstva kulturne dediščine ni zadovoljivo. Že ustvarjalec premalo skrbe za arhivsko gradivo; le okrog 30 % ustvarjalcev ga primerno hrani in ureja. Položaj se celo slabša, ker pri načrtovanju novih poslovnih zgradb največkrat ne predvidijo prostora za shranjevanje arhivov. Le 5-10 % ustvarjalcev odbira arhivsko gradivo v skladu z zakonom. Arhivska strokovna služba pa je kadrovsko šibko zasledena in ne more nuditi pomoči. Ustreznih republiških navodil, ki jih je predvidel zakon o arhivih in arhivski službi že leta 1973, še nimamo. V arhive prihaja tako neurejeno in neodbrano gradivo, ki jih zelo obremenjuje.

Posebni poglavji v informaciji sta namenjeni arhivski mreži, ki danes že pokriva ozemlje celotne republike, ter zakonom, ki urejajo arhivsko službo pri nas. Glavne zakonsko določene naloge arhivov so našteje. Druga vprašanja arhivske službe obdelujejo poglavja „Skladišča, delavni prostori in tehnične službe“, „Kadri in šolanje“ in „Sredstva za poslovanje arhivov, osebni dohodki zaposlenih“. Kratko in zgoščeno besedilo, ki se ne spušča v razlage in analize, dopolnjujejo tablice in številke, ki jasneje od besedila kažejo stanje arhivske službe in njene potrebe. Zelo konkretno navedene potrebe po kadrih, skladiščih in drugem predstavljajo program sanacije, kot so ga arhivi mogli predvideti. Veliko preseganje množine gradiva (izražene v tekočih metrih) nad razpoložljivimi skladišči – kar za 67 % – kaže, da arhivi gradiva ne samo ne morejo sprejemati, ampak da je tudi del tega, ki ga že imajo, zloženega na kupih, kjer se uničuje in ni dostopno za raziskave. Vsem arhivom primanjkuje strokovnih kadrov (46 %), delovnih prostorov (55 %), čitalnic, opreme. Nimajo še programov za varstvo arhivskega gradiva v primeru naravnih katastrof in vojne, premajhne so možnosti za restavriranje, konserviranje, vamostno mikrofilmanje in odkupovanje dragocenega arhivskega gradiva, ki je v privatni lasti.

V poglavju o statusu arhivske službe so omenjene opredelilne statusa arhivov v zadnjih desetletjih. Ugotov-

ljeno je, da ima delo v arhivih elemente specifično strokovnega, upravnega pa tudi znanstveno-raziskovalnega in kulturno-prosvetnega značaja. Ni pa še kriterijev za opredelitev sorazmerja med temi elementi. Vprašanje statusa arhivov in z njimi povezana vprašanja so tako še odprta. Proces posodobljanja arhivov, njihovo vključevanje v svobodno menjavo dela in usklajevanje njihove dejavnosti s potrebami združenega dela je v zaostanku.

Predlogi ukrepov za izboljšanje arhivske službe so v informaciji naslednji:

- Finančiranje arhivov, z izjemo Arhiva SR Slovenije, ki je republiška upravna organizacija, naj se rešuje v okviru svobodne menjave dela in naj ga uresničujejo delavci neposredno z delovnimi ljudmi, katerih potrebe in interese zadovoljujejo, ali preko interesnih skupnosti na podlagi planskih dokumentov. Ob tem predlogu je posebej poudarjeno „da arhivski delavci prispevajo s svojim delom predvsem k razvoju družbe v celoti, da je varstvo arhivskega gradiva dejavnost posebnega družbenega pomena in da je po zakonu o kulturnih skupnostih opredeljena tudi kot kulturna dejavnost, področje dela arhivske službe pa je tako, da tržne zakonitosti ne morejo biti edina podlaga za vrednotenje delovnih uspehov pri varstvu arhivskega gradiva“. Zato je treba izdelati kriterije in merila za vrednotenje dela v arhivih, kamor sodi tudi opredelitev deleža raziskovalnega, strokovnega in kulturno-prosvetnega dela.
- Čimprej je treba pripraviti predpise o odbiranju gradiva trajnega pomena na osnovi široke razprave vseh zainteresiranih in glede na novo pojmovanje vloge arhivov v sodobni družbi, ustrezni potrebam uporabnikov in združenega dela. To je naloga arhivskih delavcev, celotne samoupravne organiziranosti in odgovornega republiškega upravnega organa.
- Izpeljati je treba akcije za pridobitev novih skladišč v skladu z verifikiranimi merili za odbiranje arhivskega gradiva trajnega pomena.
- Pospešiti je treba izdelavo načrtov za ustrezno varstvo arhivskega gradiva v primeru naravnih katastrof in vojne, jih ustrezno kvantificirati ter predvideti sredstva za njihovo realizacijo v okviru redne dejavnosti arhivov.
- Nadaljevati je treba začetno sanacijo Arhiva SR Slovenije, za katero že obstoji petletni načrt. S to sanacijo bi rešili ne samo vprašanje največjega slovenskega arhiva, ampak tudi arhivsko IN DOK službo, matično arhivsko službo, centralno arhivsko knjižnico, restavracijsko in konservacijsko papirja in pergamenta za področje vse Slovenije.

Razprava na zasedanju je osvetlila nekatera vprašanja na področju dela v arhivih. Eno trenutno najvažnejših, ki ga je pod določenim vidikom obravnavala tudi informacija, je delo z gradivom pred prevzemom v arhive. Obsežno gradivo, ki nastaja v današnjem času, je treba obvladati, oceniti njegovo zgodovinsko vrednost, ga klasificirati in iz njega odbrati arhivsko gradivo. Neobvladane velike množine gradiva, ki nima trajne vrednosti, groze, da bo uničeno tudi tisto, kar je treba zaradi pomembnosti hraniti trajno. Neodbrano in neurejeno gradivo, ki pride v arhive, pa čezmerno bremeni zlasti arhivska skladišča in posredno vpliva na pogoje uporabe. Premajhna skrb ustvarjalcev za urejanje in hranjenje gradiva v pisarnah terja vse več sodelovanja arhivske službe. Ker je ta kadrovsko prešibko zasledena, ne more v taki meri prevzemati skrbi za nastajajoče gradivo.

Današnji čas zahteva od arhivov vse boljše in natančnejše informacije ne samo za potrebe zgodovine, ampak

vseh družbenih znanosti. Urejeni arhivi pa so pogoj za informacije, zato morajo arhivi pospešiti urejanje in obdelavo arhivskega gradiva. Projekt zgodovine Slovencev 1918-1976 še posebej postavlja pred arhive zahtevo po odbranem, urejenem in popisanem arhivskem gradivu vse do najnovejšega časa.

Vse bolj se kaže, da je učinkovito arhivsko službo, ki jo terja sodobna družba, možno osnovati le na teoriji, temelječi na domači arhivski praksi. Ni mogoče nekritično prenašati rešitve bolj razvitih tujih arhivskih služb, kajti naš samoupravni družbenopolitični sistem daje poseben značaj tudi našemu arhivskemu gradivu. Pospešen razvoj slovenske arhivistike pričakujemo od uvedbe študija arhivistike na vseh treh stopnjah PZE za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Glede statusa arhivske službe je bilo v razpravi pojasnjeno, da so arhivi v svojem predlogu za sanacijo arhivske službe leta 1976 predlagali enoten status upravnih organizacij, izhajajoč iz dejstva, da je arhivska služba obvezna in da so njene upravne naloge obsežne in določene. Ob uveljavljanju zakona o združenem delu pa se kaže možnost rešitve tudi na ta način, da bi vsi ustvarjalci sorazmerno z ustvarjenim gradivom ali po kako drugače izraženem načelu prispevali za skladišča, opremo in kadre in za tisti

del dejavnosti arhivov, ki je vezan na gradivo pred prevzemanjem v arhiv.

Poleg ukrepov, predlaganih v informaciji, je bilo v razpravi poudarjeno še naslednje:

- Treba je razširiti teoretične raziskave na celotnem področju arhivske dejavnosti. V arhivsko službo in k arhivskemu raziskovalnemu delu je treba pritegniti več delavcev.
- Urediti je treba pisarniško poslovanje. Delo v pisarnah in pisarniške arhive morajo voditi strokovno usposobljeni delavci. Zanje je potrebno v sistemu šolstva izpeljati šolanje v administrativnih in upravnih šolah.
- Treba je pospešiti in izpopolniti obdelavo arhivskega gradiva in ji povečati obseg, zlasti za povojno obdobje, študijsko preučiti sisteme informiranja in informacijskih sredstev ter v informiranje pritegniti vse družbene znanosti.
- Zakonsko je treba določiti tudi naloge ustvarjalcev arhivskega gradiva.

Delegati so podprli predloge Izvršnega sveta in predložili, naj Izvršni svet skupščine SR Slovenije pri uresničevanju ukrepov za reševanje vprašanj arhivske službe v SR Sloveniji upošteva tudi predloge in mnenja iz razprave.

ŠTUDIJ ARHIVISTIKE NA ODDELKU ZA ZGODOVINO FILOZOFSE FAKULTETE V LJUBLJANI

Ema Umek

Študij arhivistike, ki se odpira na oddelku za zgodovino, je rezultat prizadevanj za izboljšanje arhivske službe, k čemu bo pripomoglo tudi pocenoteno izobraževanje arhivskih delavcev. Že na posvetovanju arhivarjev v Slovenj Gradcu in na razpravi oktobra 1974 o stanju arhivske službe v Sloveniji, ki sta jo organizirala Arhivsko društvo za Slovenijo in Komisija za zgodovino revolucionarnega gibanja pri Univerzitetnem komiteju ZKS, je bilo poudarjeno, da pomeni izhodišče za izboljšanje arhivske službe strokovno usposabljanje arhivskih delavcev. V okviru Arhivskega društva je bila formirana posebna komisija iz vrst univerzitetnih učiteljev in arhivskih delavcev, ki je pripravila osnutek predloga za uvedbo študija in osnutek programa. Osnutek so proučili Arhivsko društvo, Skupnost arhivov Slovenije in arhivi, nakar sta Arhivsko društvo in Skupnost arhivov za Slovenijo aprila 1975 predlagala uvedbo študija arhivistike na oddelku za zgodovino. Na 4. seji sveta PZE zgodovine decembra 1975 je svet sprejel predlog, da se uvede študij arhivistike na vseh treh stopnjah, ker je tudi statut filozofske fakultete predvidel študij arhivistike.

Študijski program oddelka za zgodovino, ki je bil sprejet v letu 1977, je uvedel študij arhivistike v 3. in 4. semester kot fakultativen predmet, v 7. in 8. semester kot obvezen predmet za samostojno zgodovinsko skupino, sicer pa kot fakultativen predmet. V 3. in 4. semestru je predvideno za arhivistiko po 2 uri predavanj tedensko in je študij usmerjen predvsem na arhivistiko za novejšo gradivo od leta 1848 dalje. Študij arhivistike v 7. in 8. semestru naj bi dal študentu tisto znanje, ki se je doslej zahtevalo za strokovni izpit za naziv arhivista. Tako bosta 2 uri

tedensko študenta uvedli v osnovno tehniko arhivskega dela. Zato bo potrebno, da bodo vaje čimbolj povezane s praktičnim delom v arhivih.

V okviru podiplomskega študija zgodovine je formirana nova smer arhivistika, ki se deli v arhivistiko za gradivo do srede 18. stoletja in za gradivo od srede 18. stoletja dalje s specializacijama od srede 18. stoletja do 1918. leta in od 1918 dalje. Pogoj za vpis na podiplomski študij so diploma II. stopnje katerekoli smeri in pasivno obvladovanje dveh tujih jezikov, ki se diferencira glede na specializacijo: za obdobje do srede 18. stoletja latinščina in nemščina ali italijanščina ali madžarščina, za obdobje od srede 18. stoletja dalje pa obvezno nemščina ali italijanščina oziroma madžarščina. Ves učni program je prilagojen obdobju in gradivu, ki je nastajalo v njem, in upošteva pri zaposlenem kandidatu tudi njegovo usmerjenost v arhivu. Glavni predmeti podiplomskega študija so: ustvarjalci arhivskega gradiva, arhivistika, arhivska informacijska sredstva in objavlanje arhivskih virov. Pomožni predmeti so pri smeri za gradivo do srede 18. stoletja: pomožne zgodovinske vede (paleografija, diplomatika, kronologija, sfragistika, heraldika), uporaba in razumevanje tekstov srednje in zgodnje nove visoke nemščine, latinščine ali italijanščine v prvem in drugem semestru in uvod v študij v prvem semestru. Za smer od 18. stoletja dalje so pomožni predmeti: paleografija (za specializacijo od srede 18. stoletja do 1918), uporaba in razumevanje tekstov v nemščini, italijanščini ali madžarščini v prvem in drugem semestru ter uvod v študij v prvem semestru. Za magistrsko delo si lahko kandidat izbere obdelavo nekega problema iz arhivistike ali zgodovine. Verjetno pa bo praksa pokazala, da so v programu potrebne še kake korekture.

Menimo, da bo tako organiziran študij arhivistike, kakor ga predvideva študijski načrt oddelka za zgodovi-

no, mnogo pripomogel k razvoju arhivistike in s tem izboljšanju arhivske službe pri nas. Želja arhivskih delavcev

pa je, da bi študij v študijskem letu 1978/79, kakor je objavljeno, tudi redno stekel.

O DELU STROKOVNE KOMISIJE ZA ARHIVISTIKO PRI PODROČNI RAZISKOVALNI SKUPNOSTI ZA HUMANISTIČNE IN ZGODOVINSKE VEDE

Jože Žontar

V okviru programa področne raziskovalne skupnosti je bil v letu 1975 pripravljen tudi programi nalog, ki naj bi jih Raziskovalna skupnost Slovenije prvenstveno pospeševala s področja arhivistike. To naj bi bile zlasti naslednje naloge: izdelava kriterijev za valorizacijo arhivskega gradiva, preučevanje splošnega in specialnega aktovnega gradiva, metodologija izdelave pripomočkov za znanstveno uporabo arhivskega gradiva, arhivska terminologija, zgodovina arhivov in varstva arhivskega gradiva ter materiali in naprave, namenjene varstvu arhivskega gradiva. S področja izdelave prikazov arhivskega gradiva naj bi Raziskovalna skupnost Slovenije pospeševala zlasti objavo vodnikov po arhivih, inventarjev posebno pomembnih fondov, vodnikov po posebno pomembnih kategorijah arhivskega gradiva ter evidentiranje arhivskih virov za slovensko zgodovino v jugoslovanskih arhivih in v arhivih v tujini. Prav tako naj bi pospeševala objavljanje arhivskih virov, preučevanje zgodovinskih pomožnih ved ter izdajanje arhivske strokovne revije. O vseh teh vprašanjih je strokovna komisija nekajkrat razpravljala.

Izdelava kriterijev za valorizacijo arhivskega gradiva je ena najpomembnejših nalog na področju arhivistike. Najprej je bilo delo na pripravi kriterijev za valorizacijo usmerjeno zlasti v področje pravosodja. V letu 1977 je Zgodovinski arhiv Ljubljana prijavil pri Raziskovalni skupnosti Slovenije nalogo Valorizacija gospodarskega registraturnega gradiva. Želeti pa bi bilo, da se delo na tem področju bistveno pospeši, tako z izdelavo kriterijev za valorizacijo upravnega registraturnega gradiva pa tudi registraturnega gradiva, ki nastaja pri družbenih službah. Ob delu v arhivih se sproti preučujejo razna vprašanja, zvezi s strukturami arhivskega gradiva ter vprašanja, povezana s posameznimi vrstami arhivskega gradiva in njihovim razvojem, vendar bi bilo nujno potrebno pričeti z bolj sistematičnim delom na tem področju. Mnoga neresena vprašanja so še v zvezi z izdelavo pripomočkov za znanstveno uporabo arhivskega gradiva ali t.im. informacijskih sredstev. Omeniti kaže, da je za to področje predviden tudi predpis na podlagi arhivskega zakona, ki pa do sedaj še ni izšel. Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije je izdala leta 1972 arhivsko terminologijo v jezikih jugoslovanskih narodov, ki pa bi jo bilo potrebno za naše namene dopolniti, nekatera vprašanja pa tudi na novo obdelati.

Pozdraviti je zlasti treba, da se je pričelo s sistematičnim delom na izdelavi kriterijev za valorizacijo arhivskega gradiva, da pa je nujno potrebno vložiti bistveno večje napore tudi v reševanje ostalih vprašanj. Teoretične in praktične raziskave naj bi omogočile dolgoročen in trden temelj za hitrejši razvoj dela v arhivih. Pri tem je treba poudariti, da gre istočasno za razvojne, temeljne in uporabne raziskave.

Pomembno je tudi opravljeno delo na preučevanju vprašanj v zvezi z materiali in napravami, ki so namenjene varstvu arhivskega gradiva. Že v letu 1976 je Raziskovalna skupnost Slovenije odobrila sredstva za raziskovalno nalogo Razvoj nove metode restavriranja papirnega gradiva, pri čemer se je ta naloga nadaljevala tudi v letu 1977.

V letu 1976 je Arhivsko društvo Slovenije izdalo publikacijo M. Smole, Zgodovina arhivistike in arhivske službe.

Od pregledov arhivskega gradiva sta že pred precej časa izšli publikaciji 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega s pregledom fondov tega arhiva ter Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS (leta 1959 oziroma 1960). Leta 1965 je izšel Vodnik po arhivih Slovenije. Z izgradnjo arhivskega omrežja so prevzeli arhivi gradivo za obsežna območja, za katera prej ni bilo prevzemov. Tudi so v zadnjih letih nekateri arhivi prevzeli znatnejše količine gradiva, zlasti iz novejšega časa. Razen tega so v precejšnji meri napredovala dela na obdelavi arhivskega gradiva. Zato bi bilo potrebno, da arhivi postopoma objavijo nove vodnike po svojem gradivu. Potrebo po izpopolnjenem vodniku je poskušalo realizirati arhivsko društvo že pred leti. To je sedaj toliko bolj aktualno, ker je treba računati z vedno bolj intenzivnim preučevanjem zgodovine po osvoboditvi, za kar je treba ustvariti tudi čim boljše pogoje. Želeti pa bi bilo, da bi bila metodologija teh vodnikov čim bolj enotna. Za sedaj je v pripravi Vodnik po Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Od inventarjev posebno pomembnih fondov je izšel pri Skupnosti arhivov Slovenije Vodnik po župnijskih arhivih v Sloveniji (2 zvezka, Ljubljana 1975). Redakcija publikacije je bila opravljena v Arhivu SR Slovenije. V Arhivu SR Slovenije so pripravljene za objavo inventar graščinskega arhiva Dol, inventar graščinskih arhivov Škofja Loka, Šrajbarski Turn ob Ljubljani ter inventar zbirke filmskega gradiva. Tudi na zboru kulturnih delavcev ob Prešernovem dnevu je bilo poudarjeno, da zelo pogrešamo prikaz filmskega gradiva, ker se hrani v različnih institucijah. Potrebno bi bilo objaviti tudi inventarje arhivov mest in mestnih občin (Pokrajinski arhiv Koper je objavil analitični inventar fonda občine Izola za obdobje 1775 do 1847, Koper 1977). Preučiti bo treba tudi vprašanje, za katere posebno pomembne fonde iz novejšega obdobja bi kazalo objaviti inventarje. Od vodnikov po posebno pomembnih kategorijah gradiva je pričel Arhiv SR Slovenije pripravljati objavo vodnika po urbarjih za slovensko narodno območje. Potrebni pa bi bili na primer tudi vodniki po zemljiških knjigah, katastrih, načrtih oziroma drugih likovnih virih, kakor tudi za slovensko politično in kulturno zgodovino pomembnih korespondencah in rokopisih. Vsekakor bi potrebovali vodnike tudi za gradivo iz najnovejšega obdobja. V zvezi s tem se postavlja tudi vprašanje, kdaj kaže usmerjati napore bolj v objavljanje virov, kdaj pa na primer bolj v izdelavo tematskih vodnikov.

Evidentiranje arhivskih virov za slovensko zgodovino v arhivih v tujini obsega za sedaj evidentiranje v madžarskih arhivih, kar je tudi Arhiv SR Sloveniji prijavil kot nalogo

pril Raziskovalni skupnosti Slovenije. Dela so že precej napredovala. Potrebno pa bi bilo pripraviti celovit program evidentiranja gradiva v tujini in pričeti s sistematičnim delom tudi v drugih državah.

Za področje objavljanja arhivskih virov sta Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter Arhivsko društvo Slovenije leta 1972 objavila program edicij virov za slovensko zgodovino. V zadnjih letih so arhivi oziroma njihovi delavci na tem področju pripravili zlasti naslednja dela: Ribnikar, Slovenske podložniške prisega patrimonialnega sodišča Bled, Ljubljana 1976, M. Verbič, Deželnozborski spisi kranjskih stanov 1499 do 1519 (Arhiv SR Slovenije jih ima pripravljene za tisk), Pokrajinski arhiv v Mariboru je objavil dva zvezka gradiva za zgodovino Maribora (J. Mlinarič, Maribor 1975 do 1976). V okviru Zgo-

dovinskega arhiva Ljubljana so pripravljene za objavo Občinski zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz fonda občine Škofja Loka za leta 1861 do 1918 (F. Štukl). V Arhivu SR Slovenije pripravljajo objavo Zapisnikov sej narodne vlade SIIS v Ljubljani in deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani za leta 1918 do 1921 (P. Ribnikar). Pri Raziskovalni skupnosti Slovenije pa je prijavljena tudi naloga: Nacionalni in socialni programi pri Slovencih (V. Melik in sodelavci iz Arhiva SR Slovenije).

Kratek pregled dela in nekaterih problemov na področju raziskovalnega dela v arhivih v zadnjih letih pa opozarja na potrebo, da je treba povečati obseg tega dela in tudi ustvariti pogoje za tako povečanje. Preučiti pa bo potrebno tudi možnosti za boljšo organizacijo raziskovalnega dela.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

MEDNARODNI ARHIVSKI TEČAJ V PARIZU

Ivan Nemanič

Direkcija francoskih arhivov je pred približno tridesetimi leti ustanovila pri Nacionalnem arhivu v Parizu mednarodni arhivski tečaj *Stage technique international d'archives*. Priredijo ga vsako leto in traja od začetka januarja do srede marca. Predavanj se udeležijo arhivski delavci z vsega sveta, da bi si izpopolnili svoje strokovno znanje in se seznanili z izkušnjami francoske arhivistike. V letu 1977 je predavanja poslušalo 42 arhivarjev iz tridesetih držav, manjša skupina francoskih arhivarjev in slušatelj francoske arhivske šole *L'École des Chartes*. V preteklih letih je iz Jugoslavije obiskalo tečaj okoli dvajset arhivskih delavcev. Arhivarji iz Slovenije zaostajamo pri obisku tečaja za arhivskimi delavci iz drugih republik Jugoslavije, saj sem se iz Slovenije udeležil tega tečaja prvi.

Obširni program predavanj so v desetletjih spreminjali in izpopolnjevali. V letu 1977 je obsegal te teme: direkcija francoskih arhivov in arhivska zakonodaja, statut francoskih arhivov, arhivsko gradivo, arhivske zgradbe, odbiranje in izločanje registraturnega gradiva, urejanje arhivskega gradiva, uporaba arhivskega gradiva v čitalnicah, zaščita arhivskega gradiva, prevzem na skladišča, informacijski oddelki v francoskih arhivih, departmajski arhivi, privatni arhivi, arhivi podjetij, arhivski muzeji in razstave, občinski arhivi, mikrofilm, avdiovizualni arhivi, arhivi verskih ustanov, državni svet, viri za pravno zgodovino Francije, arhivi in mednarodno pravo, viri za ekonomsko zgodovino Francije, arhivi v prihodnosti, arhivi v deželah v razvoju, arhivi v Švici, Nemčiji in Belgiji. Obširno predavanje je približalo problematiko inventarjev in evidenc arhivskega gradiva. Ob razlagi so si stajisti ogledali delo posameznih oddelkov Nacionalnega arhiva. Poleg tega so

obiskali nacionalno biblioteko, zgodovinsko biblioteko, arhiv ministrstva za zunanje zadeve, direkcijo francoske dokumentacije, arhiv kopne vojske in mornarice v *Chateau de Vincennes*, informacijski center ministrstva za kulturo in departmajski arhiv v *Val-de-Marne à Creteil* v predmestju Pariza, ki izpričuje najnovejša dognanja v arhivski tehniki.

Na tečaju predavajo vodilni funkcionarji direkcije francoskih arhivov, konservatorji (*conservateurs*) Nacionalnega in departmajskih arhivov, profesorji *L'École des Chartes*, Sorbone in drugi. V dveh mesecih in pol predstavijo udeležencem tečaja francosko arhivistiko v celoti; poudarek je na izbrani problematiki. Pri tem predvidevajo, da so udeležencem tečaja osnove arhivistike že znane. Stajiste popeljejo tudi skozi oddelke Nacionalnega arhiva, kjer morejo slediti delovnemu procesu. Zanimiv je ogled mikrofilmskega oddelka, oddelka za restavracijo arhivskega gradiva, za liranjenje zemljevidov in nekaterih drugih oddelkov.

Tečaj se ne zapira v strogo strokovni okvir. Udeležencem skušajo predstaviti tudi nekatere druge kulture inštitucije v Parizu, med njimi nacionalno biblioteko z bogatim knjižnim fondom nad osem milijonov zvezkov, zgodovinsko biblioteko in direkcijo francoske dokumentacije, ki naj bi po njihovih izjavah na določenih področjih delovanja prekašala celo službo kongresa Združenih držav Amerike. Tečajnikom so bila na stežaj odprta vrata v pariške muzeje, galerije in druge reprezentančne ustanove francoske kulture.

Francoska arhivska služba je urejena izrazito centralistično z vrhom v direkciji francoskih arhivov. Ta je bila ustanovljena že v prejšnjem stoletju in skrbi za vsestransko uspešno delovanje arhivov ter jih tudi predstavlja pri oblasteh in v mednarodnem svetu.

Arhivska služba v Franciji temelji na Dekretu iz leta 1936, ki je nadomestil vse dotedanje predpise o arhivih v Franciji in so ga dopolnili nekateri poznejši predpisi. Po tem Dekretu je zagotovljen periodični prevzem registraturnega gradiva in nadzor direktorije arhivov nad registraturnimi. Ob prevzemu gradiva sestavijo arhivi prevzemni zapisnik. Tega hranijo v mapali, uredili po abecednem zaporedju naslovov ustvarjalcev gradiva. Francoski arhivi ne vodijo akcesijske knjige.

Načelno sprejemajo Nacionalni arhiv in arhivi departmajev registraturno gradivo v prehodna skladišča, kjer zori, in šele po odbitanju in izločitvi nepomembnih spisov namestijo fonde v arhivska skladišča. Registrature ministrstev oddajajo svoje fonde v prehodno skladišče v Fontainebleauju, ki ga še gradijo. V njem nanovo sprejete fonde odberejo in šele nato jih sprejme v varstvo Nacionalni arhiv. Načela o sprejemu gradiva v prehodna skladišča ne upoštevajo dosledno departmajski arhivi. Premajhni skladiščni prostori jih silijo k temu, da neodbrano gradivo začasno nameščajo tudi v arhivske depoje.

V prvi polovici 19. stoletja so se v Nacionalnem in departmajskih arhivih odločili za strukturno ureditev gradiva na serije in podserije. Gradivo določene proveniencije in vsebine je razvrščeno v določeno serijo. Npr.: v vseh arhivih hranijo v A seriji spise in odredbe vladarja, v seriji B sodne spise, ki so nastali pred letom 1790, itd. Serije označijo z velikimi črkami A – Z. Ista črka pomeni enake vrste gradiva.

V celoti se serije delijo na dve večji skupini. Mejna letnica med obema je leto 1789, leto revolucije. Serije „d'ancien régime“ obsegajo gradivo, ki je nastalo do leta 1790 oziroma do leta 1800, in so označene s črkami A – L. „Séries modernes“ M – Z pa vključujejo fonde, ki so nastali po letu 1800 do leta 1940.

Fondi enake proveniencije so lahko zaradi delitve serij na dve skupini vključeni v serije z različnimi oznakami. Tako najdemo npr. sodne fonde, ki so nastali pred letom 1790, v seriji B. Fondi, ki izvirajo iz dobe po revoluciji, so vloženi v serijo U. Gradivo fondov more poiskati raziskovalec v okviru serij s pomočjo inventarja.

Po drugi svetovni vojni tudi v Franciji registraturno gradivo količinsko izredno hitro narašča. V letu 1976 so cenili gradivo, ki ga hranijo francoski arhivi, na 1050 km. Polovica od tega je nastala po letu 1940 ali celo 1946. Spisi, ki so jih registrature ustvarile v treh desetletjih, količinsko ustrezajo arhivskemu gradivu prejšnjih dvanajstih stoletij!

Za vse sprejeto gradivo arhivi ne morejo izdelati običajnih inventarjev takoj po prevzemu. Da bi raziskovalcem

čimprej omogočili uporabo tega gradiva, nekateri (departmajski) arhivi za tako še neurejeno gradivo izdelajo začasni inventar, imenovan „inventar indeks“. Izdelajo ga na podlagi prevzemnega zapisnika, ki je pri njih dokaj podrobno sestavljen. Inventar-indeks predstavi fond z dvojno kartoteko v različnih barvah za osebna, krajevna in stvama gesla. Pri tem upoštevajo zaporedno številko prevzemnega zapisnika, zaporedne številke tehničnih enot in številke dosjejev v vsaki tehnični enoti. Prva kartoteka predstavlja spise trajne vrednosti, druga pa spise, ki jih po določenem času izločijo. S škartiranjem spisov izločijo tudi kartice, ki se nanašajo na te spise. Po končanem izločanju ostanejo kartoteka in spisi trajne vrednosti. Začasni inventar natisnejo in ga uporabljajo toliko časa, dokler za fonde ne sestavijo podrobnejših inventarjev.

V francoskih arhivih posvečajo veliko pozornosti varstvu gradiva ob njegovi uporabi v čitalnici. Obiskovalec more hkrati naročiti le po en fascikel. Da bi bilo nadzorstvo v čitalnici popolno, razmišljajo o namestitvi posebnih kamer, kar pa je povezano z večjimi stroški.

V prvi polovici marca je po zaključenih predavanjih sledila strokovna ekskurzija v departmajske arhive južno od Pariza. Značilna za vse arhive, ki smo si jih stažisti na ekskurziji ogledali, je izredna funkcionalnost in tehnična opremljenost. Poleg funkcionalnih skladišč imajo vsi arhivi laboratorije, ki omogočajo delovanje arhivske službe v popolnosti.

Direkcija arhivov je do tečaja vedno zelo pozorna. Tudi v letu 1977 je za stažiste priredila sprejem ter družabno srečanje ob začetku predavanj, ob podelitvi diplom in na ekskurziji v departmajskih arhivih.

Tečaj je uspešno vodil direktor tečaja, konservator (conservateur) v Nacionalnem arhivu Michel Le Moël.

Ob predavanjih, obiskih oddelkov Nacionalnega in departmajskih arhivov na ekskurziji smo udeleženci tečaja dobili vtis o visokem strokovnem nivoju in učinkovitosti francoske arhivske službe. Urejena skladišča omogočajo uspešno varstvo že prevzetega gradiva. Služba uspešno sledi tudi zalitevam sodobnega časa. Tako prehodna skladišča in načelo, da ne more biti v arhivska skladišča sprejeto neodbrano gradivo, zagotavljajo varstvo zgodovinsko pomembnega gradiva in ločitev od velikih količin neuporabnega papirja. Nove oblike evidene prevzetega, a še neurejenega gradiva omogočajo dostopnost fondov administraciji in raziskovalcem. Temelj, na katerem gradi francoska arhivska služba, je visoka arhivska šola L'École des Chartes, ki ji zagotavlja strokovno visoko usposobljene delavce.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

OBISK V UNIVERZITETNEM ARHIVU V JENI

Ema Umek

Na podlagi kulturnega sodelovanja med SFRJ in NDR sem bila od 1. do 10. marca 1977 gost Univerzitetnega arhiva v Jeni. V tem času sem se seznanila z delom v Univerzitetnem arhivu v Jeni in v Goethe-Schiller-Arhivu v Weimarju. Organizator bivanja v Jeni, vodja Univerzitetnega arhiva dr. Volker Wahl pa je poskrbel, da sem si ogledala tudi restavracijsko delavnico univerzitetne biblioteke v Jeni, kulturno-zgodovinske spomenike Jene in Weimarja ter koncentracijsko taborišče Buchenwald v okolici Weimarja.

Predhodnica današnje Univerze Friderika Schillerja v Jeni je bila visoka šola, ustanovljena l. 1548. Saški volilni knez Johann Fridenik jo je povzdignil v univerzo, kar je potrdil cesar Friderik I. v letu 1557. Univerza je imela pomembno vlogo ne le v kulturnem življenju weimarske kneževine, ampak je bila mnogokrat tudi nosilec novih idej in smeri v znanosti v širšem območju.

Prvi podatki o obstoju arhiva in skrbi za arhivsko gradivo so iz l. 1688. Prvotno so arhivsko gradivo hranili ustvarjalec sami, tako na primer rektor, kurator (državni nadzornik univerze 1819–1948) in fakultete. Leta 1947 je bil ustanovljen centralni Univerzitetni arhiv, ki danes hrani vse arhivsko gradivo. Svoje prostore je dobil l. 1952 v vzhodnem traktu glavnega univerzitetnega poslopja, kjer je še danes. Univerzitetni arhiv je pristojen za vse gradivo univerze, njenih institutov, znanstvenih društev in organizacij, ki so v zvezi z univerzo, in za zapuščine profesorjev. Arhiv je podrejen Ministrstvu za visoke in strokovne šole, v strokovnem oziru pa Državni arhivski upravi. Po njeni navodilih in smernicah opravljajo v arhivu, kakor tudi v vseh drugih arhivskih ustanovah v NDR vsa strokovna dela.

Univerzitetni arhiv ima status zgodovinskega (Endarchiv) in upravnega arhiva. Upravni arhiv obstaja od l. 1953 in daje navodila za ravnanje z registraturnim gradivom, nadzoruje registraturno gradivo, prevzema gradivo iz registratur v roku 1–4 let, ga izloča, opravlja enostavna urejevalna dela, izdeluje inventarje, daje podatke iz gradiva za upravne potrebe, varuje registraturno gradivo do roka njegovega hranjenja ter hrani arhivsko gradivo do predaje v zgodovinski arhiv. Ta prevzena arhivsko gradivo iz upravnega arhiva v roku 10 let, skrbi za trajno varovanje gradiva, opravlja zapletena urejevalna dela, sestavlja specialne inventarje in tematske vodnike, skrbi za razstave, opravlja informacijsko službo in se ukvarja z raziskovanjem zgodovine univerze ter znanosti. Zato ima arhiv kartoteko vseh objavljenih in neobjavljenih del iz zgodovine univerze, türinške regionalne in krajevne zgodovine ter zgodovine delavskega gibanja türinškega območja. U-

niverzitetni arhiv ima kot upravni arhiv 450 tm gradiva, kot zgodovinski arhiv pa 950 tm.

Osnova za zgradbo gradiva je struktura univerze. Tako imajo gradivo posameznih ustvarjalec znotraj te strukture (rektor, fakultete, instituti itd.) za samostojne fonde. Nekatere kategorije gradiva (n.pr. personalni in izpitni spisi) pa so iz praktičnih razlogov izločene in postavljene kot zbirke. Fonde in zbirke označujejo z velikimi črkami od A–Z. Tako so n.pr.: A rektorski spisi 1548–1833, B rektorski spisi 1834–1938, Bb rektorski spisi 1938–1952, ki se dele na dve skupini: spisi od l. 1945 in po njem, C spisi kuratorja, D personalni spisi, E študentski spisi 1581 – (starejši spisi so spisi preiskav proti študentom), F izpitni spisi 1875 – (izpitni zapisniki, diplome, diplomatska dela ipd.), G Univerzitetni rentni urad, I–R spisi fakultet, S spisi institutov, T zbirke (disertacije, časopisi, tiski), U spisi društev in organizacij, ki so v zvezi z univerzo.

Fondi so urejeni po registraturnem načrtu, zbirke pa po kronološkem in abecednem redu. Po prevzemu gradiva v zgodovinski arhiv so spisi v okviru fondov na novo tekoče numerirani in s tem dobijo novo signaturo. Za gradivo so izdelani inventarji in za nekatere kategorije gradiva tudi kartotečni imenski indeksi. Gradivo vsebuje tudi mnogo zanimivih podatkov o študiju slovenskih študentov na jenski univerzi v času reformacije in o delovanju Matije Flaciusa (Vlačiča) – Illirika.

Poleg pisanega gradiva zbira in hrani arhiv tudi bogato slikovno in fonogramsko gradivo. Tako je prevzel arhiv l. 1949 tudi veliko zbirko 205 portretov rektorjev in profesorjev univerze od 16.–18. stol., dalje hrani še zbirko 300 fotografij docentov od 19. stol. do danes, fotografije univerzitetnih poslopij, slavnosti na univerzi in v mestu Jeni ter zbirko pečatov.

Goethe-Schiller Archiv v Weimarju je najstarejši literarni arhiv v nemško govorečem območju. Ustanovljen je bil l. 1885 in kot prvo njegovo gradivo sta bila Goethejeva in Schillerjeva literarna zapuščina. Danes hrani arhiv literarne zapuščine nemških pesnikov in pisateljev od 18. stol. do l. 1900. Arhivsko gradivo je razdeljeno v tri skupine: zapuščine pesnikov in pisateljev in oseb, ki so bile z njimi v stiku (okrog 120 fondov), zbirko avtografov (okrog 400 enot) in gradivo, ki je nastalo ob izdajanju Goethejevih zbranih del. Organizacijsko se deli arhiv na dva oddelka: arhivski oddelk in oddelk za izdajo zbranih del nemških pesnikov in pisateljev.

Zelo poučen je bil ogled restavracijske delavnice univerzitetne biblioteke v Jeni, ki jo vodi kemik Günter Müller. Delavnica uporablja od l. 1953 posebno metodo restavriranja, imenovano „jenski postopek cepitve papirja“ (Jenaer Papierspaltverfahren). Po tej metodi danes šolajo restavratorje za arhive in znanstvene biblioteke v NDR. S tem postopkom cepijo papir na plasti, ki jih utrde, površina papirja ne dobi nobene prevleke, kar je običaj pri

postopku z laminacijo, in restavrirano gradivo obdrži vse prvotne lastnosti. Rezultati restavracije rokopisov, kart in knjig po tem postopku so izredni.

Med bivanjem v Univerzitetnem arhivu v Jeni sem se seznanila z osnovami in z navodili državne arhivske uprave za delo v arhivih, n.pr.: z osnovami za urejevanje in inventarizacijo v državnih arhivih, za urejevanje tiskov, kart, načrtov, osnovami za valorizacijo in izločanje gradi-

va socialistične dobe v NDR, smernicami za vodenje kartotek ustvarjalcev registraturnega gradiva v državnih arhivih, osnovami za obdelavo kartotek za centralni inventar fondov državnega arhivskega fonda NDR, s praktičnimi primeri obdelave fondov, s pripravami programov dela ter njegovega načrtovanja. Menim, da so taki stiki zelo koristni, ker bogatijo naše strokovno znanje in poznavanje arhivistike v NDR, ki je na zelo visoki stopnji.

OBISK V SKOPSKIH ARHIVIH

Peter Ribnikar

V okviru delovnega programa sektorja za odbiranje, zbiranje, vzdrževanje in hrambo arhivskega gradiva Arhiva SR Slovenije smo trije delavci v dneh od 12. do 15. oktobra 1977 obiskali Arhiv Makedonije in Arhiv Skopje. Obisk je bil namenjen seznanjanju z delovnimi metodami, ki jih makedonski arhivski delavci uspešno uporabljajo v svoji arhivski praksi, tako pri strokovnem delu v arhivih kakor tudi pri delu v zunanji službi.

V Skopju smo opazili veliko družbeno skrb za arhive. Arhiv Makedonije ima novo lepo in zelo sodobno opremljeno arhivsko poslopje, ki je lahko v ponos nam vsem. Strokovno delo se odvija v vseh smerih, posebno sodobno so urejene delavnice za reprodukcijo arhivskega gradiva, ki so na razpolago obiskovalcem arhiva in tudi nekaterim ustvarjalcem arhivskega gradiva. Tudi Arhiv Skopja ima novo arhivsko poslopje, seveda v skromnejših okvirih, strokovno delo v njem pa je dobro urejeno.

Naš obisk je bil namenjen predvsem izmenjavi delovnih izkušenj glede na odnos med arhivom in ustvarjalcem arhivskega gradiva. Makedonski arhivski delavci so prav na tem področju dela dosegli vidne uspehe, saj so jim urejeni delovni pogoji in pa dejstvo, da imajo sorazmerno malo starejšega gradiva (gradiva, nastalega pred letom 1945), omogočili, da so se v toliko večji meri posvetili zunanji službi in sodobnemu arhivskemu gradivu.

Na obisku v Skopju so nam makedonski arhivski delavci pripovedovali o velikem uspehu, ki so ga dosegli s tem, da je makedonsko Sobotanje sprejelo v mesecu marcu 1977 Uredbo o pisarniškem poslovanju in o odbiranju arhivskega gradiva iz registraturnega gradiva. S to uredbo je urejeno delo pisarn, vložišč in arhivov posameznih ustvarjalcev arhivskega in registraturnega gradiva. Prizadevanja arhivskih delavcev za sprejem te uredbe so se začela že okoli leta 1966, ko so se začeli bolj sistematično ukvarjati s problemi odbiranja arhivskega gradiva iz registraturnega gradiva in s kategorizacijo gradiva. Sprejem uredbe po 11-letnem delu in prizadevanju po poenotenju dela v registraturah predstavlja zelo velik uspeh, kakršnega ni dosegla nobena druga republiška arhivska služba v Jugoslaviji. Delo delavcev v registraturah se je zelo izboljšalo, tako po kvaliteti dela kakor tudi v kadrovske usposobljenosti delavcev v registraturah posameznih ustvarjalcev arhivskega in registraturnega gradiva.

Z uredbo o pisarniškem poslovanju so vsi ustvarjalci gradiva dolžni voditi delovni protokol (vložni zapisnik) ali temu podobni evidenci, kot sta „seznam prejete pošte“ in „seznam odposlane pošte“. Vsak dopis, ki pride v

vložišče ali se odpošlje iz vložišča stranki, dobi poleg delovodniške številke še številko enotnega klasifikacijskega sistema, ki ga mora izdelati vsak ustvarjalec gradiva in ga predložiti pristojnemu arhivu. Klasifikacijski načrt ima dva dela. Splošni del je enak za vse ustvarjalce in vsebuje razdelke: 01 organizacija in razvoj, 02 samoupravljanje, 03 splošni predpisi in pravna dela, 04 delovni odnosi, 05 finančno poslovanje, 06 ljudska obramba, 07 družbena samozashita. Drugi del klasifikacijskega načrta imenujejo strokovni del, ki ne more biti predpisan in je lahko za vsakega ustvarjalca drugačen; odvisen je tudi od razvejanosti delovanja posameznega ustvarjalca arhivskega in registraturnega gradiva. Poleg klasifikacijskega načrta je pomembno še poudariti, da je tudi uvedeno sprotno določanje roka hranjenja posameznega spisa. Roke hranjenja so v Makedoniji opredelili v dveh listih, in sicer za gradivo trajne vrednosti v enotni listi kategorij gradiva trajne vrednosti, za ostale kategorije gradiva pa v posebni listi kategorij gradiva z vnaprej določenimi roki hranjenja. Roki hranjenja so za nepomembno registraturno gradivo eno, dve ali tri leta; za gradivo, ki se še rabi za tekoče poslovanje, 5 let, 10 let pa za gradivo, ki ga je ustvarjalec dolžan hraniti po določilih zakonov. Nekatere kategorije gradiva o delovnih odnosih pa hranijo 40 let. Ustvarjalci arhivskega gradiva v Makedoniji morajo po posebnem obrazcu predložiti pristojnemu arhivu vsako leto do konca meseca marca seznam gradiva trajne vrednosti. Vsak arhiv v Makedoniji si tako sproti ustvarja dokumentacijo o arhivskem gradivu, ki ga bo enkrat prevzel v trajno hrambo.

Ustvarjalci arhivskega in registraturnega gradiva, ki smo jih ob tej priliki obiskali, delajo po navodilih pristojnih arhivov in po določilih uredbe o pisarniškem poslovanju. Arhivi imajo dobro razvito službo za pregled registraturnih ustvarjalcev gradiva, izdelali so tudi seznam prioritarnih ustvarjalcev, katerim arhivi posvečajo večjo pozornost, in manj pomembnih ustvarjalcev gradiva, pri katerih opravljajo inšpekcijske preglede bolj poredko. Izločanje registraturnega gradiva se odvija v smislu navodil pristojnega arhiva in liste kategorij gradiva z vnaprej določenimi roki hranjenja. Vsa dela pri izločanju registraturnega gradiva potekajo po vnaprej določenem postopku in le redko pride do izločanja gradiva, pri katerem ne bi sodeloval zastopnik pristojnega arhiva. Menim, da so prav v pogledu nadzora nad poslovanjem registratur in z nadzorovanimi izločevanja registraturnega gradiva napravili v socialistični republiki Makedoniji zelo veliko. Povedali so, da so v tej smeri šli najdlje v Jugoslaviji. Arhivski kolegi v Skopju se zavedajo, da so pri izločanju registraturnega gradiva zavzeli najstrožje kriterije, s katerimi so uspeli doseči visok procent arhivsko nepomembnega gradiva in le okoli 4 % arhivskega gradiva, ki ga bodo prevzeli kot gradivo trajne vrednosti v svoj arhiv.

O problemih izločanja registraturnega gradiva smo se v Skopju veliko pogovarjali. Menim, da taka zaostritev kriterijev glede izločanja registraturnega gradiva ni v prid arhivski službi in ne ustreza zahtevam družbe, ki pred arhivsko službo postavlja zahtevo, da odbere dokumente, ki pričajo o razvoju, delu, snovanjih, o njenih prizadevanjih za vsestranski napredek, o njenih iskanjih, neuspehih in zmagah. Prav izločanje registraturnega gradiva je eno najodgovornejših opravil, s katerimi se arhivski delavci srečujemo in pri katerem prevzemamo nase največjo odgovornost pred zgodovino in pred družbo, ki nam je zaupala to delo. Če ne postavimo dovolj preštudirano kriterijev za izločanje, lahko uničimo tudi zgodovinsko pomembne dokumente in s tem osiromašimo kulturno dediščino svojega naroda. Mislim, da bodo morali makedonski arhivski delavci v bodoče še razmišljati o vprašanju vrednotenja registraturnega in arhivskega gradiva in izpolniti kriterije za izločanje registraturnega gradiva.

Ob obisku v Skopju so nam makedonski kolegi tudi povedali, da s posebnim dogovorom urejajo ustvarjalci arhivskega in registraturnega gradiva vprašanje hranjenja lastnih dopisov in hranjenja prejetih dopisov. Ta dogovor predstavlja uvod v pisarniškem poslovanju in arhivski službi, saj vsak ustvarjalec hrani svoje dopise v originalu, prejete dopise, po pravilu so to kopije dopisov, pa prejemnik – naslovnik po pretečenem roku hranjenja lahko

izloči in uniči. Izvajanje tega dogovora sicer poenostavlja probleme valorizacije registraturnega gradiva in zmanjšuje množino gradiva, ki ga je treba hraniti, ob tem pa se posamezna zadeva, ki običajno sestoji iz dveh ali tudi več spisov, kvalitetno osiromaši, ker ni več popolna, na gradivu pa se s tem napravi nepopravljiva škoda. Tudi o tem problemu bi bilo po mojem mnenju še vredno razmišljati, saj uničenega gradiva ni mogoče nadoknaditi.

Naš obisk v skopskih arhivih se je odvijal po vnaprej določenem oziroma dogovorjenem programu. Z makedonskimi kolegi smo obiskali registraturo Kliničnega centra za TBC, kjer imajo najboljše ohranjeno zdravstveno dokumentacijo, Gospodarsko zbornico Makedonije, Republiški sekretariat za finance, Republiški sekretariat za delo, Republiško samoupravno interesno skupnost za znanstveno delo, Mestno skupščino Skopje in Železarno Skopje. Povsod, kjer smo bili, smo videli, da se uredba o pisarniškem poslovanju dosledno izvaja, da so odnosi med arhivi in ustvarjalci gradiva dobri in se konstruktivno in uspešno razvijajo, da je delo arhivskih strokovnikov z delavci v registraturah na strokovni višini in da je prispevek arhivov pri reševanju sodobne arhivske problematike v Makedoniji zelo opazen. Podobnih srečanj z makedonskimi arhivskimi delavci si še želimo in smo jih povabili v Ljubljano, da bi nadaljevali z razgovori o kompleksni problematiki arhivske službe.

STOLETNICA ARHIVA V PIRANU

Maks Furlan

Piran je imel veseskozi skoraj največje razumevanje in posluš za kulturno ustvarjanje, saj se v njem že v trinajstem stoletju omenjajo učitelji, šole in ustanovitev bolnišnice, pozneje, v štirinajstem in petnajstem stoletju pa zdravniki, pisatelji in znanstveniki in drugi. Uprava mesta Piran je varno hranila arhivalije, vse dokler ni zaradi naraščanja gradiva nastala prostorska stiska. Pogoste selitve gradiva zaradi pomanjkanja prostora (občinska palača, casino, sodna palača, Pomorski muzej, bivši frančiškanski samostan) so zapustile na arhivalijah precejšnje poškodbe. Zato bomo morali večino gradiva, ki ga je zob časa poškodoval in ki je še nerestavrirano, v prihodnje restavrirati.

Piranski arhiv spada med najstarejše arhive v Jugoslaviji in je najstarejši arhiv v Sloveniji. Letos smo slavili njegovo stoletnico. Leta 1877 ga je ustanovila občina pod nazivom Archivio civico antico (stari mestni arhiv). Arhiv je bil spočetka oddelek takratne mestne knjižnice, v kateri je delal bibliotekar in prvi arhivar grof Stefano Rota, za njim pa je leta 1891 bil za knjižničarja in arhivarja imenovan profesor Domenico Watta. Po zaslugi bibliotekarja in takratnega učitelja D. Petronia je ostal 1940 arhiv v Piranu, medtem ko so bili drugi zgodovinski arhivi Istre skoraj v celoti odpeljani v Italijo. Leta 1954 je arhiv prišel v sestav tedaj ustanovljenega mestnega muzeja (kasneje Pomorskega muzeja), dokler ni občinski ljudski odbor Piran ustanovil samostojnega Mestnega arhiva (28. oktobra 1955). Ta pa se je zaradi nove zakonodaje in boljše

organiziranosti dela s sklepom obeh delovnih skupnosti in skupščine občine Piran z dne 10. januarja 1974 priključil Pokrajinskemu arhivu Koper.

Takoj po spojitvi s koprskim arhivom je zaradi vedno večjih prostorskih potreb arhiv pričel z adaptacijo bivšega frančiškanskega samostana, pomembnega kulturnega spomenika. V samostanu so sedaj urejeni skladiščni in delovni prostori, možno pa je v njem prirejati tudi občasne in manj obsežne arhivske razstave.

V piranskem arhivu je 1300 tm gradiva, preko 2000 tm pa ga čaka na registraturah za prevzem. Na območju piranske občine je namreč trenutno 99 ustvarjalcev oziroma imetnikov arhivskega in registraturnega gradiva. V fondu stare občine Piran, ki sega od leta 1173 do 1800, je ohranjenih in urejenih 1800 pergamentnih listin, 172 dukalov in blizu 10.000 testamentov. Zraven so še številne notarske, viceodomske, kathaverske in komorniške knjige, statuti in drugi kodeksi. Mnogo obsežnejši pa je drugi fond občine Piran za obdobje 1800 do 1960, ki ga je arhiv prevzel šele pred dvema leti v povsem neurejenem stanju in ga pravkar ureja. V Piranu najdemo še zanimive fonde, kot so: solni konzorcij, ki v 126 knjigah in 45 fasciklih zajema obdobje od leta 1375 do 1913, razne bratovščine in šole, fonde raznih podjetij, kot so Jadranka, Ribič, Napredek, Zavod za raziskovanje morja, Ladjedelnica 2. oktober, rudnik Sečovlje, Krog Sečovlje, Mestna knjižnica itd. Letos pa bo od Pomorskega muzeja Sergej Mašera Piran preselil tudi fond Giuseppe Tartini. Arhiv hrani tudi fragmente fondov raznih privatnikov, arhivalije znanih družin, živčih v Piranu v 19. in 20. stoletju. Razpolaga tudi s 500 knjižnimi enotami strokovne literature.

Najstarejše in najdragocenejše dokumente smo mikrofilmali, restavrirali in konservirali, vse drugo gradivo pa primemo in v skladu z obstoječo zakonodajo zavarovali;

trenutno predstavlja največji problem pridobitev novih skladiščnih površin in še nekaj strokovnih sodelavcev.

TEČAJ ZA ARHIVSKE DELAVCE V REGISTRATURI

Kristina Šampeti

Zgodovinski arhiv v Ptujju pokriva dve občini, in sicer Ptuj in Ormož. Na tem področju so številne organizacije združenega dela, ustanove in privatne osebe, pri katerih nastaja registraturno gradivo. Pri nekaterih organizacijah združenega dela imajo za nastajajoče registraturno gradivo ustrezne prostore in tudi kader, pri drugih eno od obojega ali pa nobenega. Največja težava je pri kadrih. Vprašanje je, kako najti ustrezen kader, kajti neke splošne šole za take delavce ni. Vsakemu, ki pride v arhiv, je potrebno pomagati oziroma mu svetovati ustrezno literaturo, ki mu bo nudila osnove za tehnično in vsebinsko čuvanje in urejanje registraturnega gradiva. Potrebna je tudi pomoč na samem terenu.

Zgodovinski arhiv v Ptujju je bil mnenja, da bi bilo najbolje sklicati vse, ki delajo po arhivih, in še posebej vse tiste, ki so odgovorni zanje (največkrat računovodje, tajniki ali pa sekretarji). Pripravili smo seminar, na katerem smo želeli na dojemljiv način dati osnovne napotke za varstvo in za izločevanje nepotrebne registraturnega gradiva. Seminar je poleg izobraževanja želel popularizirati arhivsko dejavnost in sam arhiv.

Potek seminarja.

Vsem prizadežim smo poslali okrožnico in anketni list. Z anketo smo hoteli ugotoviti, kdo je odgovoren za arhiv, če obstajajo ustrezni pravilniki o varstvu gradiva in dokumentacija o izločanju. Nato smo poslali vabila z datumom pričetka seminarja in dnevnim redom. Tečaj je potekal od 21. do 30. 3. 1977 od 8. do 13. ure. En dan

seminarja je bil rezerviran še za zamudnike in en dan za arhivske delavce na področju občine Ormož.

Temе seminarja.

– Uvodno predavanje je bila informacija o arhivih nasploh, o registraturnem in predvsem arhivskem gradivu, o upravičenosti obstoja arhivov in uporabnosti gradiva. Sledilo je nekaj podatkov o našem arhivu in njegovih fondih ter arhivska zakonodaja.

– Odbiranje arhivskega in izločevanje nepomembnega registraturnega gradiva. Govor je bil o vnaprejšnjih izločitvenih seznamih, o izločevanju ali škartiranju, o izvršilnih izločitvenih seznamih in o uničevanju izločenega gradiva. Nekaj primerov izločitvenih seznamov je bilo na voljo.

– Materialno varstvo arhivskega gradiva. Govorilo se je o prostornih, opremljenih in varstvu arhivskega gradiva. Temu predavanju je sledil ogled arhivskih skladišč, opreme in varnostnih naprav ter nekaterih arhivskih fondov.

Vsa predavanja so bila razmnožena in na voljo udeležencem.

Udeležba.

Na anketo, ki smo jo poslali 167 TOZD-om, je odgovorilo 67 TOZD-ov. Samega seminarja se je udeležilo 59 ljudi. V nekaj primerih ima arhiv le sestavljena organizacija združenega dela, ne pa vsak TOZD posebej. Udeleženci seminarja so z zanimanjem spremljali naša predavanja in tudi sami sodelovali. Vse pestijo v glavnem trije problemi, in sicer pomanjkanje prostorov in opreme, premajhno razumevanje vodstvenih kadrov za arhiv in neizdelani vnaprejšnji izločitveni seznam.

Obisk in zanimanje sta pokazala, da je seminar bil nujno potreben. Zavedamo pa se, da tu ne smemo ostati, da bo čim prej moral slediti poglobljen in razširjen seminar.

RAZSTAVA „PIRAN V OHRANJENI IN ZAPISANI BESEDI“

Maks Furlan

Pokrajinski arhiv Koper, kamor spadajo tudi piranske arhivalije, že dalj časa skrbi za čim širšo uporabo arhivskega gradiva. Ker pa ima za preučevanje gradiva premalo lastnega strokovnega kadra, se poslužuje različnih drugih oblik za predstavitev tega dela kulturne dediščine širši javnosti. Zato ima v svojem programu tudi občasne in stalne razstave v sklopu akcije „Sprehod skozi čas“. Take razstave je imel Pokrajinski arhiv Koper že pred leti v občini Koper in Piran, nato spet v Kopru, letos pa kar dve občinski, in to v Ilirski Bistrici in Piranu. Trenutno pa je že v pripravi ena največjih razstav „Razvoj ljudske oblasti na Primorskem“, ki bo zajela deset primorskih občin in vsa tri območja zamejskih Slovencev v Italiji.

Da bi s piransko kulturno dediščino, v kateri najdemo najstarejše arhivalije pri nas, vsaj okvirno seznanili čim

širši krog občanov, je Pokrajinski arhiv Koper pripravil razstavo „Piran v ohranjeni in zapisani besedi“, ki je bila odprta ob občinskem prazniku, posvečena pa stoletnici ustanovitve Mestnega arhiva Piran. V sedanjih prostorih arhiva, to je v bivšem frančiškanskem samostanu v Piranu, je bilo razstavljenih 55 originalnih arhivalij. V treh tednih si je razstavo ogledalo prek 1500 obiskovalcev, kar je za Piran v mesecu oktobru prav gotovo veliko. Obiskovalci so prihajali predvsem iz osnovnih sindikalnih organizacij in iz šol, saj so bile po dogovoru z občinskim sindikalnim svetom vse delavske in šolske sredine še posebej vabljene k ogledu. Obiskovalcem je bilo nudeno brezplačno vodstvo po razstavi.

Razstava je bila dobro ocenjena, kljub temu, da so Pokrajinski arhiv Koper pri izboru arhivalij in izdaji kataloga močno omejevali razpoložljivi prostori in finančna sredstva. Ni bilo ravno lahko izbrati teh 55 dokumentov za razstavo in z njimi prikazati osem stoletij dolg gospodarski, kulturni in socialni razvoj Pirana.

Izvirni dokumenti so bili razstavljeni tri tedne, nato pa nadomeščeni s fotokopijami v obliki stalne razstave.

ocene, poročila o publikacijah

LEXIKON ARCHIVWESEN DER DDR. HERAUSGEGEBEN VON DER STAATLICHEN ARCHIVVERWALTUNG DES MINISTERIUM DES INNERN DER DDR, BERLIN 1977, 2. PREGLEDANA IZDAJA, 320 STRANI

Ema Umek

Državna arhivska uprava je izdala drugo pregledano izdajo Leksikona glede na novo odredbo o državnem arhivarstvu 11. 3. 1977, in njeno izvajanje ter novo literaturo. Namen leksikona je seznaniti njegove uporabnike z arhivsko terminologijo v leksikalni obliki. Leksikon hitro informira in daje pregled literature za vsako arhivsko opravilo ter je zelo dober pripomoček za spoznavanje arhivske teorije in prakse v NDR. Upošteva tudi glavne pojme iz bibliotekarstva, muzeologije, informatike, dokumentacije, zgodovinskih pomožnih ved, konservacije, restavracije in reproduciranja gradiva, kolikor so v zvezi z arhivskim delom. Leksikon je namenjen ne le arhivarjem

in drugim delavcem v arhivih, ampak tudi uporabnikom arhivskega gradiva in vodjem državnih organov, podjetij in družbenih organizacij za poznavanje problematike hranjenja registraturnega in arhivskega gradiva. Pri sestavi leksikona je sodelovalo več kot petdeset arhivarjev in znanstvenikov, vodja redakcije je bil Eberhard Schetelich.

Večino leksikona obsegajo gesla, ki imajo kratko definicijo pojma, nato širšo razlago in navedbo literature, ki je omejena na izdaje v NDR oziroma na ustrezne osnove in smernice, ki jih izdaja državna arhivska uprava. Gesla so razvrščena abecedno. Na koncu knjige je seznam pojmov, razvrščenih v naslednje skupine: strokovno-znanstvene podlage in odnosi (osnovni pojmi arhivistike, zgodovinskih pomožnih ved in sorodnih znanosti), dokumentarna vsebina arhiva (dokument, registraturno gradivo, arhivsko gradivo, zbirke), funkcija in organizacija arhivarstva, delo v registraturah, delovni procesi v arhivu. Na koncu je leksikonu dodano še abecedno kazalo vseh terminov.

VODNIK PO ŽUPNIJSKIH ARHIVIH NA OBMOČJU SR SLOVENIJE

Serija: Vodniki, 2. zvezek

Skupnost arhivov Slovenije, Ljubljana 1975 (1977), 1. in II. del

France Štukl

Malo pozno, vendar ne prepozno, je aprila 1977 izšel z letnico 1975 drugi zvezek serije Vodniki, Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije (izdala Skupnost arhivov Slovenije, v Ljubljani 1975). Vodnik je izšel v dveh delih.

Popise župnijskih arhivov so opravili: Arhiv SR Slovenije, Pokrajinski arhiv Maribor, Škofijski arhiv Koper, Zgodovinski arhiv Celje, Zgodovinski arhiv Ljubljana in Zgodovinski arhiv Ptuj. Uvod sta napisala in knjigo uredila že iz prve serije znana in prizadevna Ema Umek in Janez Kos.

Pričujoča publikacija je zorela že pri popisu matičnih knjig, saj bi bilo ob obiskih po župniških prav škoda spregledati ponekod bogate župnijske arhive.

Iz razlage uporabe vodnika je razvidno, da je ureditev publikacije vodilo delo samo. Oba zvezka sta urejena po abecednem redu župnij v okviru pri nas delujočih verskih skupnosti. Imenu župnije oziroma duhovnije slede ustanovitvene letnice in popoln poštni naslov. Kot prva kategorija gradiva so vzete knjige, slede spisi, listine, fotografije in načrti. Pri vsaki skupini je navedeno še gradivo v drugih arhivih. Citati tega gradiva so vzeti iz Vodnika po arhivih Slovenije ali Splošnega pregleda fondov Državnega arhiva LR Slovenije. Med knjigami se citirajo predvsem kronike, statusi animarum, bratovščinske knjige, blagajniške in druge računске knjige. Citira se časovno razdobje

in število knjig. Če gre v eni knjigi za različne vsebinske vpise, je to iz popisa razvidno.

Evidentiranje spisov je bilo o težavnejše, ker gre v večini primerov za neurejeno gradivo. Citirani so po kategorijah, npr. pogodbe, računi, dopisi, poročni spisi itd., in omejeni z letnicami. Navedena je tudi metraž spisov. Pri listinah sta citirana najprej leto in datum, nakar sledi kratka vsebina listine. Pri načrtih so poleg datuma navedeni še avtorji, če so bili odkriti. Manj doslednosti je pri navajanju fotografij.

V drugem delu vodnika slede za rimokatoliškimi župnijami od črke S naprej še druge veroizpovedi in podatki o drugih ustvarjalcih v župnijskih arhivih, o občinah, šolah, društvih itd. Ob koncu sledi seznam krajev in oseb.

Naslednje misli naj ne izzvene kot kritika, ampak kot zapažanja nearhivskega bralca te knjige. Mogoče bodo druge uporabnike tega gradiva motile naslednje ugotovitve. Iz razporeditve in naslova župnij ni vedno razvidna škofijska organizacija župnij, ki pa jo je včasih prav dobro poznati. Ob naslovu župnije bi lahko bila kratica, v katero škofijo župnija spada. Naslonili bi se lahko na zadnji veljavni „šematizem“ ali knjigo Cerkev na Slovenskem, čeprav so se razmere v zadnjem času spremenile, saj smo dobili novo koprsko škofijo. Za nearhivskega bralca bi bilo bolje, če bi se izognili citatom iz Vodnika po arhivih Slovenije, ki v citatu o lokaciji gradiva ne pove nič, in moramo tako nujno povezovati obe publikaciji.

Pri župnijah, ki so bile v preteklosti deležne monografske obdelave, bi bilo treba te publikacije navesti, posebno če gre za starejše knjige, ki spadajo že med vires in citirajo včasih ne več ohranjeno gradivo. Za nearhivskega uporabnika je nerazumljiv marsikateri termin, posebno med kategorijo knjig. Take izraze bi kazalo na koncu knjige razložiti. Nedoslednosti pri navajanju gradiva pa izvirajo,

kot avtorja sama navajata v uvodu, „iz stanja urejenosti župnijskih arhivov, zato so tudi kvaliteta in podrobnost popisa različni.“

Bolj zaskrbljujoča je ugotovitev avtorjev, da je Nadškofijski arhiv v Ljubljani sklenil zbrati pri sebi vse gradivo iz župnij do leta 1920. Mislim, da ti prevzemi že potekajo, vprašanje pa je, koliko dosledno se prevzemi izvajajo, posebno pri spisovnem materialu, in ali bo moč Nadškofijskemu arhivu v doglednem času dati prevzeto

gradivo v uporabo. Verjetno se bo na tem mestu Vodnik za nekaj časa skalil. Nujno pa mu bo moral slediti vodnik po Nadškofijskem arhivu.

Nerazumljiva je naklada Vodnika v 300 izvodih. Arhivisti smo sami krivi, da se naša stroka nikakor ne more popularizirati. Še nekaj kilogramov papirja stvari ne bi v taki meri podražilo. Morali bomo zagrabiti širše in ponuditi naše blago tudi drugim uporabnikom zunaj arhivov in ozkih znanstvenih institucij.

KANCELARIJSKO POSLOVANJE U SVJETLU ARHIVSKIH PROPISA, SARAJEVO 1976

Vladimir Kološa

V naši republici že dlje časa pogrešamo ustrezen priročnik, ki bi bil v pomoč delavcem, zadolženim za arhive organov, organizacij združenega dela in drugih organizacij, predvsem pa arhivarjem, pri opravljanju njihovih nalog. Zato je potrebno opozoriti vse, ki jih ta tematika zanima, na priročnik, ki ga je izdalo Društvo arhivskih radnika BiH, saj je kljub temu, da je pisan za razmere v BiH, v določeni meri uporaben tudi pri nas.

Priročnik ima dva dela. V prvem delu so v kratkih sestavljenih obdelani osnovni pojmi in naloge, s katerimi se morajo seznaniti arhivarji v operativi.

Vladan Savić je avtor poglavja Naloge arhivov pri zaščiti arhivskega in registraturnega gradiva. Na začetku na kratko opiše začetke arhivske službe na jugoslovanskih tleh in poda kratek pregled zvezne arhivske zakonodaje po osvoboditvi, nato pa pregled republiške arhivske zakonodaje s kratko vsebinsko razlago. Glede na namen priročnika se ne spušča širše v opis dejavnosti arhivskih zavodov, ampak se dotakne le nalog arhivov pri zaščiti registraturnega in arhivskega gradiva.

Ismet Gušić je napisal poglavje Registraturno poslovanje delovnih in drugih organizacij, arhiviranje in hranjenje registraturnega materiala. V uvodu predstavi naloge in funkcije administracije z več različnih vidikov: glede na področje delovanja, glede na različne naloge itn. Nato se nekoliko pomudi pri razlagi funkcije registrature (operativnega arhiva) in njenih nalog, opiše vrste arhivskega gradiva, ki ga z različnih vidikov deli na originalne in kopije, na tipsko in specifično gradivo ter na konvencionalno in nekonvencionalno gradivo. Sledi razlaga pojmov tipskega registraturnega in arhivskega gradiva, ki ga deli na splošne, posebne in računovodske spise. Obdela tudi nekatere specifične vrste registraturnega in arhivskega gradiva glede na področja družbenih dejavnosti (vzgoja in izobraževanje, socialne in zdravstvene ustanove, pravosodje) ter posebej tehnično arhivsko gradivo (tehnične risbe, proračuni, grafikoni, fotografije, kartografski material itn.).

Nato avtor uvaja več sistemov klasifikacije registraturnega materiala in arhivskega gradiva ter pojasnjuje metodologijo pisarniškega poslovanja, predvsem z vidikov, ki so skupni tako organom uprave kot organizacijam združenega dela ter drugim organizacijam in skupnostim. Tu gre predvsem za sprejemanje in izdajanje pošte, za sisteme evidentiranja in odlaganja pošte in za sisteme odlaganja spisov. Metodologija pisarniškega poslovanja je ponazorjena s prilogami, ki zaključujejo to poglavje (sestava delovnega protokola, arhivske knjige itn.).

Za izdelavo seznamov kategorij registraturnega materiala z roki hranjenja in za njihovo uvajanje v praksi podaja navodila Enilija Jovanović. V prvem delu prikaže potrebo po izdelavi seznamov, razvoj koncepcije seznamov do današnje oblike in zakonske predpise, na podlagi katerih se sezname izdelujejo, v drugem tehnična navodila za izdelavo in uporabo seznamov, tretji del pa predstavlja priloga, v kateri je podan načrt klasifikacijskih (arhivskih) znakov.

Probleme odbiranja arhivskega gradiva za trajno hranjenje, izločanja registraturnega materiala in postopka primopredaje arhivskega gradiva z več strani osvetljuje Vlado Babić. Opozarja na tovrstno zakonodajo, posebno pa na pogoje za izvajanje te operacije (predvsem mora biti izdelan seznam kategorij registraturnega materiala z roki hranjenja!), navaja ves bistveni material, ki ga arhivska zakonodaja šteje za arhivsko gradivo in ga je kot takega potrebno trajno hraniti. Drugi del sestavka tvorijo priloge: obrazec za izločitev registraturnega materiala brez vrednosti, vzorec popisa registraturnega materiala, ki se predlaga za izločitev, vzorec zapisnika o izvršenem pregledu registraturnega materiala brez vrednosti, ki se predlaga za uničenje, in vzorec zapisnika o primopredaji arhivskega gradiva.

V drugem delu priročnika so objavljeni orientacijski sezname kategorij registraturnega materiala z roki hranjenja za sodne organe, za organizacije združenega dela s področja gospodarstva, za družbenopolitične organizacije in za področje družbenih služb ter republiška arhivska zakonodaja (zakon o arhivskem gradivu in arhivski službi, navodila za odbiranje in primopredajo arhivskega gradiva ter za vodenje arhivske knjige).

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

novе pridobitve slovenskih arhivov v letu 1976

Arhiv SR Slovenije

Knjige dohodkov deželno knezijskih uradov na Kranjskem, urbarji (25 knjig), vmjeno iz avstrijskih arhivov na podlagi arhivske konvencije

Pisarna za zasledeno ozemlje (1919, 0,01 tm)

Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani (1881, 1 fasc.)

Direkcija državnih železnic v Ljubljani (1930, 0,01 tm)

Ginekološka klinika v Ljubljani (1837–1946, 36 tm)

Graščina Turn pod Novim Gradom (0,40 tm)

Okrajna posojilnica Litija r. z. z. o. z. (1894–1947, 2,40 tm)

Hranilnica in posojilnica v Šmartnem pri Litiji r. z. z. n. z. (1906–1945, 0,15 tm)

Kolo jugoslovanskih sester v Ljubljani (0,75 tm)

Jugoslovansko-češkoslovaška liga v Ljubljani (0,70 tm)

Društvo za kulturno sodelovanje z ZSSR v Ljubljani (1945–1948, 0,35 tm)

Mara Bučar-Lamutova, slovenska pesnica, depozit Brede Lamut-Stoviček iz Ljubljane

Gašper pater Benvenut Chrobath, depozit ing. Toussainta Levičnika iz Zagreba

Tomž Einspieler, sodni svetnik (2 fasc., 0,25 tm)

Dr. Marjan Foerster, filmski delavec (161 filmskih zapisov, 0,02 tm), dar Amalije Bobič iz Ljubljane

Dr. Josip Kosler (1 mapa, 0,05 tm)

Dr. Avgust Levičnik, zdravnik (2 arhivski škatli), dar ing. Toussainta Levičnika iz Zagreba

Dr. Alfonz Levičnik, duhovnik (6 arhivskih škatel), dar ing. Toussainta Levičnika iz Zagreba

Janez Murnik, odvetnik (1 fasc. pravnih spisov)

Janko N. Rogelj, ameriški izseljenec (1939–1952, 35 map) depozit Slovenske izseljeniške matice v Ljubljani

Ing. Rudolf Škof (1 mapa 0,05 tm)

Rodbina Tavčar iz Vodice pri Ljubljani (16. stol. – 1900, 0,95 tm) deloma dar Marije Tavčar iz Vodice pri Ljubljani

Dr. Lovro Toman, odvetnik (2 tm pravnih spisov)

Listine (1506–1742, 17 komadov)

Filmi produkcije Triglav-filma oz. Viba-filma v Ljubljani (80 škatel)

Vedute (17 komadov), razglednice (431 komadov)

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Občina Domžale (1886–1941, 0,60 tm)

Občina Lukovica (1934–1940, 0,10 tm)

Občina Bistričica (1910–1934, 0,10 tm)

Občina Kamnik (1837–1944, 2,50 tm)

Občina Kamniška Bistrica (1934–1945, 0,15 tm)

Občina Mekinje (1899–1934, 0,15 tm)

Občina Nevlje (1918–1938, 0,10 tm)

Občina Paloviče (1913–1938, 0,10 tm)

Občina Podgorje (1913–1935, 0,10 tm)

Občina Šmartno v Tuhinjski dolini (1912–1931, 0,10 tm)

Občina Trinjice (1931–1935, 0,05 tm)

Občina Borovnica (1867–1945, 4 tm)

Občina Preserje (1901–1945, 0,20 tm)

Krajevno narodnoosvobodilni odbor Bevke (1945–1946, 0,10 tm)

KLO Blagovica (1948–1953, 0,40 tm)

KLO Dob (1948–1952, 0,10 tm)

KLO Homec (1945–1952, 0,30 tm)

KLO Ivan (1951–1952, 0,10 tm)

KLO Jarše (1951–1953, 0,10 tm)

KLO Krašče (1945–1951, 0,10 tm)

KLO Krčina (1951–1952, 0,10 tm)

KLO Lukovica (1945–1952, 0,10 tm)

KLO Moravče (1945–1953, 0,20 tm)

KLO Peče (1945–1951, 0,10 tm)

KLO Radomlje (1945–1952, 0,30 tm)

KLO Šmarca (1946–1949, 0,10 tm)

KLO Trojane (1945–1951, 0,50 tm)

KLO Vrhpolje (1946–1952, 0,10 tm)

KLO Borovnica (1945–1952, 1,20 tm)

KLO Rakitna (1945–1952, 0,10 tm)

KLO Kamnik (1945–1952, 0,10 tm)

KLO Dražica (1945–1952, 0,10 tm)

KLO Breg (1945–1952, 0,10 tm)

KLO Preserje (1945–1952, 0,05 tm)

KLO Podpeč (1945–1952, 0,10 tm)

KLO Stara Vrhnika (1945–1952, 0,40 tm)

KLO Blatna Brezovica (1945–1952, 0,40 tm)

KLO Drenov grič-Ligojno (1945–1952, 0,30 tm)

KLO Podlipa (1945–1952, 0,30 tm)

KLO Verd (1945–1952, 0,10 tm)

KLO Zaplana (1945–1952, 0,20 tm)

KLO Vrhnika (1945–1952, 2 tm)

ObLO Blagovica (1952–1955, 0,50 tm)

ObLO Lukovica (1952–1955, 0,60 tm)

ObLO Mengeš (1953–1955, 2,90 tm)

ObLO Moravče (1952–1955, 5,10 tm)

ObLO Radomlje (1952–1955, 0,60 tm)

ObLO Trojane (1953–1955, 0,20 tm)

ObLO Domžale in SO Domžale (120 tm)

ObLO Podpeč–Preserje (1952–1955, 0,70 tm)

ObLO Vrhnika (1952–1955, 2,70 tm)

ObLO Borovnica (1952–1955, 15 tm)

MLO Domžale (1945–1953, 2 tm)

Ljudski odbor mestne občine Domžale (1952–1955, 3,50 tm)

Ljudski odbor mestne občine Vrhnika (1952–1955, 2,70 tm)

SO Škofja Loka (1964–1966, 29 tm)

OLO Kranj (1945–1963, 18 tm)

OLO Kamnik (1945–1952, 35 tm)

Občinski sodnik za prekrške Kranj (1961–1974, 15 tm)

Občinski sodnik za prekrške Domžale (1955–1962, 0,40 tm)

Vaški odbor OF Borovnica (1949–1953, 0,10 tm)

Terenski odbor OF Borovnica (1945–1949, 0,10 tm)

MOOF – SZDL Škofja Loka (1951–1956, 0,01 tm)

Mestni sindikalni svet Škofja Loka (1946–1947, 0,01 tm)

Sindikat prosvetnih delavcev Škofja Loka (1946–1951, 0,20 tm)

Četrta Center ZMS Ljubljana (1945–1946, 1 tm)

OO ZKS Lukovica (1950–1955, 0,10 tm)

Odbor ZB NOV Škofja Loka (1947–1969, 1,80 tm)
Odbor ZB NOV Železniki (1947–1961, 0,40 tm)
Odbor ZVVI Škofja Loka (1947–1966, 0,60 tm)
Industrija kovinske opreme in strojev IKOS Kranj (1938–1969, 8 tm)
Tovarna čipk, vezenin in konfekcije Vezenina Bled (1924–1968, 5 tm)
Šešir Škofja Loka (1944–1973, 0,30 tm)
Tiskarna TRILOS (1944, 0,01 tm)
Obrtno podjetje Slamnik Mengeš (1907–1955, 1 tm)
Čevljarstva delavnica Borovnica (1951–1952, 0,10 tm)
Krajevno obrtno podjetje Mesarija Borovnica (1950–1954, 0,10 tm)
Kraj. obrtno podj. Krojačnica Borovnica (1950–1952, 0,10 tm)
Uprava stanovanjskih zgradb Remont Borovnica (1950–1951, 0,10 tm)
Otroška restavracija Vrhnika (1950–1953, 0,10 tm)
Sirska zadruga Stara Fužina (1883–1941, 2 tm)
Kmetijska zadruga Stara Fužina (1950–1961, 1,50 tm)
Kmetijska zadruga Borovnica (1950–1951, 0,10 tm)
Kmetijska zadruga Preserje (1948, 0,10 tm)
Zdravstveno okrožje Škofja Loka (1905, 0,01 tm)
Socialno-zdravstveni odsek Borovnica (1946–1950, 0,10 tm)
Krajevni šolski odbor svet Škofja Loka (1823–1941, 0,70 tm)
Delavska univerza Tržič (1964–1967, 0,10 tm)
Obrtno nadaljevalna šola Škofja Loka (1889–1962, 0,50 tm)
Zasebna dekliška narodna šola pri uršulinkah. Škofja Loka (1929–1941, 0,05 tm)
OŠ Sveti Ožbolt nad Škofjo Loko (1945–1956, 0,10 tm)
OŠ Žabnica (1945–1949, 0,01 tm)
OŠ Škofja Loka (1826–1962, 8 tm)
Državna ljudska šola Tržič (1933–1941, 0,20 tm)
Državna osnovna šola Tržič (1945–1953, 0,20 tm)
OŠ Venclja Perka (1865–1947, 0,60 tm)

OŠ Kočevje (1871–1900, 0,30 tm)
OŠ Andreja Praprotnika Ljubljana (1855–1940, 2 tm)
OŠ Ježica (1869–1967, 2,50 tm)
Telovadni odsek Orlov Domžale (1909–1922, 0,10 tm)
Planinsko društvo Škofja Loka (1925–1930, 0,01 tm)
Mladi junaki – Savez trezne mladine (1920–1938, 0,04 tm)
Občinska gasilska zveza Gorenja vas (1950–1959, 0,20 tm)
Gasilska župa Škofja Loka (1911–1940, 0,30 tm)
Poklicna gasilska enota Škofja Loka (1962–1964, 0,10 tm)
Gasilsko društvo Škofja Loka (1957–1962, 1,70 tm)
Podružnica obrtnega društva Škofja Loka (1919–1920, 0,001 tm)
Društvo upokojencev Škofja Loka (1942–1972, 0,50 tm)
Sadjarsko in vrtnarsko društvo Šk. Loka (1932–1937, 0,01 tm)
Jugoslovansko učiteljsko združenje Šk. Loka (1933–1936, 0,02 tm)
Alojzij Potočnik – Ljubljana (0,50 tm)
Miha Jenko – Ljubljana (1924–1944, 0,05 tm)
Lojze Kmetič – Škofja Loka (1898–1973, 0,02 tm)
Hišne arhivalije „pri Alešu“ na Lontrgu, Škofja loka (1862–1873, 0,001 tm)

Pokrajinski arhiv Maribor

Zavod za urbanizem (gradbeno gradivo za območje Maribora pa 1880, 82,40 tm)
Tehnogradnje, Maribor (v stečaju, 2 tm)
Mestni svet Maribor (12 tm)
Meščanska šola Gornja Radgona (1938–1941)
Nižja gimnazija Gornja Radgona (1945–1958)
Obrtna šola Gornja Radgona (po 1945)

bibliografija arhivskih delavcev za leto 1976

Marjeta ČAMPA

Sodelavci Partizanskega dnevnika 1943–1945, Glas XXIX, 20/1–1976, štev. 5, str. 3.

Pomagajte nam razvozlati ilegalna imena sodelavcev Partizanskega dnevnika 1943–1945, Primorski dnevnik XXXII, 25/1-1976, štev. 21, str. 5.

Spomnite se! Neznani sodelavci Partizanskega dnevnika 1943–1945, Primorske novice XXX, 6/2-1976, str. 8.

Iz zgodovine kranjske gimnazije (1810–1976), Glas XXIX, 16/4-1976, štev. 30, 32, 35, 37, 39, 41, 43.

Beno Zupančič, Delavci in kultura, Ljubljana, Komunist 1975 (149 strani), Organizacija in Kadri, V, 1976, štev. 9, str. 825–826.

Marija OBLAK-ČARNI

O iskanju in uporabljanju virov in literature o okupacijskih sistemih in NOB v Sloveniji za leto 1941, Mladina, 21/10-1976, str. 15.

Nacionalni in socialni programi pri Slovencih od 1848–1950 (Razstava Arhiva SR Slovenije), Kronika 1976, štev. 1, str. 54–56.

Marija OBLAK-ČARNI in Ema UMEK

Osnovi organizacije stručnog rada u arhivima SFRJ, Priština, 1976. Osmi kongres arhivskih radnika Jugoslavije. Izdalo Arhivsko društvo Slovenije. 23 str. + 22 str. prilog.

Marjan DRNOVŠEK

Zahteve tobačnih delavcev 1905. leta, Harman, glasilo Tobalne tovarne Ljubljana, XIX, št. 7./, 1976.

Kongres arhivskih delavcev Jugoslavije, Naši razgledi, XXV, 1976, štev. 23, str. 62.

Metka GOMBAČ

Ob izidu 30. letnika Zgodovinskega časopisa, Primorski dnevnik, XXXII, 24/10-1976, str. 5.

Slovenska Istra v boju za svobodo (prispevki in gradivo za krajevno zgodovino), Koper 1975, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, XXIV, 1976, št. 3, str. 193.

Peter KLASINC

Elektrifikacija mesta Ptuja, Tednik 22/1-1976, št. 3; 29/1-1976, št. 4; 5/2-1976, št. 5; 26/2-1976, št. 8; 4/3-1976, št. 9.

Pred razstavo Ormož in okolica na starih podobah in slikah, Tednik, 5/2-1976, št. 5.

Janez KOPAČ

Upravna razdelitev Gorenjske v razdobju od leta 1849/50 do leta 1941, Snovanja, 1976, št. 6, str. 91–92.

Janez KOS

Kranjske deželne elektrarne, Zgodovinski časopis, XXX, 1976, zv. 1–2, str. 79–144.

Dokumenti z razstave Arhiva SR Slovenije, Delavska enotnost, 23/4-1976, št. 16, str. 9; 30/4-1976, št. 17, str. 9.

Krajevni leksikon Slovenije III, Ljubljana 1976 (opisi krajev: Birna vas, Babrijele, Goveji dol, Kamnica, Kolutrje, Krmelj, Mali Cirk, Roženberk, Spodnje Vodale, Svinjsko, Šentjanž, Škovec, Telčice, Tržišče, Veliki Cirk).

Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1976 (ponatis) (135 gesel).

Antoša LESKOVEC

Tovarna svinčevega belila v Selnici ob Dravi, Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta, št. 11, 1975, str. 44–47.

Jože MLINARIČ

Gradivo za zgodovino Maribora II, Maribor 1976.

Peter RIBNIKAR

Slovenske podložniške prisege patrimonialnega sodišča Bled, Ljubljana 1976, 102 strani + 10 strani prilog.

Majda SMOLE

Zgodovina arhivistike in arhivske službe, Ljubljana 1976, 172 str. + 2 priloge.

Kristina ŠAMPERL

Nekaj besed o razstavi v Ormožu in njenih obiskovalcih, Tednik, 26/2-1976, št. 8.

Bogdan Bogdanović – spominska obeležja, Tednik, 27/5-1976, št. 21.

Baročna ograja okoli gradu Domava je oživeła, Tednik, 10/6-1976, št. 23.

20. oktober – dan arhivov, Tednik, 21/10-1976, št. 42.

Osmi kongres arhivskih delavcev v Prištini, Tednik, 4/11-1976, št. 44.

Človek, delo, kultura (predstavitev in razčlenitev razstave ob tednu Komunistov), Tednik, 18/11-1976, št. 46.

Franc ŠTUKL

O naši zgodovini lahko veliko izvemo v škofjeloškem arhivu, Bilten Indok centra v občini Škofja Loka, 1976, št. 2, str. 16–17.

Drobne zanimivosti iz arhivov, Loški razgledi, XXIII, 1976, str. 347.

Sto let gasilstva v Škofji Loki, 1876–1976, Loški razgledi, XXIII, 1976, str. 128–146.

Ema UMEK

Dokumenti z razstave Arhiva SR Slovenije, Delavska enotnost, 15/5-1976, št. 19, str. 9; 22/5-1976, št. 20, str. 9.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

BORIS ŽITEK

V začetku oktobra 1976 leta nas je nenadoma zapustil Boris Žitek, arhivski referent v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Rodil se je 1939 v Podgradju pri Ljutomeru v kmečki družini. Gimnazijo je dokončal v Mariboru leta 1958. Nato se je odločil za študij na Univerzi v Ljubljani, vendar se je tu kmalu stalno naselil in se zaposlil. Leta 1968 je tako prišel v takratni ljubljanski Mestni arhiv. Pri tem je bilo odločilno njegovo nagnjenje do zgodovine, s katero je na ta način navezal trajen stik in ji s svojim delom služil. Treba je še dodati, da ga je še posebej pritegovala umetnostna zgodovina in pogosto se je vračal k misli, da bi nadaljeval študij te smeri.

Delu v arhivu se je predano posvečal, saj mu ni pomenilo le sredstva za zagotavljanje materialnih pogojev, marveč tudi osebno zadovoljstvo. Pri tem sta ga odlikovali posebej še dve lastnosti; ni bil le pasiven udeleženec dela, marveč je znal vedno marsikaj koristnega predlagati, iskati boljše in trajnejše rešitve. Posebej so ga pritegovala še vprašanja v zvezi z nastajajočim arhivskim gradivom pri ustvarjalcih, kjer si je pridobil s čeprav priložnostnim delom tudi mnogo dodatnih praktičnih izkušenj. Razen tega pa je bil vedno pripravljen prijeti za delo, kjerkoli je bilo potrebno. Na podlagi širokega znanja, ki si ga je pridobil, mu je bilo v letu 1973/74 mogoče zaupati tudi

delo v enoti v Kranju, ko je bilo treba to enoto za Gorenjsko še le postaviti na noge.

Velike sposobnosti je Boris Žitek izkazoval tudi ob reševanju arhivskih tehničnih vprašanj, pa najsi je šlo za preureditve, za nabavo nove opreme ali za druga navidez drobna, za varstvo arhivov in samo delo pa še kako pomembna tehnična vprašanja. S tega področja je v jugoslovanskem strokovnem glasilu Arhivistu leta 1971 (XXI/1971, št. 1–2, stran 56–58) objavil tudi zapažen članek Opremljanje arhivskega gradiva v luči izvedene ankete, ki ima še danes polno težo. Boris Žitek je bil tudi sposoben tehnični risar. Tako so karte, diagrami, grafiki in načrti v knjigi Ljubljana 1945–1970, ki je izšla leta 1970, večinoma njegovo delo.

Z Borisom Žitkom ni izgubil arhiv le pomembnega sodelavca, marveč tudi izrednega tovariša, ki je užival v očeh vseh velik ugled. Zato ni naključje, da je postal član izvršnega odbora Republiškega odbora sindikata delavcev kulture ter član Občinskega odbora sindikata delavcev kulture občine Ljubljana-Center.

Številna so bila torej področja delovanja Borisa Žitka. Kljub temu, da mu ni bilo usojeno niti deset let delati v arhivu, pa je njegov delež pri razvoju Zgodovinskega arhiva Ljubljana zelo pomemben.

Jože Žontar

19. junija 1977 je umrla tovarišica Ema Črnologar, ki je del svojega življenja in dela posvetila tudi arhivski službi. Bila je deset let – do upokojitve leta 1969 – arhivska referentka v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, nato vrsto let v arhivu CK ZKS, vse dokler je zahrbtna bolezen ni priklenila na posteljo. Svoje delo v arhivu je opravljala vestno in predano, tako kot je vse življenje vestno izpolnjevala vse naloge, ki so ji bile naložene na delovnem mestu ali na družbenopolitičnem področju. V arhivu IZDG je sodelovala pri preurejanju, tehničnem urejanju in popisovanju arhivskega gradiva iz časa narodnoosvobodilne vojne – štaba VII. in IX. korpusa in njunihi enot, Pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko, Pokrajinskega poverjeništvu IOOF za Gorenjsko ter ostalih množičnih političnih organizacij na Gorenjskem 1941–1945, Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njih pomagačev in še pri vrsti manjših fondov in zbirk. Bila je članica Arhivskega društva za Slovenijo.

Tov. Ema se je rodila 12. aprila 1916 v Trstu v številni delavski družini. Vedno je bila ponosna na to, da je izšla iz delavske družine, ki se je preživljala z delom svojih rok in kljub preganjanju ni nikoli zatajila svoje nacionalne privrženosti. Po končani prvi svetovni vojni se je družina preselila v Škofljico pri Ljubljani. Kot izučena šivilja in pozneje tovarniška delavka je zgodaj spoznala hude socialne krivice in ponižanja. Spoznala je tudi, da se da boriti proti zatiralecem le z organiziranim in odločnim bojem. Komaj dvajsetletna je prvič okusila policijske zapore. Med fašistično okupacijo je tov. Ema prehodila trnovo pot zaveđne Slovenke. Zaradi organizirane narodnoosvobodilne dejavnosti je bila obsojena na deset let in osem mesecev zapora. Kazen je prestajala v zloglasnih zaporih Fossombrone v Italiji, odkoder se je po kapitulaciji Italije vrnila v Ljubljano izčrpana in bolna. V Ljubljani se je ponovno vključila v narodnoosvobodilno gibanje. Po osvoboditvi je vložila vse življenjske moči v obnovo porušene domovine in graditev socialistične družbe.

Marjeta Adamič

LUDVIK ZORZUT

Kdor je poznal Ludvika Zorzuta samo površno, je videl v njem morda samo priložnostnega pesnika, morda samo novinarskega poročevalca ali lokalnega etnografa in zbiratelja starih dokumentov, skratka človeka, ki se je udejstvoval na vseh mogočih področjih, nikjer pa ni bil prav posebno viden. Toda ko smo ga spremljali na njegovi zadnji poti, je bilo v množici pogrebeev, ki so prihitali od vseh strani, vendarle čutiti nekaj več. Bilo je to slovo od dela osemdesetletne zgodovine Goriške, od enega najtežjih razdobj, ki jih je preživel slovenski mejaš. Zorzut ni nikoli silit v ospredje, pa je vendarle bil prisoten skoraj pri vsem, kar so naši ljudje doživljali težkega, in prav tako ni manjkal nikoli, ko so se znova postavljali na noge.

Rojen je bil 24. avgusta 1892 v Medani. Čeprav je bil njegov oče nadučitelj, izhaja njegov rod iz kmečko-kolonske družine in vez med briškim kmetom-kolonom in Zorzutom ni bila nikoli pretkana. 1913. leta je končal nemško klasično gimnazijo v Gorici in stopil v bogoslovje, vendar mu je prva svetovna vojna bistveno spremenila načrte. Že leta 1915, v času fronte na Soči, je bil kot „avstrijkanec“ skupaj z očetom interniran v južno Italijo, kjer mu je oče umrl. Po vrnitvi k materi je skušal nadaljevati s študijem v Vidmu, toda po porazu pri Kobaridu so ga Italijani ponovno internirali; tokrat je ostal v internaciji do konca vojne. Po priključitvi Primorske k Italiji se je izselil v Jugoslavijo in živel v Mariboru do leta 1941, ko se je umaknil pred Nemci najprej v Videm pri Krškem, nato v Laško in slednjič v Ljubljano, od koder se je leta 1944 preselil v Gorico. Od maja 1945 do septembra 1947 je bil referent za arhive in kulturne vrednosti pri Okrožnem izvršnem NOO za Goriško, od 1947 do 1949 poverjenik za narodni kataster v okviru Muzeja narodne osvoboditve LRS. Leta 1949 so ga Italijani prisilili, da se je z družino izselil v Jugoslavijo. V Novi Gorici je bil od 1949 do 1950 referent za arhive pri oblastnem odboru goriške oblasti, leta 1951 je bil krajši čas pri študijski knjižnici v Novi Gorici, nato pa je bil imenovan za upravnika muzeja in arhiva. Ker do ustanovitve arhiva tedaj žal

še ni prišlo in je bil ustanovljen le Goriški muzej, je kot upravnik muzeja leta 1953 tudi dočkal upokojitev. Bil je pobudnik pri nastajanju osrednjih primorskih kulturnih ustanov in društev. Ta njegova aktivnost ga tako kot veselje do petja in igranja ni zapustila do zadnjih dni življenja. Vodil je pevski zbor in orglal v rojstni Medani in v Kanalu, kjer je prebival po upokojitvi. Kdaj je začel pesnikovati, ne vemo. S svojimi prispevki je že zelo zgodaj stopil v javnost, še kot gimnazijec v dijaškem listu Naše vaje. V počastitev njegove osemdesetletnice je 1974 izšla v Novi Gorici knjiga Zorzutovih izbranih pesmi Ptička Bregarca v redakciji Marjana Breclja, ki je sestavljal tudi bibliografijo. To je samo skromen izbor pesmi, napisanih pretežno v domačem narečju, še daleč pa ne vse, ki jih lahko zasledimo po različnih publikacijah. Nekatere med njimi je uglasbil Rado Simoniti in jih prepevajo primorski pevski zbori. Bibliografija njegovih krajših spisov in pesmi obsega preko dvajset strani. Deloma so to folkloro gradivo, ljudski motivi, deloma poročila in drugi spominski in priložnostni članki. Kdor bo podrobno raziskoval to pisano obdobje primorske zgodovine, bo moral večkrat seči tudi po Zorzutovih objavah, saj jih ima nekaj med njimi kar arhivsko vrednost.

Ohranili ga bomo v spominu kot vedrega in razgibanega tovariša, ki so se mu komaj poznala njegova visoka leta, na neštetihi prireditvah, slovesnostih in zborovanjih. Ni bil samo zabaven družabnik, temveč tudi vnet poslušalec in pogrešali bomo v prihodnjih letih njegove priložnostne verze, s katerimi je tolikokrat razveselil družbo. Med zadnjimi je napis za lastno nagrobno ploščo:

Ko mimo greš, postoj
in v duhu tudi ti z menoj
veselo pesmico zapoj –

GUBANCA V TRBILJU

Od Idrjeee cesta gor v klance hiti,
po njej gre proces'ja prijaznih ljudi.

Skoz hoste, kjer kostanj zori plemenjak,
slovenski že dihajo hribovski zrak.
Strmijo začudeni v Staro goró,
kako je zarisana v modro nebo.
In se menjájo, da lep je ta svet,
da še je naš pušclc na grudih pripet.
Pa kam jih pot pelje in kje je njih cilj?
O, glejte, sprejema jih Gornji Trbilj.
Pri tekla je vkup radovedna vsa vas.
Povejte, kdo ste? Je slovenski vaš glas?
Doni nam kot vaš čéz goró in poljane.
Rojaki smo vaši iz bele Ljubljane.
Slovenski smo mi arhivarji, čuvarji,
smo mi zgodovine pravični pismarji.
Ste vi, arhivisti, o, gostje nam mili,
pa še naše akte nam boste odkrili.
Poprej pa odkrijemo naš običaj.
Vstopite! Vzemite domači grizljaj.
Je stara navada in lepa karjanca:
za goste na mizi trbiljska gubanca.

Priložnostna pesem Ludvika Zorzuta (podpisan z L.Z. Fervidus) iz leta 1972, ko je bilo v Novi Gorici zborovanje slovenskih arhivskih delavcev. Tedaj so obiskali tudi Slovensko Benečijo. V Gornjem Trbilju jim je slovenski župnik skupno z vaščani pripravil topel sprejem in jim v vaški gostilni z orehovo potico in vinom zaželel dobrodošlico. Objavljena v Trnkovem koledarju za l. 1973.

Ljudmila Bezlaj-Krevel

ZWANZIG JAHRE DES ARCHIVVEREINS SLOWENIENS

Marija Oblak-Čami

Um die Pflege des Archivmaterials ist man auf slowenischem Gebiet schon seit Jahrhunderten bemüht, vor allem in Klöstern und Städten. Auch die im Jahre 1767 gegründete Landwirtschaftliche Gesellschaft in Ljubljana sammelte Archivmaterial. Im 19. Jahrhundert ist das Sammeln von Archivmaterial bedingt durch die Gründungen von Landesmuseen in Ljubljana 1821 und Graz 1811 und von Landesarchiven. Zu jener Zeit waren auch schon historische Vereine und Archivvereine bemüht, Archivmaterialien organisiert zusammen und aufzubewahren. Diese Vereine hatten ihren Sitz auch außerhalb des slowenischen ethnischen Gebiets, z. B. in Steiermark, besonders bedeutend ist deshalb die Gründung des historischen Vereins in Maribor im Jahre 1903, das Archivmaterial für den slowenischen Teil von Steiermark sammelte. Nach dem Zerfall der Österreich-Ungarischen Monarchie wurden

vom neuen jugoslawischen Staat das Staatsarchiv in Ljubljana und das Archiv in Maribor gegründet.

Auf diese Weise ist die Grundlage des slowenischen Archivwesens entstanden. Die unmittelbare Grundlage dem heutigen Archivwesen wurde jedoch im Volksbefreiungskampf geschaffen mit der Verordnung des Slowenischen Volksbefreiungsrates über den Schutz von Bibliotheken, Archiven und Kulturdenkmälern (Slovenski poročevalec vom 27. Januar 1945).

Der aus der Archivsektion des slowenischen historischen Vereins am 27. April 1954 hervorgegangene Archivverein Sloweniens setzte sich als Ziel das Studium der Archivistik, die Förderung und Popularisierung des Archivwesens, die Verwendung von Archivmaterialien bei Forschungsarbeiten und die fachliche Weiterbildung von Archivarbeitern. Mit seiner Tätigkeit, vor allem mit der systematischen Förderung der Archivistik auf Grund der slowenischen Archivpraxis hat der Verein neue Aspekte in der Entwicklung des slowenischen Archivwesens eröffnet.

ERFORSCHUNG, SICHTUNG UND ANFERTIGUNG VON MIKROFILMEN DES ARCHIVGUTS IN AUSLÄNDISCHEN ARCHIVEN

Ema Umek

Ein großer Teil des für die Geschichte des slowenischen Volkes bedeutenden Archivmaterials befindet sich außerhalb des slowenischen Staatsraumes. Um Forschern den Zugang zu diesem Material zu ermöglichen und das in unseren Archiven vorhandene Archivmaterial damit zu ergänzen, muß eine möglichst vollständige Übersicht darüber geschaffen werden. Das Treffen sollte die Erörterung dieser Fragen eröffnen. Die Erforschung und das Evidenzieren von Archivmaterialien ist bisher in Slowenien zwischen Forschungsinstitutionen, Archiven und Einzelpersonen nicht abgestimmt gewesen. Verschiedene Institutionen oder einzelne Forscher haben sich dieser Aufgabe gewidmet im Zusammenhang mit in Angriff genommenen Forschungsarbeiten, nur selten ist es vorgekommen, daß das Archivmaterial nach einem auf lange Sicht aufgestellten Plan erforscht, evidenziert und kopiert worden wäre (z. B. im Institut für die Geschichte der Arbeiterbewegung, im Geschichtlichen Archiv Ptuj).

Um dieses Ziel – das Evidenzieren des für die Geschichte der Slowenen nötigen Archivmaterials – zu erreichen, müßte in Zusammenarbeit von Forschungsinsti-

tutionen und Archiven ein Forschungsprogramm erarbeitet werden und mit dem langfristigen Forschungsprogramm in der slowenischen Geschichtsforschung und anderen Wissenschaftszweigen abgestimmt werden. Die Ausführung des Programms sollte von der Archivgemeinschaft Sloweniens geleitet werden, die das Evidenzieren von Quellen zur Geschichte der Slowenen im Rahmen von Archiven leiten sollte. Beim Evidenzieren müßte man vom Kriterium der Gesamtheit des Fundus ausgehen und vom Kriterium der territorialen Pertinenz des Archivmaterials. Als Vorarbeit müßte eine Liste von Besitzern von Archivmaterialien im Inn- und Ausland und ein Verzeichnis einzelner Fundusse und Sammlungen anhand von veröffentlichten Inventarien ausgearbeitet werden. Das Evidenzieren des Materials müßte unter den Archiven mit Rücksicht auf ihr Gebiet aufgeteilt werden. Die Gesamtevidenz für die Republik Slowenien über das erforschte und evidenzierte Material sollte vom Staatsarchiv Sloweniens auf dem vorgeschlagenem Evidenzblatt geführt werden. Das kopierte Material sollte vom Archiv aufbewahrt werden, das das Kopieren besorgt hat. Das Programm wird selbstverständlich nur unter Zusage von Finanzmitteln durch die Forschungsgemeinschaft Sloweniens durchzuführen sein, im Rahmen der durch die Konventionen über den Kulturaustausch geschaffenen Möglichkeiten und unter Zusammenarbeit von Forschern und Archivarbeitern.

